

RGN

*die bestudering van die menslike
faktore wat 'n rol speel in die
ekonomiese ontwikkeling
van die bantoetuislande*

001.3072068 HSRC
MM 15

RAAD VIR GEESTESWETENSKAPLIKE NAVORSING

Privaatsak 41, Pretoria, Republiek van Suid-Afrika

Telefoon: 28831

Telegramme: RAGEN

President: Dr. P. M. Robbertse

Vise-presidente: Dr. A. J. van Rooy en dr. J. D. Venter

Sekretaris: Mej. K. M. Henshall

Institute en Departemente van die RGN

Instituut vir Geskiedenisnavorsing

Instituut vir Kommunikasienavorsing

Instituut vir Mannekragnavorsing

Instituut vir Navorsingsfinansiering en -koördinerings

Instituut vir Opvoedkundige Navorsing

Instituut vir Psigometriese Navorsing

Instituut vir Sosiologiese Navorsing

Instituut vir Statistiese Navorsing

Instituut vir Taal, Lettere en Kuns

Departement van Inligting en Spesiale Dienste

Administrasie

BIBLIOTEEK LIBRARY

RGN

RAAD VIR
GEESTESWETENSKAPLIKE
NAVORSING

HSRC

HUMAN
SCIENCES RESEARCH
COUNCIL

RGN · HSRC

Funksie van die RGN

Die RGN onderneem, bevorder en koördineer navorsing op die gebied van die geesteswetenskappe, dien die Regering en ander instansies van advies insake die benutting van navorsingsbevindinge en versprei inligting betreffende die geesteswetenskappe.

RGN-HSRC

RGN-BIBLIOTEK

HSRC LIBRARY

VERVALDATUM/DATE DUE

--	--	--	--

**V DIE MENSLIKE
 OORSPRONG EN SPEEL IN DIE
 ONTWIKKELING
 VAN TOETUISLANDE
 R. MEIJ, B.A. (Hons.)**

INSTITUUT VIR PSIGIATRIE EN NEKRAAGNAVORSING

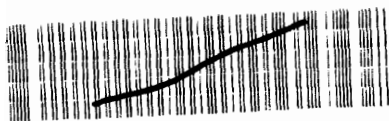
DIREKTEUR: MNR. W. VERHOEF

PRETORIA

1970

Verslag No. MM 15

0000441337

2844363866

001.3072068 HSRC MM 15

* 0 4 4 1 3 3 *

Obtainable in English
Kopiereg voorbehou

VOORWOORD

Die ontwikkeling van die Bantoetuislande is nie 'n bloot politieke of administratiewe aangeleentheid nie, maar is ook aangewese op die bydraes van 'n groot verskeidenheid akademië. Beoefenaars van die Ekonomie, Sielkunde, Sosiologie, Volkekunde, Opvoedkunde, Staatsleer, Publieke Administrasie, Agronomie, ensovoorts behoort elkeen 'n bydrae te kan lewer wat tuislandontwikkeling kan aanhelp. Dit geld ook vir 'n aspek van die breër ontwikkelingsdoel, soos ekonomiese ontwikkeling, want ook hier is die vraagstuk multidimensioneel en verg dit 'n multidissiplinêre benadering.

Daar rus egter 'n besondere onus op die beoefenaars van al hierdie wetenskappe om hul navorsing te koördineer, kennis uit te ruil, bevindings te integreer waar moontlik en kennis, tegnieke en aanbevelings te lewer wat hul leen tot gebruik in die praktyk.

Hierdie studie van die RGN moet as 'n eerste stap in die rigting van sodanige koördinasie en integrasie van kennis oor die menslike faktore betrokke by die ekonomiese ontwikkeling van die Bantoetuislande gesien word.

P. M. Roubicek
PRESIDENT

RGN		BIBLIOTEK	HSRC
		LIBRARY	
13			
STAN-KODE	REGISTER-NOMMER		
001.30720 68			
HSRC MM 15			
BESTEL-NOMMER	001336		
G			

INHOUD

BLADSY

1	INLEIDING	1
1.1	Algemeen	1
1.2	Probleemstelling	2
1.2.1	Menslike faktore en ekonomiese ontwikkeling	2
1.2.2	Die stand van kennis in Suid-Afrika	4
1.3	Enkele faktore wat in ag geneem moet word by die bestudering van die menslike faktore wat 'n rol speel in die ekonomiese ontwikkeling van die Bantoetuislande	5
1.3.1	Die diversiteit van teorieë oor ekonomiese ontwikkeling	5
1.3.2	Die probleem van 'n verwysingsraamwerk	5
1.3.3	Die probleem van die rigting van ontwikkeling	6
1.3.4	Die probleem van die kenmerke van die Westers-kapitalistiese mens en sy stelsel	6
1.3.5	Die heterogene aard van die Bantoekultuur	7
1.4	Doel	8
2	DIE BESTUDERING VAN MENSLIKE FAKTORE BETROKKE BY EKONOMIESE EN VERWANTE ONTWIKKELING, SOOS BLYK UIT DIE LITERATUUR	9
2.1	Algemeen	9
2.2	Historiese oorsig	10
2.2.1	Die klassieke siening van die determinante van ekonomiese gedrag	10
2.2.2	Ontstaan van 'n wyer siening van ekonomiese gedrag	11
2.2.3	Die bestudering van die menslike faktore wat 'n rol speel in ekonomiese ontwikkeling vanaf 1900 tot 1940	11
2.3	Die literatuur sedert 1940	13
2.3.1	Menslike faktore soos behandel deur ekonome	13
2.3.2	Literatuur oor die sosio-kulturele en sielkundige basis van ekonomiese ontwikkeling	15
2.3.3	Literatuur oor ekonomiese en verwante ontwikkeling as kultuurveranderingsprosesse	19
2.3.4	Geografiese en genetiese determinisme	24
2.3.5	Ander werke	24
2.4	Suid-Afrikaanse studies	25
2.4.1	Studies wat direk toepaslik is	25
2.4.2	Studies wat minder direk toepaslik is	25
2.5	Gevolgtrekkings	26
2.5.1	Die veelheid van faktore wat 'n rol speel in ekonomiese ontwikkeling	26
2.5.2	Die veelheid van vakwetenskappe wat by hierdie studieveld betrokke is	28
2.5.3	Die groot verskeidenheid van teoretiese oriëntasies, metodologiese benaderings en fokuspeunte wat moontlik is binne hierdie vakwetenskappe	28
3	DIE AARD EN WERKING VAN DIE MENSLIKE FAKTORE BETROKKE BY EKONOMIESE ONTWIKKELING	29
3.1	Ekonomiese gedrag as aspek van menslike gedrag	29
3.2	Ekonomiese ontwikkeling as deel van 'n kultuurveranderingsproses	29
3.2.1	Die mens as kultuurskeppende wese	30
3.2.2	Die proses van kultuurverandering	33
3.2.3	Ekonomiese ontwikkeling as groei- sowel as funksieveranderings en struktuurveranderingsproses	34
3.2.4	Ekonomiese ontwikkeling en kultuurverandering	34
3.3	'n Integreerende skema met betrekking tot die menslike faktore betrokke by die proses van ekonomiese ontwikkeling	36
3.3.1	Die proses van kultuurverandering as basiese uitgangspunt	36
3.3.2	Beïnvloeding deur eksterne en interne faktore	36
3.3.3	Reaksiesektore in die veranderende stelsel	36
3.3.4	Verloop van die veranderingsproses	37
3.3.5	Induseringstegnieke	37
3.3.6	Hulpmiddels by die indusering van verandering	37
3.4	Samevatting	37
4	DIE DOELWITTE EN METODES VAN BANTOETUISLANDONTWIKKELING	38
4.1	Inleiding : Waarom doelwitbepaling	38
4.1.1	Die bestudering van praktiese probleem-situasies	38
4.1.2	Probleembestudering in die lig van beleidsdoelwitte	39
4.2	Algemene doelwitte van Bantoetuislandontwikkeling	40
4.2.1	Inleiding	40
4.2.2	Die doelwitte van Bantoetuislandontwikkeling	40
4.2.3	Metodes van Bantoetuislandontwikkeling	42

	BLADSY	
4.2.4	Vertolking van doelwitte en metodes in die lig van menslike faktore	44
4.3	Spesifieke doelwitte van Bantoetuislandontwikkeling	48
4.4	Samevatting	49
5	BEPALING VAN 'N NAVORSINGSTRATEGIE	50
5.1	Navorsingsbehoefte	50
5.2	Die bepaling van spesifieke navorsingsmoontlikhede, -behoefte en -prioriteite	51
5.2.1	Navorsingsmoontlikhede	51
5.2.2	Navorsingsbehoefte en -prioriteite	52
5.3	Die integrasie en gebruik van navorsingsbevindinge	53
5.3.1	Die probleem van 'n verwysingsraamwerk	54
5.3.2	Navorsingsbevindinge in bruikbare vorm	54
5.3.3	Die koördinasie van die toepassing van beginsels en tegnieke in die praktyk	55
5.4	Aanbevelings	55
	LITERATUURLYS	56

HOOFSTUK 1

INLEIDING

"The operational question for policy is whether religious taboos, cultural institutions, and social attitudes make economic development impossible and assistance for economic development a waste of resources, or whether attention to the non-economic can get development moving" (119, bl. 39).

1.1 ALGEMEEN

Die afgelope twee dekades, en veral die laaste gedeelte van dié tydperk, word dwarsoor die wêreld gekenmerk deur onder andere die versnelde ontwikkeling of pogings tot die versnelde ontwikkeling van onderontwikkelde gebiede. In Afrika, Suid-Amerika, Asië en selfs in 'n kommunistiese land soos Rooi Sjina is vyfjaarontwikkelingskemas en sogenaamde "crash programmes" aan die orde van die dag, soms met 'n redelike mate van sukses, maar dikwels met gevolge soos groter skuld, meer armoede, kulturele agteruitgang; onrus en male sonder tal selfs rewolusie.

Ook in die Republiek van Suid-Afrika bevind ons ons midde-in 'n tydperk waarin besondere aandag aan die ontwikkeling van ons onderontwikkelde gebiede gegee word. Dit geld veral die Bantoetuislande.

Die noodsaaklikheid van die ontwikkeling van die Bantoetuislande is moeilik betwisbaar en word selfs in nie-regeringskringe onderskryf. 'n Uitgebreide motivering van dié noodsaaklikheid word in die Tomlinsonverslag gegee (216, bl. 109 - 112), 'n standpunt wat op 14 Mei 1956 in 'n toespraak in die Volksraad deur dr. H.F. Verwoerd onderskryf is. Hy het naamlik saamgestem met die Tomlinsonverslag dat "die blanke alleen sy voortbestaan kan beskerm as hy toesien dat hierdie bevolkingsaanwas van die Bantoe nie aanhou gevestig raak in die blanke stedelike gebiede nie." En verder: "Om dit te verhoed, moet die Bantoegebiede se draagkrag verhoog word en moet dit verhoog word op verskillende maniere" (165, bl. 97).

Dit is treffend dat die "verskillende maniere" wat dr. Verwoerd hierna aanhaal in sy toespraak, veral ekonomies van aard is. 'n Mens kan dan ook sê dat die suksesvolle deurvoering van die beleid van afsonderlike ontwikkeling, en daarmee saam die voortbestaan van die Blanke beskawing in Suid-Afrika asook die welsyn van sy nie-Blanke bevolking, bepaal gaan word deur veral die sukses en spoed van ekonomiese ontwikkeling in die Bantoetuislande. So byvoorbeeld kan niemand verwag dat die Bantoetuislande, indien hul op dieselfde vlak van ekonomiese ontwikkeling as vandag bly, ekonomies selfstandig kan raak, die beoogde toevloei van Bantoe vanuit Blanke gebiede kan absorbeer en dié Bantoe in die Blanke gebiede kan teruglok na hul tuislande nie.

Dat die ekonomiese ontwikkeling snel moet wees, lyk voor-die-hand-liggend, alhoewel verskeie stemme al teen oorhaastigheid gemaak het, byvoorbeeld Eloff wat wys op die gevare wat snelle ekonomiese ontwikkeling vir die Bantoe inhou (50, bl. 56 - 64). Die gevare kan nie ontken word nie, maar soos Sadie opmerk, mag 'n gebrek aan snelle ekonomiese ontwikkeling nog groter gevare inhou vir sowel Blank as Bantoe (192, bl. 77 - 84). Vergelyk ook in hierdie verband Rhoadie se uiteensetting van die noodsaaklikheid van snelle ekonomiese ontwikkeling vir die Bantoetuislande (183, bl. 128).

Die hele kwessie van snelle versus langsame ekonomiese ontwikkeling vir die Bantoe, berus waarskynlik op 'n mistasting wat betref die begrip "ekonomiese ontwikkeling". Ekonomiese ontwikkeling word naamlik te dikwels bloot as 'n sogenaamde verwesterings- of modernisasieproses beskou, wat dit geensins noodwendig is nie, alhoewel dit veral op tegnologiese gebied 'n sekere mate van verwestering mag inhou, in welke geval selfs die term "verwestering" verwarrend mag wees. Dit wil voorkom asof die twispunt eerder moet gaan om die wenslikheid van snelle "~~Westers-kapitalistiese~~" ekonomiese ontwikkeling teenoor die wenslikheid van snelle "eiesoortige" ekonomiese ontwikkeling. Dat nie een van dié twee alternatiewe sommerso gekies kan word nie, blyk egter duidelik uit die gang van latere argumente in hierdie studie. In der waarheid is dit selfs nie eens 'n saak van finaliteit of één van hierdie doelwitte op alleenreg kan aanspraak maak nie, en moet die doelwit waarskynlik eerder wees 'n snelle ekonomiese ontwikkeling geskoei op 'n lees wat sowel Westers-kapitalistiese as tradisionele, en moontlik selfs ander, elemente bevat. Coertze merk dan ook op: "Dit is die kern van die probleem. Hoe kan tegnieke vir die motivering van ander mense ontwerp word sodat hulle hul eie kultuur self verander sodat hulle die vreemde patroon aanvaar en inpas, self inpas, vir die bestaande kultuur" (32, bl. 49).

Dit sou dan ook nie vergesog wees om te beweer dat die proses van ekonomiese ontwikkeling in die Bantoetuislande vir die Bantoe-inwoners veral kultuurverandering beteken nie.

Dat die ekonomiese ontwikkeling van tradisionele en selfs "moderne" volke nie sonder kultuurverandering kan plaasvind nie, blyk afdoende uit die literatuur (vergelyk onder andere 147, bl. 8 - 13; 58, bl. 31 - 43; 204; 155, bl. 286 - 287; 103; 45) - trouens, dit is juis die feit van hierdie kultuurveranderingsproses wat die huidige ondersoek noodsaaklik maak. Dat 'n proses van versnelde ekonomiese ontwikkeling sonder 'n mate van kulturele trauma sal verloop, klink ook onwaarskynlik. Hierdie proses is egter reeds in werking gestel in die Bantoetuislande, en nie sonder goeie en dwingende rede nie. Inteendeel, die Regering help dit aktief aan. Dit is met hierdie gegewe situasie dat ons ons noodgedwonge moet besig hou.

1.2 PROBLEEMSTELLING

1.2.1 Menslike faktore en ekonomiese ontwikkeling

Die ekonomiese ontwikkeling van onderontwikkelde gebiede (en tewens van enige gebied) is nie 'n "suiwer ekonomiese" proses nie. Hiermee word bedoel dat slegs spesifiek "ekonomiese" maatreëls soos byvoorbeeld die impomp van kapitaal, of die skepping van werkgeleenthede, of die verbetering van die arbeidsorganisasoriese aspekte van die gebied of van industriële, handels- en kommunikasiefasiliteite, nie die optimale ekonomiese ontwikkeling van 'n gebied gaan verseker nie.

Stawing vir hierdie siening word gevind in die praktyk en in die teorie:

(a) So byvoorbeeld spreek die resultate van die Afrika-politiek van die Verenigde State van Amerika, van die Verenigde Volke en van Frankryk en België gedurende die afgelope jaar of tien, duidelik vir hulself. 'n Kenner soos Hagen merk op: "In colonial societies the market expansion that followed Western intrusion did not result in continuing economic growth" (72, bl. 240).

(b) René Dumont wys in sy opsienbare werk False Start in Africa (1966) telkens op die tipiese menslike faktore waarteen die ekonomiese ontwikkeling van veral Frans-ekwatoriale Afrika tot dusver gestuit het (vergelyk onder andere 43, bl. 20, 32 - 33, 44, 59, 78, 86, 99).

(c) In 1953 merk Hoselitz op: "Even in present attempts at restating the basic framework of an economic theory of economic growth, the necessity of relating this theoretical framework to the cultural conditions and political needs of areas undergoing rapid economic change is sometimes underestimated or overlooked" (97, bl. 24).

(d) Kindleberger wy 'n hele hoofstuk van sy werk, Economic Development (119, bl. 18 - 39) aan die nie-ekonomiese aspekte van ekonomiese ontwikkeling, soos familie, klas, ras, godsdiens, landelik-stedelike verskille, nasionale karakter, die grootte van sosiale eenhede, die invloed van kultuur op institusies, die interaksie tussen kulturele waardes en ekonomiese verandering en die oriëntasie van die individu in sy sosiale omgewing.

(e) Moore weer, gee 'n uiteensetting van die kulturele, institusionele en sosio-psigologiese faktore wat die oorgang van nie-industriële na industriële arbeid beïnvloed (150, bl. 5). Hy spreek hom uit teen "... an exclusively quantitative, demographic approach to manpower ..." en skryf so 'n benadering toe aan "n". "naïve view of economic motivation" (150, bl. 5).

(f) Inderdaad lê talle skrywers sedert die Tweede Wêreldoorlog klem op die spesifiek "menslike" faktore wat 'n rol speel in ekonomiese verandering, alhoewel nie almal die term "menslike faktore" gebruik nie, onder andere Biesheuvel (vergelyk 19); Coetzee (33); Danziger (39); Potgieter (172); Sadie (193); Mead (147); Foster (58); Hoselitz en Moore (100); Moore en Feldman (153); Braibanti en Spengler (25); en ander (vergelyk hoofstuk 2, par. 2.3).

Uit die voorafgaande blyk dit dat 'n reeks faktore wat ons, by gebrek aan 'n raker term, tentatief as "menslike faktore" kan beskryf, wat nie-ekonomies van aard is en 'n besondere rol speel in die ekonomiese ontwikkeling van veral onder-ontwikkelde gebiede en tradisionele volke.* Dit wil nie sê dat die spesifiek "ekonomiese" faktore as minder belangrik beskou moet word nie. Hoselitz stel dit so: "Propositions which deal with the dependence of

*Die term "menslike faktore" word gebruik omdat die groot verskeidenheid van faktore wat volgens verskillende skrywers betrokke is by ekonomiese ontwikkeling, o.a. sosiale, kulturele, sielkundige, staatkundige en opvoedkundige faktore (ekonomiese faktore is hier nie ter sprake nie), moeilik in slegs één term saamgevat kan word. "Nie-ekonomiese faktore" is 'n ongelukkige keuse, nie net omdat dit 'n negatiewe term is en dus alles wat nie ekonomies is nie kan omvat, maar veral omdat die verskil tussen ekonomies en nie-ekonomies moeilik aangedui kan word. Alternatiewe soos "sosio-kulturele" of "sosiaal-sielkundige" is weer te eng en bevat gewoonlik konnotasies wat aan spesifieke vakrigtings of 'n rigting binne 'n vakgebied vasgekoppel kan word. Die term "menslike faktore" daarenteen, hoewel die beswaar van vaagheid daarteen geopper kan word, kan tog gemaklik dui op alle faktore wat verband hou met die wesenstrekke van die mens. Presies wat dié wesenstrekke is, kan in hierdie stadium nie duidelik gesê word nie, daar teoretici dit nie eens is hieroor nie of omdat teoretici se basiese uitgangspunte omtrent die ontleding van menslike gedrag verskil (vergelyk egter ook hoofstuk 3).

economic progress on the character of income distribution, the relative magnitude of savings, the impact of inflationary pressures, and the state of a country's balance of payments and terms of trade, are clearly relevant. Yet it must be recognized that even a secure knowledge of all these relationships is not enough ... for a theory which realistically deals with all the variables involved in the development process. And if economists specify ... that, in addition to the various economic adjustments, a change in the social values cherished by a population is necessary they make a statement which is true, but, on this level of generality, meaningless, for it cannot be translated into operational terms" (97, bl. 24).

Dit blyk duidelik dat dit hier nie gaan om die onbelangrikheid van ekonomiese faktore nie (want dié is natuurlikerwys van belang) maar wel om die belangrikheid van die dikwels verwaarloosde of slegs terloops genoemde menslike faktore. In dié verband is 'n opmerking van Kindleberger van besondere belang: "The operational question for policy is whether religious taboos, cultural institutions, and social attitudes make economic development impossible and assistance for economic development a waste of resources, or whether attention to the non-economic can get development moving" (119, bl. 39). En 'n mens sou hierby wou voeg: En indien menslike faktore wel 'n rol speel, hoe moet dié faktore in die praktyk hanteer word, of in "operational terms" vertaal word?

Om wat die Bantoetuislande aanbetref, die antwoord op hierdie vrae in die Tomlinsonverslag (216) te soek, is onregverdig teenoor dié verslag. Alhoewel die breë basis vir die sosio-ekonomiese ontwikkeling van die tuislande reeds daargestel is deur die Tomlinsonkommissie, kon dié Kommissie nie klinkklare antwoorde gee op alle aspekte wat uit hul aanbevelings voortgevloei het nie. Veral sekere probleme wat uit die praktiese implementering van ons huidige beleid voortgevloei het, kon nie toe reeds voorsien gewees het nie. So byvoorbeeld is dit van die uiterste belang vir die praktiese deurvoering van die beleid van afsonderlike ontwikkeling dat antwoorde op vrae soos die volgende gevind word:

Watter ekonomiese stelsel moet in die tuislande tot stand gebring word?

Die stelling dat die Bantoetuislande ekonomies moet ontwikkel, kry eers betekenis sodra 'n duidelike antwoord op bovermelde vraag gevind word. Die implikasies is voor-die-hand-liggend: wil 'n mens 'n Westers-kapitalistiese stelsel tot stand bring, dan moet jy van die Bantoe 'n Westerling probeer maak, volgens Lombard met Westerse "kenmerke" soos betroubaarheid, eerlikheid, inisiatief, rasonele denke, hardwerkendheid, ens. (vgl. Lombard, 130, bl. 174 - 175). Wil 'n mens daarenteen die tradisionele Bantoekultuur ten alle koste behoue laat bly, moet jy duidelik sê waarheen die Bantoe moet ontwikkel.

Watter kenmerke van die Bantoe en watter aspekte van sy kultuur moet ontwikkel word, (en hoe) om die gestelde doel te bereik?

- (i) Watter persoonlikheidskenmerke moet by die Bantoe gekweek word?
- (ii) Hoe moet dit gekweek word?
- (iii) Indien innovasie nodig is vir ontwikkeling, kan die stamowerhede werklik die innovasiefunksie vervul? Hoe?
- (iv) Moet die ontwikkeling van die landbou slegs op kommunale basis plaasvind?

Hoe snel moet ontwikkeling wees?

- (i) Is snelle ontwikkeling met behoud van die streng tradisionele enigsins moontlik?
- (ii) Hoe versnel 'n mens ontwikkeling?

Hoe motiveer 'n mens die Bantoe om die gestelde ontwikkelingsideaal te bereik?

Hierdie vraag, en tewens al die ander, hou weer verband met die eerste vraag, want motivering sal ten nouste saamhang met die gestelde ideaal. In hierdie verband sal selfs gevra moet word of ontwikkeling in die rigting van 'n Westers-kapitalistiese stelsel by die Bantoe nie reeds so ver gevorder het dat sekere van sy motiewe reeds "Blank" begin raak nie, byvoorbeeld behoefte aan die materiële kultuurgoedere van die Blanke, behoefte aan nuus soos deur die radio oorgedra, behoefte aan kommunikasie soos moontlik gemaak deur die Blanke pos- en vervoerwese.

Vele ander vrae wag op beantwoording, byvoorbeeld wat die aard en inhoud van die onderwys aan die Bantoe moet wees indien ontwikkeling aangehelp moet word; hoe die potensiële Bantoe-entrepreneur uitgeken, gemotiveer en opgelei moet word; wat die sosiale implikasies van ontwikkeling sal wees; ens. Die beantwoording van hierdie en ander vrae is noodsaaklik vir die gesonde ontplooiing van die beleid van afsonderlike ontwikkeling.

1.2.2 Die stand van kennis in Suid-Afrika

In Suid-Afrika het 'n toenemende belangstelling in hierdie vraagstukke merkbaar geword. Die aandag is reeds gevestig op werke van Biesheuvel, Danziger, Coetzee, Potgieter en Sade. Heelwat ander publikasies met verwante temas het egter reeds verskyn (vergelyk hoofstuk 2 paragraaf 2.4).

Dit val nie te betwyfel nie dat hierdie en soortgelyke studies 'n besondere rol behoort te speel by die formulering en praktiese uitvoering van 'n ekonomiese ontwikkelingsbeleid vir die Bantoetuislande.

Hierdie is geen nuwe akademiese gril nie. Reeds in 1954 het die Tomlinsonkommissie aanbeveel dat 'n sogenaamde "Ontwikkelingsraad" in die lewe geroep word om die destydse Minister van Naturellesake "te adviseer insake aangeleenthede rakende die Gebiede". Die Raad, wat saamgestel moes wees uit persone gekies "vanweë hul kennis van die ekonomiese, sosiologiese, volkekundige, administratiewe en ander beplanningsprobleme", se funksies sou onder andere wees "om voortdurende navorsing en opnames te onderneem insake potensiaaliteite, tendense en behoeftes ten opsigte van die sosio-ekonomiese ontwikkeling van die Gebiede ..." (216, bl. 189).

Sover vasgestel kan word, het daar niks van hierdie voorstel gekom nie, sodat 'n hulpkomitee van die Raad vir die Ontwikkeling van Natuurlike Hulpbronne in 1966 (elf jaar later) weer eens moes aanbeveel dat 'n sogenaamde "Ontwikkelingsraad" aangestel word wat die Minister van Bantoe-administrasie en -ontwikkeling sal adviseer insake die menslike en finansiese ontwikkeling van die tuislande.

In dieselfde gees lewer dr. P.J. Meyer tydens 'n SABRA-kongres gehou op 2 Junie 1967, kommentaar:

"Terwyl heelwat studies ten opsigte van enkele aspekte van die Bantoe se eie-aard en die openbaring daarvan op die verskillende lewensterreine reeds deur Bantoe-kundiges gedoen is, weet ek van geen antropologiese studie wat toegespits is op die besondere aard van Bantoe-arbeiderskap en leierskap binne sy eie geestes- en lewenssituasie nie, veral nie om langs die weg 'n wetenskaplike beeld van sy potensieële ekonomiese ondernemerskap binne sowel as buite die Bantoegebiede te vorm nie" (149, bl. 199).

Dr. Meyer beveel dan ook die volgende aan:

"Ten opsigte van baie van hierdie sake is grondige studie en kennis en verdere ondersoek nodig ten einde die Bantoe se ontwikkelingspatroon in die kortste moontlike tyd op die groots moontlike prestasies op alle lewensterreine te rig. Dit lyk my dus verstandig dat SABRA, voordat ons baie verder gaan, 'n eie Kommissie onder leiding van 'n Bantoe-kundige aanstel om al ons bestaande kennis in hierdie verband wat verspreid lê in baie verslae, referate, en dergelike meer, vir ons te koördineer. In 'n dergelike Kommissie moet dan ook 'n opvoedkundige, 'n sosioloog, 'n kultuurkundige, 'n ekonoom, 'n sielkundige, 'n sending-wetenskaplike, sowel as sakemanne en staatsadministrateurs onder meer dien" (149, bl. 207 - 208).

Dit wil voorkom asof daar, ten spyte van 'n groeiende besef dat menslike faktore 'n geweldige belangrike rol speel in die ontwikkeling van die Bantoetuislande, nog maar min doelgerigte werk in hierdie rigting was. Wat wel bestaan, is die volgende:

(a) 'n Paar losstaande studies (vergelyk hoofstuk 3, paragraaf 2.4) wat 'n wye veld dek en uiteenlopende navorsingsdissiplines verteenwoordig, veral die Sosiologie, Volkekunde en Sielkunde. Die meeste van hierdie studies ondersoek die rol wat die Bantoe-werker in die Blanke gebiede en veral stedelike industrieë, speel of kan speel, meesal wat betref verhoogde produktiwiteit in ongeskoolde en halfgeskoolde beroepe, eerder as die ontwikkeling van die Bantoe in die Bantoetuislande of die inskakeling van Bantoe in Blanke gebiede by die ontwikkeling van die tuislande. Daar kan ook gemeld word dat daar nog geen poging aangewend is om 'n geheelbeeld van die verskillende bevindings en hul implikasies te verkry nie (vergelyk ook dr. Meyer, soos hierbo aangehaal).

Dit kan dan ook goed verstaan word indien die bevindings van hierdie studies in die verlede nie ten volle gebruik is in die formulering van 'n ekonomiese ontwikkelingsbeleid vir die Bantoetuislande nie: 'n klag wat ewe veel aan die deur van die akademici as dié van die politici gelê kan word.

(b) Al ander bydraes in hierdie rigting was enkele oproepe tot navorsing deur mense wat die erns van die situasie besef. Hieronder tel die reedsvermelde aanbevelings van die Tomlinsonkommissie, die Hulp-komitee van die Raad vir die Ontwikkeling van Natuurlike Hulpbronne, dr. P.J. Meyer, en 'n paar ander onder wie dr. J.A. Lombard (130), dr. J.L. Sade (193) en dr. S. Biesheuvel (20).

Dit blyk dat daar in Suid-Afrika 'n knellende behoefte bestaan aan die bestudering van die menslike faktore betrokke by die ekonomiese ontwikkeling van die Bantoe, veral wat betref die verkryging van 'n geheelbeeld van daardie faktore.

1.3 ENKELE FAKTORE WAT IN AG GENEEM MOET WORD BY DIE BESTUDERING VAN DIE MENSLIKE FAKTORE WAT 'N ROL SPEEL IN DIE EKONOMIESE ONTWIKKELING VAN DIE BANTOETUISLANDE

1.3.1 Die diversiteit van teorieë oor ekonomiese ontwikkeling

'n Navorsingsprojek wat handel oor ekonomiese ontwikkeling moet vanselfsprekend kennis neem van bestaande teorieë oor ekonomiese ontwikkeling. Teorieë oor ekonomiese ontwikkeling verkeer tans egter in 'n toestand van ongemaklike vloeibaarheid soos blyk uit die gebrek aan eenstemmigheid onder ekonome of aan 'n eenvormige ontwikkelingsteorie (vergelyk 119, bl. 59).

Terwyl verskillende soorte ontwikkelingsteorieë onderskei kan word (byvoorbeeld groeimodelle soos dié van Kaldor, Harrod, Domar en Solow; of sogenaamde "stage-theories" soos dié van Rostow of Gerschenkron) is dit vir die nie-ekonoom genoegsaam om maar gedagterigtings oor 'n aspek van ekonomiese ontwikkeling (byvoorbeeld produksie) te beskou, om 'n begrip van die uiteenlopendheid van sieninge van ekonomiese ontwikkeling te verkry. So byvoorbeeld onderskei die meeste ekonome uit die laat-negentiende en begin-twintigste eeu tussen die produksiefaktore grond, arbeid en kapitaal; later voeg Schumpeter die skeppende aktiwiteite van die entrepreneur hierby; Adam Smith beklemtoon "the acquired and useful abilities of all the inhabitants or members of society" as deel van sy begrip "fixed capital" (75, bl. 3); Brown en Harbison beklemtoon die stabiliteit van die regering asook die beskikbaarheid van hoëvlakmannekrag (19, bl. 2); ook ander faktore soos organisasiesmetodes, ideologiese agtergrond, institusionele raamwerk, ensovoorts, word dwarsdeur die literatuur aangetref.

Selfs die onderskeid tussen ekonomiese groei en ekonomiese ontwikkeling blyk nie altyd duidelik uit die ekonomiese vakliteratuur nie.

Volgens Kindleberger word die terme "ekonomiese groei" en "ekonomiese ontwikkeling" dikwels sinoniem gebruik om op veral kwantitatiewe, maar soms ook kwalitatiewe, ekonomiese veranderinge te dui. Dit is volgens hom egter moontlik om 'n funksioneel-strukturele onderskeid tussen die twee begrippe te tref. Waar groei naamlik slegs op toename dui, is ontwikkeling eerder gemik op verandering en bring dit veral strukturele veranderinge mee wat kwalitatief verskil van die vooraf-bestaande. Soos hy dit stel:

"... economic growth means more output and economic development implies both more output and changes in the technical and institutional arrangements by which it is produced" (119, bl. 1).

Hierdie onderskeiding is belangrik in soverre ons, wat die hedendaagse Bantoe betref te doen het met 'n groep mense wat hul in 'n akkulturatiewe situasie bevind, waar hul eie kultuur aan ingrypende Westerse invloede blootgestel is, en waar hierdie invloede juis kwalitatiewe veranderinge in die Bantoe se kultuur tot gevolg het (kyk ook hoofstuk 2 paragraaf 2.3.3).

Die ekonomiese ontwikkeling van die Bantoe-tuislande sal dan in alle waarskynlikheid nie slegs gemik wees op die verhoging van Bantoe-produktiwiteit of Bantoe per capita-inkomste nie, maar op die skepping van 'n ekonomie wat die tegnieke van die moderne ekonomiese wêreld kan hanteer en met dié wêreld ekonomies kan verkeer.

1.3.2 Die probleem van 'n verwysingsraamwerk

'n Navorsingsprojek wat handel oor die menslike faktore wat 'n rol in ekonomiese ontwikkeling by die Bantoe speel, word bemoeilik deur die gebrek aan 'n teoretiese verwysingsraamwerk wat sielkundige, sosiale en kulturele faktore saamsnoer in 'n teorie van ekonomiese ontwikkeling. Dit wil nie sê dat navorsing slegs kan voortgaan indien 'n gesofistikeerde teoretiese model wat verbande tussen verskillende veranderlikes en/of parameters aandui, beskikbaar is nie, alhoewel so 'n model of "theoretical construct" altyd die ideaal bly. Wat eerder nodig is, is 'n analitiese verwysingsraamwerk wat, in Moore se woorde, kan dien as "a systematic check-list of variables for particular analyses" (152 bl. 58). So 'n basis sal ten minste die opstel van eenvoudige oorsaak-en-gevolg-hipoteses moontlik maak en sodoende velde aandui wat empiries bestudeer kan word.

Die probleme verbonde aan die daarstelling van 'n verwysingsraamwerk wat nie-ekonomiese en ekonomiese faktore integreer in 'n teorie van ekonomiese ontwikkeling, is egter blykens die literatuur, legio. So byvoorbeeld moet teorieë en begrippe afkomstig uit verskeie vakgebiede onder andere die Ekonomie, Sielkunde, Sosiologie, Volkekunde, Opvoedkunde, Staatsleer, ensovoorts, geïntegreer word, terwyl hierdie dissiplines self nog gewoonlik probleme ondervind met betrekking tot die vorming van verbandhoudende begrippe en teorieë.

So byvoorbeeld onderskei skrywers veelal tussen sosiale, sielkundige en kulturele nie-ekonomiese faktore sonder dat die verskille tussen hierdie faktore afgebaken word, of selfs afgebaken kan word, met die huidige stand van kennis. Terselfdertyd is dit voor-die-hand-liggend dat die vorming en formulering van begrippe soos "waardes", "norms", "houdings", "aanleg", "motiewe", ensovoorts op interdisiplinêre vlak geen maklike taak is nie.

Hierby moet onthou word dat daar binne die verskillende vakrigtings nog verskillende benaderingswyses, teoretiese oriëntasies, begripsvoorstellinge en metodologieë bestaan. Dit is dan ook geen wonder dat Moore, in sy verslag oor 'n konferensie waartydens die sosiale implikasies van industrialisasie bespreek is, die volgende moes toegee nie: "Conceptual problems plagued even those analyses based in part upon 'hard' quantitative data" (151 bl. 362).

1.3.3 Die probleem van die rigting van ontwikkeling

Alhoewel dit Regeringsbeleid is dat die Bantoe se ontwikkeling moet voortbou op sy bestaande kulturele fundamente, is die feitlike situasie sodanig dat die Bantoe met toenemende tempo in die rigting van 'n ekonomiese stelsel neig waar geld, konkurrensie, 'n markstelsel, industriële arbeid, entrepreneurskap, tegnologiese vooruitgang, ensovoorts, en die kultuurgoedere wat daarmee saamgaan (Westerse kleredrag, radios, koerante, die bioskoop, motors, Westerse voedsel en gebruiksartikels, ens.) as noodsaaklik aanvaar word.

Dit wil dus voorkom of die ontwikkeling van die Bantoe, op ekonomiese terrein veral, in die rigting van 'n Westers-kapitalistiese stelsel moet wees. Die saak is egter nie so eenvoudig nie, en wel om die volgende redes:

(a) Die doel met Bantoe-tuislandontwikkeling is in die eerste plek dat hierdie gebiede selfversorgend moet wees: dat hulle gebiede met 'n surplus-ekonomie sal word, en dit 'n surplus-ekonomie wat surplusse aanwend tot instandhouding en verdere uitbouing van die bestaande ekonomie. Paulsen beskryf juis ekonomiese ontwikkeling as "the increasing of capacity by capacity-augmenting employment of part of the existing capacity" en sê verder: "The a priori axiom was always that productive man can produce a surplus in excess of his essential needs, which is therefore available for capacity-augmenting use". (Vergelyk 162, bl. 271).

Dat so 'n ekonomie egter noodwendig op 'n Westers-kapitalistiese stelsel gebaseer moet wees, is geensins vanselfsprekend nie. Paulsen sê hiervan: "A development programme as such does not imply any economic order, as if it were possible to determine what mode of procedure is objectively best suited for the achievement of the development aim. For no order can be explained purely pragmatically, its selection is always linked with a decision on values and their chances of being realized ... Hence, no economic order can be a transferable mechanism ... That human societies 'naturally' tend towards an order in which egocentric endeavour is made to serve the common weal by organized competition is a myth ..." (162, bl. 275).

(b) Die moontlikheid bestaan dat die basiese vereistes waaraan mense moet voldoen om 'n surplus-ekonomie te ontwikkel en uit te bou, by die Bantoe makliker volgens 'n ander en meer eiesoortige stelsel as die Westers-kapitalistiese kan ontwikkel.

Wat die "basiese vereistes" vir 'n surplus-ekonomie is, is egter moeilik bepaalbaar. Om hierop 'n antwoord te vind, moet die volgende vrae eers beantwoord word:

- (i) Wat is die minimum vereistes vir 'n surplus-ekonomie?
- (ii) Watter stelsel bestaan reeds, of moet ontwikkel word, wat die beste daarin sal slaag om in aansluiting by die Bantoe se tradisionele leefwyse, asook die leefwyse van "verwesterde" en "halfverwesterde" Bantoe, 'n surplus-ekonomie in die Bantoe-tuislande tot stand te bring?

Selfs al sou die norm egter 'n Westers-kapitalistiese stelsel wees, wag daar nog aansienlike probleme op die navorser, soos blyk uit die volgende besprekingspunte.

1.3.4 Die probleem van die kenmerke van die Westers-kapitalistiese mens en sy stelsel

In die lig van die voorafgaande is dit duidelik dat die bepaling van daardie menslike faktore wat uit Westers-kapitalistiese oogpunt gesien, die ekonomiese ontwikkeling van die Bantoe mag beïnvloed, veronderstel dat die sosiale, kulturele en sielkundige kenmerke van die Westers-kapitalistiese mens bekend is. Eers as dié norm bekend is, kan ons bepaal in watter opsigte die Bantoe homself en sy stelsel sal moet aanpas ten einde, volgens Westers-kapitalistiese norms, ekonomies te ontwikkel.

In hierdie verband is die volgende egter van belang:

(a) Die diversiteit van ekonomies funksionele rolle betrokke by Westers-kapitalistiese ekonomiese ontwikkeling

Dit is eintlik 'n oorvereenvoudiging om te praat van die kenmerke van die Westers-kapitalistiese mens, omdat so 'n mens 'n abstraksie is van 'n werklikheid waarin nie een mens nie, maar 'n veelvoud van mense 'n veelvoud van diverse funksies verrig, byvoorbeeld die produksiefunksie, die entrepreneursfunksie, die administratiewe funksie, die opvoedingsfunksie, ensovoorts. Hierbenewens vind ons dat 'n komplekse moderne samelewing spesialisasie noodsaaklik maak, sodat diverse ekonomies funksionele rolle ontstaan; dit is; mense moet hul eie, gespesialiseerde, ekonomies funksionele rolle vervul.

So kan ons byvoorbeeld die volgende rolle onderskei:

Entrepreneurs
Produksiewerkers
Administratiewe personeel
Opvoedkundige personeel
Navorsers
Tegnoloë
Instandhoudingspersoneel
Konstruksiewerkers
Welsynswerkers (medici, tandartse, sosioloë)
Politici
Sekuriteitspersoneel (leër, polisie, juridici, ens.)
Beplanningspersoneel.

Dit is voor-die-hand-liggend dat die sielkundige kenmerke, sosio-ekonomiese agtergrond, opvoedkundige geskiedenis asook die motiverings- en waarde-oriëntasies waaroor iemand moet beskik om 'n rol doeltreffend te vul, vir die verskillende funksionele rolle sal verskil. So byvoorbeeld sal die vereistes met betrekking tot die sielkundige faktor "aanleg" kwalitatief verskil by die entrepreneur en die produksiewerker.

(b) Die uiteenlopendheid van deskundige menings

Selfs al sou mens 'n geabstraheerde Westers-kapitalistiese mens wou tipeer, waarin al die belangrikste kenmerke van die verskillende funksionele tipes saamgesnoer word, stuit jy voor die uiteenlopendheid van menings onder deskundiges. By bestudering van die relevante literatuur val dit op dat elke skrywer om die beurt 'n ander kenmerk (of kenmerke) as dié kenmerk(e) van die Westers-kapitalistiese mens beskou, byvoorbeeld die rasonele denke (Max Weber); die prestasie-motief (McClelland); empatie (Lerner); eerlikheid, hardwerkendheid, spaarsin en rasonele denke (Lombard, in navolging van Phelps-Brown); die winsmotief (feitlik alle ekonome); waardes soos universalisme, prestasie, selfgerigtheid, gespesifiseerde rolle (Hoselitz, na aanleiding van Parsons se "pattern variables"); kreatiwiteit (Barnett); opvoedingsmetodes, geloof in en beoefening van logiese analise, behoefte aan prestasie, kreatiwiteit, empatie (Hagen); ensovoorts (Vergelyk hoofstuk 2).

1.3.5 Die heterogene aard van die Bantoe-kultuur

Alhoewel die term "Bantoe-kultuur" dikwels gebruik word, is dit eintlik misleidend om die term so te gebruik asof mens hier met 'n homogene groep mense te doen het. Dit is waar dat die gebruik van so 'n term op 'n sekere vlak van veralgemening wel sin maak (byvoorbeeld wanneer die "Westerse kultuur" teenoor die "Bantoe-kultuur" gestel word), maar vir navorsingsdoeleindes is dit noodsaaklik om kennis te neem van etniese verskille en graad van verwestering by die Bantoe.

(1) Etniese verskille

Volkekundig gesien, is daar duidelike verskille in die kulturele erfenis van die hoof-etniese groepe van die Bantoe van Suid-Afrika. Die volgende hoof- en subgroepe kan onderskei word (Suidwes-Afrika uitgesluit):

(a) Die Ngunigroep

- (i) Die Zulu
- (ii) Die Ndebele
- (iii) Die Xhosa
- (iv) Die Swazi

(b) Die Sothogroep

- (i) Die Noord-Sotho
- (ii) Die Wes-Sotho of Tswana
- (iii) Die Suid-Sotho

- (c) Die Venda
- (d) Die Sjangana-Tsonga

Hierdie hoof- en subgroepe kan op hulle beurt weer verdeel word in kleinere groepies, of stamme, wat op sigself outonome eenhede met 'n eie stamorganisasie, -regering en -gebied is. Die stamme binne een hoofgroep stem egter onderling ooreen wat taal en kultuurvorms betref, sodat verskille tussen hulle as variasies op 'n basiese tema beskou kan word.

Die kulturele verskille tussen die hoofgroepe asook die subgroepe onderling moet egter by navorsing in aanmerking geneem word.

(2) Verskille in graad van verwestering

Nie alle Bantoe kan vandag meer as tradisioneel beskou word nie; intendeel, die toenemende oornamewerke van Westerse kulturelemente deur die Bantoe is een van die kenmerke van die huidige proses van akkulturasie waarin die Bantoe hom bevind. Hierdie proses voltrek sig op verskillende terreine en in verskillende grade van intensiteit op elke terrein.

Nie alle Bantoe is egter ewe bereid of selfs gretig om die tradisionele oorboord te gooi nie, terwyl die invloed wat akkulturasie laat plaasvind, ook nie gelykmatig inwerk op elke Bantoe nie.

Die gevolg is dat daar graadverskille ontstaan het in die mate van verwestering wat daar onder verskillende Bantoes plaasgevind het, terwyl hierdie verskille ook meer prominent is wat sekere kultuuraspekte (bv. materiële kultuur) betref, as ander (bv. sosiale organisasie).

Wanneer daar nou navorsing gedoen word in verband met 'n proses soos ekonomiese ontwikkeling, moet daar altyd onthou word dat die Bantoe van Suid-Afrika alreeds uit individue bestaan wat hul op verskillende trappe van verwestering bevind. Dit is byvoorbeeld te verwag dat die reaksie van die tradisionele Bantoe op ekonomiese ontwikkeling anders sal wees as dié van die meer verwesterde Bantoe.

1.4 DOEL

Na aanleiding van die voorafgaande uiteensetting, kan die doel van hierdie studie soos volg geformuleer word:

- (a) om 'n oorsig te gee van bestaande literatuur wat in verband staan met die bestudering van menslike faktore wat 'n rol speel in die ekonomiese ontwikkeling van onderontwikkelde gebiede;
- (b) om 'n aanduiding te gee van die aard en werking van die menslike faktore wat 'n rol mag speel in die ekonomiese ontwikkeling van onderontwikkelde gebiede;
- (c) om 'n nadere bepaling te maak van die regering se oogmerke met betrekking tot die ekonomiese ontwikkeling van die Bantoetuislande;
- (d) om 'n navorsingstrategie na aanleiding van (a), (b) en (c) hierbo te bepaal.

HOOFSTUK 2

DIE BESTUDERING VAN MENSLIKE FAKTORE BETROKKE BY EKONOMIESE EN VERWANTE ONTWIKKELING, SOOS BLYK UIT DIE LITERATUUR

2.1 ALGEMEEN

Die bestudering van die menslike faktore wat 'n rol speel in ekonomiese ontwikkeling, kan volgens verskillende benaderingswyses geskied. Soos Harbison en Myers dit stel:

"When one analyzes development exclusively within a framework of economic criteria, therefore, he ignores the limits set by the other goals of society. And if he takes 'everything' into consideration, he will fall into a quagmire of confusion. It is necessary, therefore, to look at development from a 'point of view'" (75 bl. 2).

So 'n "point of view" is byvoorbeeld Harbison en Myers se bestudering van die mannekragprobleem. Vir die doeleindes van hulle studie beskou hul dan "human resources" as 'n determinant van ekonomiese ontwikkeling en probeer hul om mannekragbehoefte tot opvoedkundige behoeftes te herlei (75).

Verskeie ander "points of view" is moontlik in die bestudering van die menslike faktore wat 'n rol speel in ekonomiese ontwikkeling, en 'n mens vind dan ook dat in hierdie navorsingsveld meningsverskille, verskille in klem, verskille in vertrekpunt en metodologiese verskille aan die orde van die dag is. Nie dat hierdie toestand prinsipieel af te keur is nie; intendeel, dit is die logiese gevolg van die multidissiplinêre aard van die probleemveld.

Sommige benaderingsverskille is prinsipieel van aard en gee aanleiding tot heftige meningsverskil. Rostow (190, bl. 20) en Kindleberger (119, bl. 18) wys byvoorbeeld daarop dat sosiale en kulturele faktore soms as oorsaak van ekonomiese ontwikkeling beskou word en dat sosiale en kulturele toestande soms as die gevolg van ekonomiese faktore beskou word - 'n meningsverskil wat duidelik blyk indien die ekonomies-deterministiese standpunt van Karl Marx met die sosiaal-kulturele determinisme van Max Weber vergelyk word.

'n Ander bron van verskil in benaderingswyse word daarin gevind dat sekere skrywers na 'n primum mobile ('n aartskonstellasie van determinante) van ekonomiese ontwikkeling soek - vergelyk bv. McClelland se beklemtoning van die sogenaamde "achievement motive" (140, 141, 142) met Foster se eklektiese benadering van die sielkundige, sosiale en kulturele determinante van tegnologiese verandering (58)).

'n Mens sou ook kon sê dat sommige skrywers meer teoreties as ander te werk gaan. Waar Parsons en Smelser se benadering (161) byvoorbeeld hoofsaaklik teoreties is, is dié van Lerner (125) sowel teoreties as empiries en dié van Mead (147) nóg teoreties nóg empiries, maar eerder kompilerend.

'n Verdere onderskeiding is moontlik vir sover sommige skrywers, byvoorbeeld Hunt (102), Kindleberger (119), Rostow (190), hul besig hou met ekonomiese ontwikkeling, terwyl ander hul met modernisasie, byvoorbeeld Lerner (125); tegnologiese verandering, byvoorbeeld Mead (147) en Foster (58); industrialisasie byvoorbeeld Moore (150); sosio-ekonomiese ontwikkeling, byvoorbeeld Braibanti en Spengler (25); ensovoorts, besig hou. Weliswaar is hierdie verskillende benamings vir dieselfde, of ten minste nou-verwante, verskynsels, maar die resultaat is soms dat klem op heel verskillende aspekte gelê word. Inderwaarheid meen Nettle en Robertson dat die onderskeid wat gemaak word tussen die terme "industrialisasie", "ontwikkeling" en "modernisasie" ongelukkig is, en dat die eerste twee terme ondergeskik gemaak behoort te word aan die term "modernisasie" (156).

Dit is ook belangrik om daarop te let dat die begrip "menslike faktore" wat in hierdie studie gebruik word, onder verskillende benamings in die literatuur behandel word. Sommige skrywers praat van nie-ekonomiese faktore, ander van sosiale, kulturele of sielkundige faktore. Ander skrywers omseil die probleem van 'n benaming vir hierdie faktore deur slegs die een of twee faktore te noem wat hoofsaaklik deur hulle ondersoek word, byvoorbeeld Moore en Feldman se "labor commitment" (153), of Braibanti en Spengler se "tradition and values" (25).

Ten laaste is dit nodig om daarop te let dat die behandeling van die menslike faktore betrokke by ekonomiese ontwikkeling in die literatuur onder die vaandels van verskillende vakwetenskappe voorkom, byvoorbeeld die Ekonomie, Sosiologie, Volkekunde, Sielkunde, Staatsleer, Agronomie, ensovoorts en binne hierdie vakwetenskappe volgens bepaalde teoretiese en metodologiese uitgangspunte.

2.2 HISTORIESE OORSIG

Dit val buite die bestek van hierdie studie om 'n volledige oorsig te gee van die geskiedkundige ontwikkeling van die bestudering van die menslike faktore betrokke by ekonomiese ontwikkeling. In die bespreking wat volg, sal daar dus slegs oorsigtelike aandag gegee word aan die ontwikkeling van verbandhoudende hoofgedagtestrominge.

2.2.1 Die klassieke siening van die determinante van ekonomiese gedrag

(a) Homo Economicus

Reeds aan die einde van die agtiende eeu konstateer Adam Smith dat elke individu deur eiebelang gemotiveer word: elkeen wil sy eie toestand verbeter. Gemotiveer deur hierdie "natuurlike drang" onderneem individue ekonomiese aktiwiteit en die kumulatiewe effek van die verskillende aktiwiteite van individue is dan die groei van ekonomiese instelling (12, bl. 82). In navolging van Smith het ekonome soos Thomas Malthus, David Ricardo, Jeremy Bentham, John Stuart Mill, J.B. Say en andere van die standpunt uitgegaan dat die basis van ekonomiese aktiwiteite die eiebelang van die individu is. In hulle geskrifte kry die klassieke siening van homo economicus as selfsugtige individu wat, met behulp van sy rede, eiebelang bevorder, sy beslag (157, bl. 118). Die menslike faktore wat ekonomiese aktiwiteite ten grondslag lê, word egter nie intensief deur hulle behandel nie. Enkele van hulle sieninge kan egter vir ons doel as histories van waarde beskou word, byvoorbeeld Bentham se beklemtoning van die genot-pyn-beginsel as basis van menslike handeling (157, bl. 165 - 169); Say se beklemtoning van die entrepreneur as die faktor wat die produksiefaktore grond, arbeid en kapitaal organiseer (157, bl. 157); Malthus se demografiese pessimisme, waarvolgens die "natuurlike neiging" dat die tempo van bevolkingsgroei die tempo waarteen voedsel geproduseer word, oorskry, 'n onoorkomelike struikelblok in die weg van vooruitgang is (157, bl. 170 - 190).

Ons sien dus dat met homo economicus 'n wese gepostuleer word wat essensieel indiwidualisties is, egoïsties, soms rasioneel en soms gemotiveer deur "basiese drang" soos die genot-pyn-beginsel. Inderwaarheid was hierdie eng siening van menslike motivering een waarvan ekonome baie moeilik sou afsien (en waarvan baie selfs vandag nog nie afgesien het nie). So byvoorbeeld neem Jevons, ongeveer 'n eeu na Bentham, laasgenoemde se hedonistiese genot-pyn-beginsel as uitgangspunt in sy bespreking van ekonomiese handeling (157, bl. 390 en 394). In 1871 weer, meen Menger, in sy poging om ekonomiese begrippe aan 'n sielkundige basis te koppel, dat die gedrag van die individu ontstaan uit sy individuele behoeftes, wat op hul beurt herlei kan word tot sy "natuurlike drange". Die mens se poging om sy behoeftes te bevredig, is dan vir hom sinoniem met sy poging om te voorsien "for our lives and well-being". Hy vervolg: "It is the most important of all human endeavours, since it is the prerequisite and foundation of all others" (157, bl. 348).

Soortgelyke uitgangspunte het ook die werk van Walras, Wiesse, Böhm-Bawerk en Pareto (as ekonoom) ten grondslag gelê (74, bl. 581 - 634; ook 157, bl. 476), en reste daarvan kan vandag nog gevind word, soos byvoorbeeld in die eensydige beklemtoning van die sogenaamde "winsmotief" as basis van ekonomiese aktiwiteit.

(b) Die nasionalistiese gedagte

Gedurende die eerste helfte van die negentiende eeu kom Müller en List in opstand teen die feit dat die klassieke ekonome 'n ekonomie postuleer met kenmerke wat algemeen geldend is vir die ganse mensdom. Volgens hulle moet elke land se ekonomie as uniek beskou word. Friedrich List (1789 - 1846) kan as die groot eksponent van die gedagte van 'n nasionale ekonomie beskou word (64 bl. 273 - 298) en alhoewel hy geen diepgaande ontleding van die menslike faktore betrokke by ekonomiese ontwikkeling gegee het nie, dui hy die belangrikheid daarvan aan om elke land en volk se ekonomie as uniek te beskou:

"The productive powers of a nation are not only limited by the industry, thrift, morality, and intelligence of its individual members, and by its natural resources or material capital, but also by its social, political and municipal laws and institutions, and especially by the securities for the continued existence, independence, and power of the nationality" (157, bl. 304).

(c) Die ekonomiese determinisme van Marx

Karl Marx kan moeilik in isolasie beskou word. Dit is naamlik nodig om daarop te let dat skrywers soos Sismondi, Saint-Simon, Owen, Proudhon, Rodbertus, Lassalle, Hegel en ander hom wel deeglik beïnvloed het, terwyl hy op sy beurt geweldige invloed op gedagtestrominge na hom uitgeoefen het (74, bl. 497 - 503). Marx staan egter uit veral om één rede, naamlik sy daarstelling en uitbouing van 'n spesifieke teoretiese sienswyse, die sogenaamde

Dialektiese Materialisme. Vir die doel van hierdie verslag is dit belangrik dat hy 'n ekonomies-deterministiese standpunt daargestel het, in sy eie woorde: "The mode of production in material life determines the general character, of the social, political and spiritual processes of life" (157 bl. 242). Volgens Marx vind ekonomiese ontwikkeling plaas deur middel van sosiale rewolusie. Hiermee bedoel hy dat diegene wat 'n orde tot stand bring, altyd neig om die orde te stabiliseer deur nuwe invloede wat die orde bedreig, te onderdruk, totdat die nuwe invloede die bestaande orde uiteindelik omvergooi. Die krag wat die nuwe invloede motiveer, is altyd ekonomies, omdat die bestaande orde, in hul strewe na stabiliteit, altyd neig om 'n star en onveranderbare sosiale, wetlike en politieke stelsel daar te stel, sonder inagneming van die gedurig veranderende ekonomie. En, beweer hy, die strewe na beter lewensomstandighede is juis die mees basiese drang in die mens. Dit volg dan vanself dat indien diegene wat die meeste energie in die produksiepoging van 'n land stort (die werkersklas volgens Marx) nie voldoende deel in die resultate van daardie produksiepoging nie (bv. as gevolg van 'n kapitalistiese distribusiestelsel), hulle die bestaande orde sal wil omverwerp, waarskynlik deur middel van rewolusie (12, bl. 249).

Dit is interessant dat Marx self hierdie eng siening van die determinante van die menslike bestaan nie voluit kon huldig nie, daar sy hele idee van 'n klassestryd as gevolg van die ontevreedenheid van die proletariaat, ook die inwerking van sosiale faktore (bv. groepvormingsprosesse) veronderstel het.

2.2.2 Ontstaan van 'n wyer siening van ekonomiese gedrag

Die tweede helfte van die negentiende eeu word gekenmerk deur 'n besondere vooruitgang in die ontwikkeling van die menswetenskappe, veral die Sielkunde, Volkekunde en Sosiologie. Hierdie vooruitgang het ook sy stempel op die Ekonomie afgedruk sodat skrywers al meer en meer begin poog het om weg te doen met die eng siening van die klassieke home economicus.

Dit val buite die bestek van hierdie studie om dié nuwe verwickelinge op die gebied van die menswetenskappe volledig te bespreek. Dit is genoeg om te verwys na die invloed van 'n Auguste Comte wat vanaf 1830 - 54 onder andere gewys het op die belangrikheid daarvan om ekonomiese verskynsels in verband te bring met sosiale feite (64, bl. 407), of van Herbert Spencer se teorie van sosio-politieke ewolusie (6, bl. 117 - 136), of van Wilhelm Wundt se bydraes op die gebied van die Sielkunde (6, bl. 216 - 222) of van Bastian wat gewys het op die verskillende wyses waarop die menslike psige hom in volksverbande openbaar (166, bl. 146 - 152) of van 'n hele reeks ander name onder wie Morgan, Maine, Sumner, Ward, Darwin, Tönnies, Tylor, Le Bon en later Durkheim, Westermarck, Briffault en Simmel. Die gesamentlike effek van al hierdie skrywers se bydraes was dat 'n nuwe besef van die multi-dimensionele aard van die mens en sy gedrag posgevat het.

Dit kan dan ook goed verstaan word dat hierdie besef sy invloed ook in die Ekonomie laat geld het. So vind ons dat verteenwoordigers van wat in die Ekonomie as die sogenaamde Duits-Historiese skool bekend staan (o.a. Knies, Hildebrand, Roscher, Schmoller, Sombart en Max Weber) nie alleen die universalisme van die klassieke skrywers aangeval en 'n nuwe navorsingsmetode (deduktiewe gebruik van geskiedkundige gegewens) voorgestel het nie, maar dat hulle veral ook die sielkundige basis van die klassieke teorieë aangeval het (64, bl. 393).

Dit is veral Werner Sombart en Max Weber wat onderskeidelik in 1902 en 1904-5 'n heeltemal nuwe benadering van die ontwikkeling van die kapitalisme daarstel: hulle het naamlik na aanleiding van geskiedkundige feite die kapitalistiese gees (Geist) probeer aantoon, en veral die invloed van godsdiens en sosiale norme en waardes op die totstandkoming van die Westerse Kapitalisme. Sombart meen dat Protestantisme en veral Judaïsme bevorderlik was vir die kapitalistiese gees en struktuur (157, bl. 491-507). Weber het aangetoon hoe die Protestantisme (en veral die Calvinisme) in teenstelling met tradisioneel-gebonde Oosterse godsdienste, die groei aangehelp het van 'n rasionele ekonomiese klimaat wat besonder gunstig was vir ekonomiese ontwikkeling, veral vir sover dit private ondernemingsgees betref. Die verdere belangrike punt wat Weber wou beklemtoon, was die verskil in ekonomiese aktiwiteit tussen samelewings waar rasionele denke oorheers en dié waar tradisionalisme oorheers (vgl. 157, bl. 508 - 520; ook 232, bl. 262 - 274).

Ons vind dus aan die begin van die twintigste eeu die eerste diepgaande pogings om ekonomiese ontwikkeling aan spesifiek menslike faktore vas te koppel.

2.2.3 Die bestudering van die menslike faktore wat 'n rol speel in ekonomiese ontwikkeling vanaf 1900 tot 1940

(a) Studies deur ekonome

Dit is opvallend dat die bestudering van die menslike faktore wat 'n rol speel in ekonomiese ontwikkeling, tot en met die Tweede Wêreldoorlog veel oppervlakkiger was as wat mens sou verwag na die verskyning van Weber en Sombart se werke (vgl. par. 2.2.2 hierbo). Dié studie word dan ook meermale deur ekonome aangepak wat dikwels om begryplike redes, meer aandag gee aan teoretiese-beheerbare ekonomiese verskynsels ("beheerbaar" volgens die beginsel van ceteris paribus) as aan die menslike determinante van daardie verskynsels. Tog kan ons praat van 'n nuwe benadering vir sover daar doelbewus aandag gegee word aan menslike faktore.

So byvoorbeeld lewer die sogenaamde "Institusionele Skool" onder wie Veblen met sy "Instinct of Workmanship" (1914), 'n belangrike bydrae deur 'n behavioristiese grondslag vir ekonomiese gedrag daar te probeer stel. Volgens Haney (74, bl. 719 - 720) is dié groep se uitgangspunte die volgende:

- "(1) They believe that group behavior, not price, should be the central theme of economics.
- (2) They recognize that human behavior is constantly changing, and that economic generalizations should be relative to time and place.
- (3) They emphasize custom, habit, and law, as modes of organizing economic life.
- (4) They hold that important motives which influence individuals cannot be measured.
- (5) They assert that maladjustments in economic life are not to be regarded as departures from a normal equilibrium, but are themselves normal, - at least under existing institutions."

Ongelukkig kom daar uiteindelik nie veel tereg van hierdie benadering nie, waarskynlik omdat die institusionele ("laws, customs and habits") oorbeklemtoon is, omdat motiewe as vaag en onmeetbaar gesien is, en omdat die oorbeklemtoning van die instinktiewe basis van menslike gedrag (moontlik onder invloed van die Freudiaanse Sielkunde) die mens tot 'n basies irrasionele wese reduceer en by implikasie 'n laissez faire - beleid veronderstel het (74, bl. 723 - 733).

'n Verdere belangrike bydrae was dié van Schumpeter wat die skeppende organiserende entrepreneur as belangrikste skakel in die proses van ekonomiese ontwikkeling onderskei het. Alhoewel hy met hierdie bydrae 'n belangrike mylpaal bereik het, het Schumpeter egter om begryplike redes (hy was 'n ekonoom, nie 'n sosioloog of sielkundige of volkekundige nie) nie in diepte ingegaan op die sielkundige kenmerke van die entrepreneur nie. Hy het verder doelbewus nie besondere aandag aan ander menslike faktore gegee nie (157, bl. 746); gevolglik is die gebruikswaarde van sy teorie beperk: ons kan slegs sê dat hy wel deeglik aangedui het dat die entrepreneur 'n deurslaggewende rol in ekonomiese ontwikkeling speel.

Die bydrae van Tawney (219) in verband met die rol wat godsdiens in die totstandkoming van kapitalisme gespeel het, is hoofsaaklik 'n herhaling van Weber en Sombart se gedagtes terwyl Robertson (187) se The Rise of Economic Individualism in dieselfde kategorie geplaas kan word.

Oor die algemeen kan gesê word dat ná die verskyning van Sombart en Weber se werke tot net voor die Tweede Wêreldoorlog, ekonome (met die uitsondering van enkele bydraes en veral dié hierbo genoem) nie diepgaande aandag gegee het aan die menslike faktore betrokke by ekonomiese ontwikkeling nie. Wat betref die bydraes wat wel gelewer is, vind ons wel besonder waardevolle nuwe insigte en benaderings, maar geen volledige, deurdringende poging om die totstandkoming en werking van die sosiale, sielkundige en kulturele determinante van ekonomiese ontwikkeling te bestudeer nie.

(b) Studies deur nie-ekonome

Dit is moontlik om ekonomiese verskynsels ook vanuit ander gesigspunte as dié van die Ekonomie te beskou. Max Weber se reeds vermelde studie moet dalk juis as 'n voorbeeld van so 'n benadering beskou word, waar die werkswyse eerder kultuurhistories as ekonomies was. Ons vind in veral die volkekundige vakliteratuur dat aandag aan ekonomiese verskynsels (in hierdie geval veral soos dit by "primitiewe" volke voorkom) gegee word, terwyl enkele sosiologiese en sielkundige studies ook ekonomiese verskynsels behandel, vergelyk Goodfellow (69), Robertson (187), Aldrich (1), Davis (40), Foster (59).

Tot en met ongeveer 1940 was daar relatief min volkekundiges wat in hierdie rigting gewerk het. Weliswaar kom die ekonomiese organisasie van volke dikwels ter sprake in etnografiese werke, maar slegs 'n paar skrywers gee spesifieke aandag aan die ekonomiese, on-

der andere Firth (53); Malinowski (135); Herskovits (78); Richards (184, 185); Viljoen (230); Evans-Pritchard (51); Forde (56); Thurnwald (224); Mead (146). Nog minder skrywers gee aandag aan kulturele faktore wat 'n rol speel in ekonomiese ontwikkeling, alhoewel verskeie artikels en werke wat aandag gee aan die verwestering van primitiewe volke, per se ekonomiese ontwikkeling, industrialisasie, modernisasie, ensovoorts, behandel soos vanuit volkekundige oogpunt gesien, maar nie noodwendig in detail nie. In hierdie verband kan verskeie bekende skrywers genoem word (kyk 117) waaronder Pitt-Rivers (173, 174); Elkin (49); Malinowski (136, 137); Keesing (113, 114, 115); Schapera (194); Schrieke (198); Mead (144, 145); Thurnwald (223); Brown en Hutt (28); Hunter (103); Mair (133, 134); Hogbin (92); Westermann (233). In geeneen van hierdie skrywers se werke word egter 'n poging aangewend om 'n geheelbeeld te verkry van die menslike of selfs kulturele faktore betrokke by ekonomiese ontwikkeling nie, alhoewel sekere belangrike begrippe en beginsels met betrekking tot die proses van kultuurverandering deur hulle toedoen ontwikkel word, onder andere die begrip akkulturasie; die belangrikheid van innovasie vir kultuurverandering; die beginsel dat verandering in een kulturele sfeer (bv. ekonomiese organisasie) gepaard gaan met verandering in ander sfere (bv. godsdiens, sosiale organisasie, ens.); die besef dat dieselfde beleidsmaatreëls nie noodwendig dieselfde uitwerking op verskillende volke het nie; die beginsel dat volke se eie identiteit en kultuur nie summier vernietig behoort te word nie; ensovoorts.

2.3 DIE LITERATUUR SEDERT 1940

Sedert 1940 is daar 'n skerp styging in die aantal studies wat handel oor ekonomiese ontwikkeling, kultuurverandering, modernisasie, industrialisasie, die ontwikkeling van onontwikkelde gebiede, ensovoorts. Terselfdertyd is daar 'n duidelike merkbare neiging, veral sedert ongeveer 1950, tot die bestudering van die menslike faktore wat hierdie verskynsels ten grondslag lê. Laasgenoemde studies word ook nie net deur die verteenwoordigers van een of twee vakgebiede aangepak nie, maar deur ekonome, volkekundiges, sosioloë, sielkundiges, landboukundiges, staatkundiges, en selfs opvoedkundiges. Die belangrikste literatuur in hierdie verband, is die volgende:

2.3.1 Menslike faktore soos behandel deur ekonome

'n Toenemende belangstelling in en erkenning van die sosiale, kulturele, sielkundige en dergelike faktore wat 'n rol speel in ekonomiese ontwikkeling, is merkbaar in ekonomiese geskrifte van die afgelope aantal jare.

Dit sou egter nie foutief wees om te beweer dat min ekonome die aard van hierdie faktore en hul verband met ekonomiese ontwikkeling spesifiseer nie.

Gewoonlik word nie veel meer as bloot intellektuele erkenning aan hierdie tipe faktor gegee nie. So byvoorbeeld meen Kaldor: "The most plausible answer to the question why some human societies progress so much faster than others is to be sought ... in human attitudes to risk-taking and money-making. ... Economic speculation here trespasses on the fields of sociology and social history; and the most that an economist can say is that there is nothing in economic analysis as such which would dispute the important connection, emphasised by economic historians and sociologists, between the rise of a Protestant ethic and the rise of Capitalism" (109, bl. 228). (Kyk ook par. 2.2.2).

Hoogstens word 'n prysenswaardige poging aangewend om hierdie faktore te noem en kortliks te beskryf - byvoorbeeld Kindleberger (119, bl. 18 - 39); Hirschmann (89, bl. 1 - 28); Duesenberry (42, bl. 68 - 74) en Higgins (88, bl. 224 - 326) - maar dit word selde in 'n ekonomiese ontwikkelingsteorie geïntegreer of in detail ontleed.

Enkele belangrike uitsonderings op hierdie reël, is die volgende:

(a) Rostow wat die doel van sy werk The Process of Economic Growth, formuleer as "an effort to introduce into formal economic analysis variables which incorporate the human response ..." (190, bl. 11). Hy meld verder: "These variables are designed to constitute a link between the domain of the conventional economist on the one hand, and the sociologist, anthropologist, psychologist and historian on the other" (190, bl. 11). En ook: "It is central to the perspective of this book that the economic decisions which determine the rate of growth and the productivity of the working force and of capital should not be regarded as governed by the strictly economic motives of human beings. Economic action is judged the outcome of a complex process of balancing material advance against other human objectives" (190 bl. 11). Hy meen verder -

(i) Die mate van ekonomiese groei van 'n ekonomie kan gemeet word aan veranderinge in die grootte en kwaliteit (insluitende produktiwiteit) van sy arbeidsmag en van sy kapitaalbesit, wat saam die produksievlak ("level of output") van daardie ekonomie bepaal (190, bl. 55).

(ii) Veranderinge in die grootte en kwaliteit van die arbeidsmag word bepaal deur die volgende ~~newe-veranderlikes~~: die geboortesyfer, sterftesyfer, rol van vrouens en kinders in die arbeidsmag, bekwaamheid van die arbeidsmag en die mate van energie-aanwending van die arbeidsmag.

Veranderinge in die grootte en kwaliteit van die kapitaalbesit ("capital stock") word bepaal deur die volgende ~~neweveranderlikes~~: byvoegings tot die kapitaalbesit, die volume van middele bestee aan die ontwikkeling van basiese en toegepaste wetenskap, die proporsie innovasies wat aangeneem is, die volume van middele bestee aan investering en toepaslikheid van die graad van verbruik in die lig hiervan (190, bl. 56 - 57).

(iii) Die ~~newe-veranderlikes~~ genoem in (ii) hierbo, word bepaal deur die volgende basiese menslike geneigdhede ("propensities"): die geneigtheid om basiese wetenskap te ontwikkel; die geneigtheid om wetenskap aan te wend vir die verwesenliking van ekonomiese doelwitte; die geneigtheid om innovasies te aanvaar; die geneigtheid om materiële vooruitgang na te streef; die geneigtheid om te verbruik; die geneigtheid om kinders te hê.

Hierdie geneigdhede, wat dan verband hou met die genoemde ekonomiese veranderlikes, is toeganklik vir ondersoek deur die sosioloog, volkekundige en sielkundige vir sover dit die voorkoms, motivering en sosiale gesitueerdheid daarvan betref (190, bl. 11 - 12).

Rostow meld verder dat daar 'n gebrek aan 'n algemene teorie van die samelewing is ("general theory of society"), dat dié gebrek die ontleding van bogenoemde geneigdhede en die akkurate voorspelling van houdinge met betrekking tot die geneigdhede bemoeilik, dat so 'n teorie ontwikkel behoort te word en dat dié teorie ten minste voorsiening moet maak vir die veelsydige motivering van die mens en vir die dinamiese interaksie tussen die ekonomiese en al die ander aspekte van die samelewing (190, bl. 44-54).

(b) Hagen (71, 72) is 'n ekonoom wat poog om ekonomiese ontwikkeling ook in verband te bring met nie-ekonomiese determinante van ontwikkeling. Volgens hom is die kern-veranderlikes in ekonomiese ontwikkeling die produksie-struktuur (tegnieke, graad en tempo van investering, spaar, tegniese vooruitgang, samestelling van investering en geproduseerde goedere), die sosiale struktuur (klasse-verhoudinge, sosiale afstand tussen klasse, patroon van interpersoonlike verhoudinge, ens.), die persoonlikheid-struktuur (omvang van kennis, wêreldbeskouing, behoeftes, byvoorbeeld aan prestasie, waardes aangaande beroepe, ens.). Hy stel twee ideële-tipes op, naamlik 'n "peasant society" aan die een kant en 'n tegnologies-progressiewe gemeenskap aan die ander kant, en konstateer basiese verskille met betrekking tot sosiale en persoonlikheidsstruktuur tussen dié twee (88, bl. 301-305). In sy werk On the Theory of Social Change probeer Hagen aantoon dat die verskil tussen hierdie twee tipes gemeenskappe gewyt kan word aan die feit dat tradisionele gemeenskappe neig om deur middel van 'n opvoedingstelsel gebaseer op onthouding en straf, 'n outoritêre modale persoonlikheidstipe te kweek wat nie geneig is tot verandering nie, terwyl die tegnologies-progressiewe gemeenskap 'n behoefte aan prestasie deur sy opvoedingstelsel by die individu tuisbring wat die individu dan aanspoor tot kreatiwiteit (72, bl. 118 - 120).

(c) Hoselitz (95, 96, 97, 98, 99), is, nes Rostow en Hagen, 'n ekonoom wat aandag probeer gee veral aan wat hy die nie-ekonomiese aspekte van ekonomiese ontwikkeling noem. Hoselitz het dan ook sedert 1953 'n hele reeks artikels gepubliseer waarin hy aandag gee aan die verband wat daar onder andere tussen sosiale struktuur, demografiese faktore, sosiale mobiliteit, tradisie, verstedeliking, sosiale waardes, ensovoorts en ekonomiese ontwikkeling bestaan (vergelyk 95, 97, 99). In feitlik al hierdie artikels gaan Hoselitz teoreties te werk en beoog hy die daarstelling van deelteorieë deur middel van die uitbouing en/of integrasie van bestaande ekonomiese, sosiologiese, sielkundige of volkekundige teorieë en kennis. So byvoorbeeld gebruik hy onder andere sekere van die Parsoniaanse patroonveranderlikes as verwysingsraamwerk in sy behandeling van die verskille tussen ontwikkelde ("advanced") en onderontwikkelde lande (97, bl. 28 - 42). Elders kombineer hy Max Weber se gedagtes in verband met die verskille tussen Westerse en nie-Westerse gemeenskappe met dié van R.S.C. Northrop, en kom tot die gevolgtrekking dat Weber se onderskeiding tussen tradisionele en rasionele vorme van sosiale waardes aangevul moet word deur 'n onderskeid te maak tussen wat hy "estetiese" en "konsepsuele" denkpatrone noem (99, bl. 678 - 692). Hoselitz beperk hom nie net tot hierdie werkswyse nie en skeep in sy artikel "Tradition and Economic Growth" (98, bl. 83 - 113) 'n eie verwysingsraamwerk vir die ontleding van tradisie-georiënteerde gedrag. Dit is terloops interessant dat Hoselitz vind dat "while it may be argued that traditionalism is always adverse to economic development, the same cannot be said of tradition" (98, bl. 111).

Dat Hoselitz belangrike werk gedoen en tot belangrike bevindinge gekom het, kan nie betwis word nie. Dat van hierdie bevindinge kennis geneem moet word, is ook gewis. Onge-

lukkig het Hoselitz nie probeer aandui wat die onderlinge verband tussen sy bevindinge of tussen sy bevindinge en dié van ander navorsers is nie; bygevolg bied ook Hoselitz vir mens insig in slegs dele (weliswaar belangrike dele) van die werklikheid en nie in wat die grondliggende komponente van en onderlinge verhouding tussen die komponente van daardie werklikheid is nie.

(d) J.J. Spengler gee veral aandag aan die verband tussen politieke-ekonomiese ontwikkeling en waarde-sisteme (vergelyk 207 en 208). Verally artikel "Theory, Ideology, Non-Economic Values, and Politico-Economic Development" (208) gee 'n besonder insiggewende uiteensetting van hierdie verband en beklemtoon die feit dat die rigting en tempo van politieke-ekonomiese ontwikkeling bepaal word deur ideologiese en verwante nie-rasionele waardes van die bevolking en verally van die élite. Dit is een van Spengler se basiese uitgangspunte dat die mate waarin hierdie waardes die rasionele benadering van die mens tot sy wêreld inhibeer, 'n bepalende invloed op politieke-ekonomiese ontwikkeling uitoefen. Spengler dui dan ook elders (207) aan dat verally by onderontwikkelde gebiede waar rasionaliteit soms 'n mindere rol speel in ekonomiese beslissings, dit vir die staat nodig mag wees om in te gryp (om as't ware die "rasionaliteitsfunksie" oor te neem) indien ekonomiese ontwikkeling verlang word. Hy meen verder dat die behoefte aan ingryping deur die staat aanvanklik mag vermeerder, maar uiteindelik sal verminder soos wat die rasionaliteit van ekonomiese subjekte toeneem.

Alhoewel enkele ander ekonome ook dergelyke bydraes gelewer het, staan dié van Rostow, Hagen, Hoselitz en Spengler uit vanweë hul intensiewe en ekstensiewe behandeling van hierdie tipe tema, en word daar met die bespreking van slegs hulle bydraes volstaan.

2.3.2 Literatuur oor die sosio-kulturele en sielkundige basis van ekonomiese ontwikkeling

Uit die voorafgaande uiteensetting blyk dat verskeie pogings reeds deur ekonome aangewend is om die sosio-kulturele en sielkundige ondergrond van ekonomiese ontwikkeling te ondersoek, of ten minste aan te dui. Vanuit die vakgebiede van die sielkundige en sosiale wetenskappe was daar egter ook reeds sulke pogings, waarvan die belangrikste die volgende is:

(a) Parsons en Smelser (161) maak die Parsoniaanse teorie van sosiale handeling van toepassing op ekonomiese verskynsels. Hiervolgens is die ekonomie 'n funksionele subsisteem van die samelewing ("a sub-system of society") wat hoofsaaklik ten opsigte van die aanpassingsfunksie (van die samelewing) gedifferensieer is van ander subsisteme (bv. van die politieke subsisteem). Op sigself is dié subsisteem egter 'n sisteem met 'n vierledige funksionele differensiasie (dus is die ekonomie op sy beurt verdeelbaar in subsisteme), naamlik kapitaalvorming en belegging, produksie (asook distribusie en verkope), ekonomiese verpligtinge, en organisasie (die entrepreneursfunksie), wat volgens Parsons en Smelser ooreenkom met die sogenaamde funksionele imperatiewe van 'n handelingsisteem, naamlik aanpassing, integrasie, doelbevrediging en patroonhandhawing. Aangesien die handhawing van die ewewig en/of voortbestaan van 'n samelewing onder andere berus op die bevrediging van hierdie funksionele imperatiewe (161, bl. 16) word die ekonomiese subsisteem mutatis mutandis ook gestel voor die dilemma van keuse tussen die verskillende "pattern variables" (self-oriëntasie vs. kollektiewe oriëntasie; universalisme vs. partikularisme; funksionele spesifiteit vs. funksionele diffusiteit; affektiwiteit vs. affektiewe neutraliteit; presensie vs. toeskrywing).

Dit is duidelik dat ons hier met geen eenvoudige teoretiese raamwerk te doen het nie; in der waarheid kan hierdie hoogs abstrakte raamwerk slegs na intensiewe (en waarskynlik langdurige!) bestudering sodanig begryp word dat dit aangepas kan word vir navorsing in verband met die menslike faktore betrokke by ekonomiese ontwikkeling. Dit is ook belangrik om kennis te neem dat Williams dit betwyfel of Parsons se skema "real predictions" moontlik maak; hy wonder of dit nie beperk is tot post facto-klassifikasies en -interpretasies nie (234, bl. 95).

Nogtans sou dit dwaas wees om Parsons en Smelser se benadering sonder meer dáár te laat, en is dit vir die voornemende navorsers op hierdie terrein noodsaaklik om die Parsoniaanse skema deeglik in oënskou te neem.

(b) Moore onderskei in sy artikel "The Social Framework of Economic Development" vier vlakke vir die ontleding van sosiale stelsels, naamlik die ideologiese, institusionele, organisatoriese en motiveringsvlak (152, bl. 59).

"The 'ideological' level concerns common orientations, including notably ultimate values and specific collective goals and aspirations. The 'institutional' level, namely, normative complexes relating to major functions or aspects of social systems, also relates essentially to society as a whole. The 'organizational' level is concerned with concrete

subsystems of society. The 'motivational' level is concerned with translating institutional and organizational prescriptions into behavior ... (152, bl. 59).

Na aanleiding van hierdie ontledingsvlakke bespreek hy dan die vereistes ("requirements") vir ekonomiese ontwikkeling. Hierdie bespreking is besonder vrugbaar vir sover dit, in Moore se eie woorde, 'n "systematic check-list of variables for particular analyses" gee (152, bl. 58).

Elders behandel Moore die "cultural, institutional, sociopsychological factors that induce or impede the transition from nonindustrial to industrial employment" (150, bl. 5).

Alhoewel Moore hom hier toespits op die voorvereistes vir industriële ontwikkeling met as uitgangspunt die werker en nie die ondernemer nie, lewer sy studie 'n magdom van belangrike insigte afkomstig uit verskeie vakgebiede. Hy wys op sogenaamde "barriers" en "stimulants" van verandering wat te doen het met tradisionele kultuur en die verandering daarvan (sekuriteit, status, onkunde omtrent alternatiewe, verlies van sosiaal-erkende bevoegdhede en vryhede, bevolkingsdruk, verlies aan tradisionele markte, ontduiking van tradisionele godsdienste en familiale obligasies ens.), asook met die moderne milieu (politieke druk soos belasting, nuwe prestigenorms, beroepsmobiliteit, sosiale mobiliteit, nuwe ondervindinge, etniese diskriminasie, ens.). Hy noem onder andere dat die hele oorgangsprobleem as 'n akkulturasievraagstuk gekonsepsualiseer kan word (kyk ook afdeling 2.3.3 hieronder) waarin die invloed van die eksterne kultuur en die karaktertrekke van die ontvangende kultuur van nader beskou moet word (150, bl. 178 - 179). Die rede vir so 'n siening is dat die motiveringsoriëntasie ten opsigte van die ekonomiese lewe, van kultuur tot kultuur verskil.

Hy meen verder dat daar by die ontleding van die invloed van die eksterne kultuur veral gelet moet word op die kultuuraspekte wat oorgedra word, die prestige van die kultuurdraers, die wyse waarop kontak gemaak word, die kontinuïteit van kontak, en die graad van kompleksiteit van kultuurelemente wat oorgedra word. Wat die ontvangende kultuur betref, meen hy dat die mate van ooreenstemming tussen kulture, die mate van funksionele integrasie van die kultuur en probleme betreffende verdeelde belange in ag geneem moet word (150, bl. 179 - 194). Hy meen verder dat dit belangrik is om aandag te gee aan die funksieverandering wat kultuurelemente van die eksterne kultuur ondergaan asook aan die kettingreaksie wat een kultuurverandering binne die ontvangende kultuur het op ander kultuurelemente (150, bl. 194 - 199).

(c) Nash se skema in sy artikel "Some Social and Cultural Aspects of Economic Development" bied, volgens hom "... a way of picking from the welter of social facts those most intimately associated with economic development and cultural change. It offers a first approximation to ordering social and cultural features in a manner consistent with interpreting the major sources of stability and lability in a society" (155, bl. 292).

Nash onderskei die volgende aspekte:

1. Die sosiale stratifikasiepatroon.
2. Die waardesisteem.
3. Die ekonomiese subsisteem.
4. Die politieke subsisteem.

Onder elk van hierdie aspekte gee hy dan 'n stel hipotetiese voorwaardes vir ontwikkeling en meen dat dit diagnosties gebruik kan word om 'n samelewing se potensiaal vir ekonomiese ontwikkeling te bepaal. So byvoorbeeld stel hy dit dat faktore soos die mate van sosiale mobiliteit, geleentheid tot rykdomverkryging, ideologiese diversifikasie, nasionalisme, waardekonsensus, kapitaalbesit, institusionele diversifikasie, politieke monopolie, ensovoorts saam dui op gereedheid vir ontwikkeling.

(d) Thompson (222, 221) gee 'n uiteensetting van die wyse waarop daar met die projek "Indian Education, Personality, and Administration" te werk gegaan is om gegewens afkomstig uit verskillende vakgebiede saam te snoer. Die doel met die projek was basies om die toepassing van die Verenigde State van Amerika se langtermyn Roodhuidbeleid te verbeter: "the aim ... of helping the tribes to organize and rehabilitate themselves and to improve their lands and natural resources" (221, bl. 52). Hierdie doel was volgens Thompson, nie bloot om ekonomiese ontwikkeling te verseker nie, maar eerder: "How can the health, mental hygiene, total resources, and group welfare of the whole community, viewed as a supersystem of the organic type, be nurtured and conserved within the limitations and pressures of its total environment?" (221, bl. 59).

Die wetenskaplikes wat hierdie probleem bestudeer het, het volkekundiges, psigiaters, medici, taalkundiges en administrators ingesluit en 'n wye reeks wetenskaplike gegewens is gevolglik versamel. Dit was bygevolg noodsaaklik om 'n multidimensionele raamwerk vir die samesnoering van gegewens te verkry. Hiervan sê Thompson: "In our explorations of such types of communities by means of a multiple-discipline methodology, we have found it fruitful to work simultaneously in six dimensions. These are as follows:

1. The ecologic dimension - the pattern of relations between the community and its natural environment.
2. The somatic dimension - the community viewed as a group of somatic units.
3. The sociologic dimension - the interacting human organisms which comprise the community viewed as a society.
4. The symbolic dimension - the communal symbolic system including language, ceremonials, arts and crafts, mythology, folklore, science, etc.
5. The psychic dimension - the community viewed as a group of transacting personalities in process of formation and self-realization.
6. The core values dimension - the community's system of largely implicit, emotionally-tinged beliefs and attitudes regarding the nature of the world of man, of animals and plants, and the sources and dynamics of power within that system" (222, bl. 76 - 77; ook 221, bl. 60).

(e) Riggs (186) se belangstellingsfokus is die administratiewe proses in wat hy noem "transitional countries" (186, bl. 95). Hy meen dat 'n begripsvoorstelling van 'n oorgangsamelewing ("transitional society") die beste gevorm kan word deur gebruik te maak van 'n model waarin ideëeltipes van tradisionele, oorgangs- en moderne samelewings getipeer word (186, bl. 3 - 5 en 19 - 27). Riggs skep vervolgens 'n model waarin hy sy basiese uitgangspunt knoop aan een van Talcott Parsons se vyf patroonveranderlikes, naamlik dié van diffusiteit vs. spesifiteit. Hy stel dit sô: "Whenever a structure performs a large number of functions, we may say it is "functionally diffuse"; when it performs a limited number, it is "functionally specific" ... We can now create two models for social systems of a purely hypothetical type: in the first, all structures are highly diffuse; in the second, very specific. We will call the first model diffracted and the second, fused" (186, bl. 22 - 23). Hy gaan verder en dui aan dat sy "diffracted society" ooreenstem met moderne gemeenskappe en sy "fused society" met tradisionele gemeenskappe. As tussenstadium skep hy 'n model wat hy "prismatic society" noem en wat ooreenstem met oorgangsgemeenskappe (186, bl. 27 - 31).

Riggs gaan dan voort om sy model te gebruik in die ontleding van die rol wat ekonomiese ekologie, die oorgangselite, sosiale strukture, oorgangsimbole, sogenaamde "burokراسme", finansiering, personeeladministrasie, kommunikasie en plaaslike bestuur in die administrasie van oorgangsgemeenskappe speel. In hierdie poging stel hy hom dit ten doel om gebruik te maak van kennis verkry van die staatsleer, regs wetenskappe, volkekunde, sosiologie, ekonomie en sielkunde.

Riggs se groot bydrae is daarin geleë dat hy poog om 'n verwysingsraamwerk vir die ontleding van oorgangsgemeenskappe daar te stel, en dit met interdisiplinêre materiaal probeer gebruik.

(f) Moore en Feldman (153) ondersoek die invloed wat die werksplek, die markstelsel en die sosiale struktuur op wat hul noem "labor commitment" het. "Labor commitment" dui volgens hulle op die volle internalisering van norme van 'n nuwe produksie-organisasie en die sosiale stelsel wat daarmee saamgaan. Hul onderskei verder grade van "commitment" en meen dat volle "commitment" (wat 'n mens as "volle oorgawe" sou kon vertaal) van die arbeidsmag essensieel is vir suksesvolle industrialisasie (153, bl. 1).

"Commitment" kom in drie areas ("loci") voor, volgens Moore. Hierdie drie areas is analities interessant en word deur hom soos volg uiteengesit:

I Die werksplek

- A Werkers en masjiene
- B Werksverdeling
- C Otoriteit

II Die markstelsel

- A Die arbeidsmark
- B Die kommoditeitsmark

III Die sosiale struktuur

- A Verwantskap
- B Stratifikasie
- C Politieke stelsels
- D Algemene oriëntasies (153, bl. 10 - 11)

In elk van hierdie areas is daar sekere handeling en norms wat as nodig vir 'n funksioneel-geïntegreerde industriële stelsel beskou kan word. Tradisioneel georiënteerde werkers wat wil toetree tot so 'n stelsel se kultuur, maak gewoonlik nie voorsiening vir hierdie voorwaardes nie. Bygevolg is dit nodig dat hul verander. Moore meen dat hierdie verandering en dus "commitment" teweeggebring kan word deur in elk van die genoemde areas "agencies of socialization" aan te wend om "intrinsically relevant actions and norms" oor te dra (153, bl. 12). In hierdie verband is dit nodig om op die "precommitment" en "pre-disposing agencies and processes" te let, op oorgangsverskynsels en op die wyses waarop internalisering tot stand kom en volgehou word (153, bl. 11).

(g) Foster (58) poog in sy belangrike werk Traditional Cultures: and the Impact of Technological Change 'n handleiding vir die persoon onmiddellik betrokke by ekonomiese ontwikkelingskemas in onderontwikkelde gebiede daar te stel. Hy onderskei tussen sielkundige, sosiale en kulturele faktore betrokke by ekonomiese ontwikkeling. Hierdie werk, ondanks sy besondere meriete, gaan egter mank aan teoretiese sofistikasie, en gee geen aanduiding of alle moontlike nie-ekonomiese faktore daardeur gedek word nie. So berus sy aanduiding van wat sielkundige faktore of kulturele faktore of sosiale faktore is, eerder op intuïtiewe as teoreties-gefundeerde basis (vgl. 58 bl. 59 - 60), sodat sy behandeling van "barriers" en "stimulants" van verandering 'n verwarrende en onvolledige - alhoewel interessante - beeld daarstel. 'n Mens dink hier aan die feit dat hy onder "kulturele faktore" 'n pot-pouri van sogenaamde norme, waardes, houdinge, etnosentrismes, asook "culture structure" en "motor patterns and customary body positions" bespreek, maar geen aandag gee aan tradisionele politieke en ekonomiese organisasie of verwantskapstelsels nie; sy bespreking van en onderskeiding tussen sosiale en sielkundige faktore is ewe onvolledig en verwarrend.

(h) Lerner (125) se standpunt kom daarop neer dat wat hy noem "empatie", ekonomiese ontwikkeling ten grondslag lê. Die begrip "empatie" is volgens hom "... the capacity to see oneself in the other fellow's situation" en is die hoofkenmerk van die sogenaamde "mobile personality" of ontwikkelingsgerigte persoonlikheid (125, bl. 48 - 50). Hy sê verder "It is a major hypothesis of this study that high empathic capacity is the predominant personal style only in modern society which is distinctively industrial, urban, literate and participant" (125, bl. 50), en met "participant" bedoel hy dat individue wat persoonlike beslissings in verband met publieke sake maak, dikwels met ander (soms onbekende) individue in dialoog moet tree. Hy meen verder: "Traditional society is nonparticipant - it deploys people by kinship into communities isolated from each other ... : lacking the bonds of interdependence people's horizons are limited by locale and their decisions involve only other known people in known situations" (125, bl. 50). Die "non-participant"-persoonlikheid noem hy 'n "constrictive personality" in teenstelling met die sogenaamde "empathic personality" (125, bl. 51).

Lerner meen verder dat die voorkomssyfer van ontwikkelingsgerigte, empatiese persoonlikhede in 'n gemeenskap toeneem soos wat die mate van verstedeliking, geletterdheid en blootstelling aan massakommunikasiemiddele van daardie gemeenskap toeneem (125, bl. 55 en 56). Lerner bewys hierdie hipotese as waar deur gebruik te maak van empiriese gegewens verkry deur die toepassing van 'n vraelys op vier Midde-Oosterse volke.

(i) Katona se studie oor die sielkundige ontleding van ekonomiese gedrag (111) dui eerder probleme aan as wat dit beginsels met betrekking tot ekonomiese gedrag neerlê. Hy wys daarop dat die sielkundige ontleding van ekonomiese gedrag moontlik is, maar dat dit ten tye van die skrywe van sy werk (1951) nog maar in 'n beginstadium is. Volgens hom is ekonomiese gedrag nie meganisties verklaarbaar nie, met ander woorde 'n individu sal onder soortgelyke omstandighede nie noodwendig eenders reageer of soos 'n ander individu reageer nie. Hy word naamlik nie bloot deur biologiese drange of behoeftes gemotiveer nie, maar ook deur houdinge, ander individue en groepe, verwagtinge, emosies, gewontes, aspirasies, persepsies, ensovoorts (111, bl. 6 - 10, 31 - 40).

(j) McClelland (140, 141, 142) beskou die prestasie-motief ("achievement motive") as primum mobile van ekonomiese ontwikkeling. Volgens hom is diegene wat oor 'n sterk prestasie-motief beskik, verantwoordelik vir kultuurskeppende handeling en neem hulle die entrepreneur-funksie van die gemeenskap oor. Die prestasie-motief word deur McClelland, in navolging van Freud, omskryf as "a desire to do well, not so much for the sake of social

recognition and prestige, but to obtain an inner feeling of personal accomplishment" (140, bl. 76).

Ten einde die relatiewe "sterkte" van die prestasie-motief by verskillende individue te kan bepaal, het McClelland 'n basies sielkundige meetinstrument ontwerp wat van so 'n aard is dat 'n navorser dit slegs na intensiewe en gespesialiseerde studie kan gebruik. McClelland meen dat hy bewyse gevind het (140, bl. 76 - 90) dat ekonomiese ontwikkeling bepaal word deur die aktiwiteite van prestasie-gemotiveerde entrepreneurs, dat daar minder sulke mense in arm as in ryk lande is en dat sulke mense vermeerder moet word. So 'n vermeerdering meen hy, kan die beste plaasvind deur middel van die opvoedingstelsel (140, bl. 90 - 95).

2.3.3 Literatuur oor ekonomiese en verwante ontwikkeling as kultuurveranderingsprosesse

Verskeie skrywers bring ekonomiese ontwikkeling, industrialisasie, tegnologiese verandering, modernisasie en verwante verskynsels in verband met kultuurveranderingsprosesse. Enkele heenwysings hierna kom in reeds bespreekte werke in die vorige paragrawe voor (vergelyk Moore se heenwysing na akkulturatiewe prosesse, asook verskeie kulturologiese elemente in die werke van Nash en Thompson wat albei volkekundiges is).

Volgens Vera Rubin is daar 'n snel toenemende belangstelling by verskeie sosiale wetenskappe, maar veral die Volkekunde, in die probleme wat gepaard gaan met die ontwikkeling van onderontwikkelde gebiede (191, bl. 120).

Herskovits meen dat volkekundige teorieë en "methods of cultural dynamics" 'n voorvereiste is vir die behoorlike begrip van die ekonomiese ontwikkeling van onderontwikkelde volke (86) en dat 'n begrip soos Moore en Feldman se "labor commitment" behoorlik begryp kan word alleen indien kennis geneem word van die kennis wat die Volkekunde bied (85).

Die meeste studies oor die verband tussen kultuurverandering en ekonomiese of verwante ontwikkeling is of van 'n algemene aard of oor invloede wat van buite die kultuur inwerk om kultuurveranderinge te laat plaasvind (akkulturasie) of oor die verspreiding van nuwe kultuurelemente (wat of van buite of van binne kom) deur 'n kultuur (diffusie). Enkele werke handel egter ook oor invloede wat van binne die kultuur inwerk om kultuurveranderinge teweeg te bring (hoofsaaklik die kreatiwiteit van die kultuurdraers en die aanwesigheid van kultuurdwingende invloede).

(a) Algemene werke

Mead (147) se werk Cultural Patterns and Technical Change getuig van besondere insig in die nie-ekonomiese faktore betrokke by ekonomiese ontwikkeling, maar bied min hulp in die skepping van 'n teoretiese raamwerk vir verdere navorsing. Dit berus wel volgens Mead self, op die konsepsuele model van kultuur as 'n "sistematiese en geïntegreerde geheel" (147, bl. 9) maar spesifiseer geensins op teoretiese basis wat al die moontlike elemente van hierdie model is nie.

Bascom en Herskovits (9) beklemtoon dat die bestudering van kulturele verandering in Afrika in die twintigste eeu eerder volkekundig as sosiologies georiënteer en dat die wyse van bestudering eerder ethohistories as sinkronies-struktureel moet wees. Administratiewe beleid en programme vir geleide akkulturasie, moet die inheemse kultuur van die veranderende volk en die geïntegreerdheid daarvan in ag neem.

Volgens Steward (213) is kultuurverandering voorspelbaar omdat soorgelyke akkulturatiewe en ewolusionêre prosesse dwarsoor die wêreld plaasvind as gevolg van die inwerking van industriële kulture op tradisionele kulture. 'n Reeks voorspelbare kultureel-ekologiese veranderinge gaan altyd gepaard met hierdie twintigste-eeuse verskynsel. So byvoorbeeld kan die volgende voorspel word: pogings tot opvoedkundige ontwikkeling, ondernemerskap, die verswakking van familiebande, behoefte aan verbruikersgoedere, verstedeliking, gesondheidsverbetering, nasionalisme, ensovoorts. Hierdie voorspelbaarheid maak sosiale beplanning moontlik.

Volgens Kluckhohn en Kroeber (120) daarenteen, is daar nog 'n gebrek aan teoretiese beginsels met betrekking tot kultuurverandering en is die oorsake van kultuurverandering nog relatief onbekend. Hul meen dat die beheer van kultuurverandering alleen kan geskied indien hierdie leemtes oorbrug word.

Keesing se uitgebreide bibliografie (117) van volkekundige literatuur wat tot 1952 oor kultuurverandering verskyn het, sluit verskeie werke oor Toegepaste Volkekunde en oor tegnologiese verandering in. Ongelukkig is daar geen intensiewe bespreking van werke wat

handel oor die verband tussen kultuurverandering en ekonomiese en verwante ontwikkeling nie. Dit bly egter 'n waardevolle bronnelys.

Rubin se bespreking van literatuur oor "The Anthropology of Development" (191) is veel handiger, veral as bron van verwysing in verband met gevallestudies. Sy behandel egter hoofsaaklik werke wat gedurende die tydperk 1958-60 verskyn het. 'n Deels-aanvullende bespreking is die van die Spindlers oor "Culture Change" (210), wat die onmiddellik-voorafgaande tydperk dek.

(b) Werke oor akkulturasie

Die bestudering van akkulturasie (die proses van kultuurverandering wat intree as gevolg van die inwerking van invloede wat van buite die veranderende kultuur kom), het eers werklik omvangryke aandag gekry sedert die twintiger- en dertigerjare van hierdie eeu (31, bl. 2). Akkulturasiestudies het gewoonlik gehandel oor 'n tradisionele kultuur wat gekonfronteer word met 'n Westerse kultuur en daarom ook met verskynsels soos ekonomiese ontwikkeling, industrialisasie en tegnologiese verandering. Min van hierdie werke poog egter om 'n integrerende raamwerk vir die behandeling van akkulturasie en ekonomiese (of dergelyke) ontwikkeling tot stand te bring. Dit is egter noodsaaklik om minstens van die volgende werke kennis te neem:

- (i) In 1936 verskyn daar in die American Anthropologist (181) 'n artikel deur 'n komitee bestaande uit Redfield, Linton en Herskovits (alhoewel hierdie artikel reeds voor 1940 verskyn, word dit hier bespreek vanweë die noue verband wat dit met paragraaf (ii) hieronder het).

In hierdie verklaring word riglyne vir die konsepsuele ordening van akkulturasiestudies aangedui. Hul wys daarop dat daar ten minste aandag gegee moet word aan die tipe kontak in die akkulturatiewe situasie (of dit tussen groepe, populasies is; of dit vriendelik, vyandig is; relatiewe grootte van groepe; relatiewe kompleksiteit van groepe; ens.), die tipe situasie (geforceerde akkulturasie; mate van politieke en sosiale ongelykheid tussen groepe), die prosesse (seleksie van kultuurelemente, bv. die volgorde; determinasie van elemente, bv. praktiese voordeel, prestige-waarde, ens.; integrasie van elemente, bv. tydsfaktor, konflik, aanpassing), die sielkundige meganismes waarvolgens seleksie en integrasie plaasvind (die rol van die individu; persoonlikheidstipes; sosio-ekonomiese veranderlikes; ens.) die resultate van akkulturasie (aanvaarding, adaptasie, reaksie).

- (ii) Hierdie verklaring word in 1954 opgevolg deur dié van Barnett, Broom, Siegel, Vogt en Watson (8). Volgens hulle moet akkulturasie in die volgende terme gekonsepsualiseer word: grenshandhawingsmeganismes ("boundary-maintaining mechanisms") wat nie dieselfde is vir verskillende kulture nie; self-korrigerende meganismes wat dui op die kultuur se vermoë tot funksieverandering en interne aanpassing; die ekologie en demografie van die kontaksituasie; interkulturele rolle as kommunikasie- en transmissiekanale; kulturele kreatiwiteit en die hervertolking van kultuurelemente; disintegrasie, progressiewe adaptasie, integrasie en assimilasie; die veranderingstempo en persoonlikheid en akkulturasie.

- (iii) 'n Ander belangwekkende werk is dié van Linton (128) wat meen dat akkulturasie alleen verstaan kan word mits 'n duidelike begrip van kultuur en kultuurverandering bestaan. Volgens hom is die basis van kultuurverandering daarin geleë dat dit die funksie van kultuur is om tegnieke vir behoeftebevrediging te voorsien, maar dat sulke kulturele aanpassings nooit onverbeterlik is nie en dus lei tot pogings tot verbeterde kulturele tegnieke. Tegnieke kan binne die kultureel-sosiale konfigurasie (Linton se term) geskep word, maar kan ook in reeds ontwikkelde vorm van buite gegee word. In beide gevalle moet dié tegniek of kultuurelement deur 'n proses van diffusie in die kultuur opgeneem en geïnternaliseer (of verwerp) word. Die diffusieproses behels die aanvanklike aanvaarding daarvan deur "innovators", die verspreiding daarvan na ander lede van die gemeenskap en die modifikasie waardeur dit aangepas word by die bestaande kulturele matriks. Op elk van hierdie vlakke speel 'n hele reeks faktore bepalende rolle (128, bl. 463 - 482).

Waar kultuurelemente van een kultuur na 'n ander oorgedra word, speel 'n hele reeks verdere faktore, volgens Linton egter 'n rol. Hierdie is naamlik die wyse waarop dié kultuurelemente deur die leners ("borrowers") gesien word (sowel die vorm as die betekenis daarvan) en die seleksie deur die ontvangende groep (op grond van die gebruikswaarde, inpasbaarheid by die bestaande en prestigeverbintnisse daarvan). Linton lê verder klem op die tydsfaktor, die sielkundige effekte van kultuurkontak, die duur,

intimiteit en kontinuïteit van kontak, die effekte van kontak op die omgewing, die beskikbaarheid van elemente om geleen te word, die houdinge van groepe en die grootte en kompleksiteit van die groepe (128, bl. 483 - 500).

Ten laaste wy Linton baie aandag aan die bespreking van wat hy geleide kultuurverandering en sosiaal-kulturele integrasie ("fusion") noem. Eersgenoemde kan volgens hom slegs bestaan in kontak-situasies waar daar oorheersing ("dominance") en onderwerping ("submission") is; integrasie kan egter in beide hierdie situasies of in die afwesigheid daarvan voorkom (128, bl. 501 - 520).

(iv) P.J. Coertze se uiteensetting van akkulturasie is ook gebaseer op die siening dat akkulturasie 'n proses van aanpassing aan 'n gewysigde omgewing ('n kontaksituasie) behels wat aan die betrokke etniese eenhede nuwe eise stel waaraan voldoen moet word met die oog op oorlewing (31, bl. 3). Die oornam van kulturelemente kan spontaan, gedwonge of volgens 'n proses van geleide akkulturasie plaasvind (hierin verskil Coertze van Linton). Coertze bespreek die verloop van akkulturatiewe prosesse, faktore wat die verloop bepaal en die uitslae van akkulturasie in fyner detail. Volgens hom vind daar tydens akkulturasie die volgende gebeurtenisse plaas: ideë-oordrag en gedragsverandering; steurnis in die persoonlikheidsstruktuur van individue; steurnis in die volkskorp van die groep wat die vreemde kultuur oorneem; kultuuroornam en maatskaplike ontbinding; en reïntegrasie tot 'n nuwe eenheid (31, bl. 10 - 15). Hierdie gebeure word beïnvloed deur die wyse van aanraking, verskille in getalsterkte, verskille in kulturele peil, relatiewe aangepastheid aan die omgewing, aanpassingsvermoë, rasseverskille, patriotisme en konserwatisme, en historiese faktore (31, bl. 15 - 33).

(v) Verdere uiteensettings van akkulturasie word kortliks gegee in verskeie algemene volkekundige handboeke, onder andere dié van Beals en Hoijer (11, bl. 735 - 738), Herskovits (83, bl. 523 - 542) en Gillin (65, bl. 553 - 569). 'n Deeglike behandeling van literatuur word ook in Herskovits (79) gegee, met spesiale verwysing na gevallestudies.

(c) Literatuur oor geleide akkulturasie

R.D. Coertze gee 'n uiteensetting van die taak van die volkekundige om deur middel van kennis van die proses van geleide akkulturasie (teweegbring van akkulturasie deur doelbewuste beïnvloeding) die owerheid behulpsaam te wees in die bereiking van beleidsdoelwitte (32, bl. 35 - 58). Navorsing in hierdie verband, meen hy, is veral in Suid-Afrika nog swak ontwikkel.

Jones meen dat groepe en individue deur middel van "planned organizational change" doelbewus beïnvloed kan word om vooraf-beplande doelwitte te bereik. Die veranderingsproses bestaan volgens hom analities gesien uit (1) 'n veranderingsagent, (2) 'n kliëntstelsel, (3) doelwitte, (4) strategieë, (5) die strukturering van verandering, (6) evaluasie. Die volgende veranderingstrategieë kan aangewend word: dwang, geïnduseerde spanning, aktiewe deelname, onderwys en opleiding, plasing van mannekrag en prestigepersone, utiliteitsdemonstrasie, aksienavorsing, tegniese modifikasie, gebruik van marginale persone (108, bl. 193 - 194). (Kyk egter ook (e) hieronder, veral (e) (iv) vir 'n verwante benadering.)

(d) Literatuur oor van-binne-geïnisieerde kultuurverandering

Waarskynlik die mees bekende en belangrikste werk in hierdie verband is Barnett se Innovation: The Basis of Cultural Change. Hierdie werk is by uitstek teoreties en handel oor die proses waarvolgens kultuurskeppinge tot stand kom. Alhoewel die verband tussen hierdie proses en ekonomiese of verwante ontwikkeling nie formeel bespreek word nie, word daar in hierdie werk aangedui hoe die kreatiewe potensiaal van die individu in alle kultuurverandering (en dus ook in ekonomiese en verwante verandering) 'n aandeel het. Volgens Barnett word die kreatiewe potensiaal beïnvloed deur die individu se kulturele agtergrond enersyds en sy behoeftes en begeertes andersyds. Voorbeelde van wat Barnett onder kulturele agtergrond behandel, is dat daar 'n sogenaamde "accumulation" en "concentration" van gedagtes moet wees, asook 'n "collaboration of effort", 'n "conjunction of differences", 'n "expectation of change", ensovoorts; terwyl hy onder behoeftes en begeertes 'n behandeling gee van "self-wants" (bv. behoefte tot erkenning) "dependant wants" en "the desire for change" (7, bl. 39 - 180). Alhoewel 'n volledige bespreking van Barnett se werk nie hier paslik is nie, moet daar net op gewys word dat hy ook 'n teoretiese aanduiding van die innovasieproses probeer gee (7, bl. 181 - 290) asook van die proses van aanvaarding of verworping van 'n innovasie deur die gemeenskap (7, bl. 291 - 410). In laasgenoemde verband maak Barnett ook daarvoor voorsiening dat sekere innovasies van buite die kultuur afkom

stig mag wees, en dat 'n herdefinisie van so 'n element in terme van die kulturele verwysingsraamwerk van die ontvangende kultuur plaasvind.

Min ander volkekundige werke gee 'n uitgebreide behandeling van die totstandkoming van innovasies binne die kultuur. Algemene volkekundige werke behandel dit wel kortliks, byvoorbeeld dié van Herskovits (83, bl. 492 - 504); Gillin (65, bl. 533 - 548); Hoebel (90, bl. 593 - 597), Keesing (116, bl. 392 - 396).

(e) Literatuur oor diffusieprosesse

Daar is reeds hierbo verwys na Linton se siening van diffusie, naamlik dat nuwe kulturelemente (van binne of van buite die kultuur) deur 'n proses van diffusie deur die kultuur versprei en oorgeneem of verwerp word. Die bestudering van hierdie diffusieproses (wat nie verwar moet word met die studies van die sogenaamde "diffusioniste" wat die verspreiding van kulturelemente deur sekere kultuurareas bestudeer het nie) is egter nie primêr deur volkekundiges behartig nie, en het sy beslag gekry veral in die werke van landelike sosioloë ("rural sociologists") en agronome wat die verspreiding van nuwe landbou- tegnieke binne landelike gemeenskappe bestudeer het. Hierdie bydraes het egter in vele gevalle die verspreiding van nuwe kultuurvreemde (gewoonlik Westerse) elemente in nie-Westerse gemeenskappe behandel en is dus hier ter sake. Die belangrikste werke in hierdie verband is die volgende:

(i) Rogers (189) poog om in sy interessante en waardevolle werk Diffusion of Innovations bestaande kennis in verband met wat hy noem "diffusion research" saam te vat.

Rogers definieer 'n innovasie as 'n idee wat as nuut deur die individu waargeneem word en diffusie as die proses waarmee 'n innovasie versprei. Die diffusieproses is die verspreiding van 'n nuwe idee vanaf sy bron tot die uiteindelijke gebruikers daarvan (189, bl. 13).

Volgens Rogers is daar 4 elemente wat by die ontleding van die diffusie van innovasies betrokke is:

- (1) die innovasie self,
- (2) kommunikasie van die innovasie van een persoon na 'n ander,
- (3) die sosiale stelsel(s) waarin hierdie persone, maar veral laasgenoemde, hul bevind en
- (4) die duur van die kommunikasieproses (189 bl. 12 - 19).

Rogers onderskei tussen die volkekundige, vroeg-sosiologiese, plattelands-sosiologiese (rural sociological), opvoedkundige, industriële en mediese navorsingsdissiplines as dissiplines wat reeds bydraes tot diffusie-navorsing gelewer het (189, bl. 55 - 56).

Hy meen verder dat dit noodsaaklik is om van ideëeltipes gebruik te maak wanneer die invloed van kulturele waardes op diffusie ondersoek word. Hy onderskei tussen en beskryf twee sulke ideëeltipes, nl. die tradisionele en die moderne tipe sosiale stelsel (189, bl. 57 - 75).

Die stadia in die kommunikasieproses (kyk hierbo) of, soos Rogers dit noem, die "adoption process", is volgens hom -

- (1) bewustheid ("awareness"),
- (2) belangstelling,
- (3) evaluasie,
- (4) beproewing ("trial") en
- (5) aanname ("adoption").

Die innovasie kan natuurlik tydens enige van die stadia verwerp word (189, bl. 79 - 93).

Rogers gee verder ook aandag aan die kenmerke van innovasies, die persone wat die innovasies moet aanneem of verwerp, die innovators, die invloed van openbare meningsleiers, die rol van die sogenaamde "change agent" of persoon wat innovasies doelbewus probeer versprei en die voorspelling van skeppendheid.

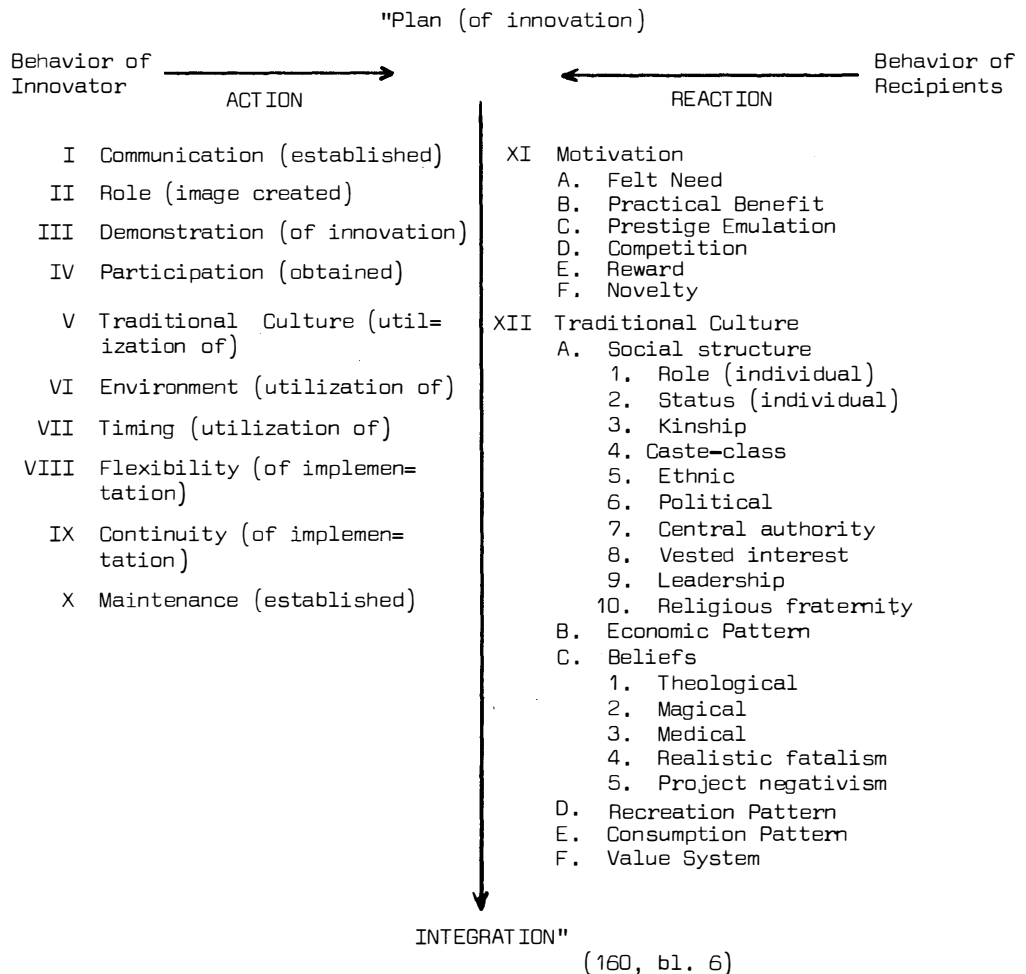
In die laaste hoofstuk probeer Rogers 'n bydrae lewer tot die vorming van 'n teorie van diffusie en die aanname van innovasies. Hierin maak hy onder andere gebruik van die basiese postulate van die Parsoniaanse handelingsteorie.

Rogers sluit sy werk af met 'n handige lys van veralgemenings waarmee hy poog om die belangrikste navorsingsbevindinge op die gebied van diffusie-navorsing saam te vat.

(ii) Katz, Levin en Hamilton (112) gee 'n waardevolle samevatting van diffusienavorsing tot en met 1962. Volgens hulle kan die proses van diffusie soos volg beskryf word: "the (1) acceptance, (2) over time, (3) of some specific item - an idea or practice, (4) by individuals, groups or other adopting units, linked (5) to specific channels of communication, (6) to a social structure, and (7) to a given system of values, or culture" (112, bl. 240).

(iii) Lionberger (127) se werk Adoption of New Ideas and Practices is 'n opsomming van navorsing in verband met die aanname van tegnologiese verandering in die landbou. Soos Rogers verdeel hy die sogenaamde "adoption process" in vyf stadia: "awareness", "interest", "evaluation", "trial" en "adoption". Hy onderskei tussen die "individual adoption process" en die "communal adoption process" en wys daarop dat sekere mense innovasies vroeër aanvaar as ander. Hy bespreek ook die rol van kommunikasiemedia: spesiale persone ("special functionaries") soos innovators, invloedryke persone en skeptici; sosiale faktore (verwysingsgroepe, familie, statusfaktore ens.); kulturele faktore; persoonlike faktore (ouderdom, opvoeding en persoonlikheidstrekke); en situasionele faktore.

(iv) Niehoff en Anderson (160) probeer 'n verwysingsraamwerk daarstel vir die beskrywing van die "process in which an innovation is introduced into another culture by an innovator and during which there is reaction by the members of the recipient culture and ultimate rejection or acceptance of the new idea or technique" (160, bl. 6). Hierdie raamwerk word skematies soos volg deur hulle uiteengesit:

Volgens hulle konsepsualisering is die kenmerke van die proses soos volg:

- (1) Daar is 'n doel (die innovasieplan - een of ander idee of tegniek moet versprei word).
- (2) Daar is 'n aantal tegnieke wat deur die innoverende agent gebruik word om sy plan toe te pas.

- (3) Daar is die gedrag van die ontvangers van die innovasie - die reaksie op die agent se aksie. Dit word bepaal deur die ontvangers se (a) motivering en deur die (b) kenmerke van hulle tradisionele kultuur.

Die faktore in die skematiese uiteensetting kan in hul aanwending of stimulerende of hindernisse vir die aanvaarding of verwerping van 'n innovasie wees, of hul kan geen effek hê nie. Die aanwending van faktore kan dus as negatief, positief of neutraal gesien word, wat die sleutel is tot die evaluasie van die sukses al dan nie van aanvaarding van 'n innovasie, aldus Niehoff en Anderson.

2.3.4 Geografiese en genetiese determinisme

Hierdie bespreking sou onvolledig wees as daar nie kortliks gewys word op die geografiese- en genetiese-deterministiese standpunte nie.

(a) Die geografiese-deterministiese standpunt

Volgens hierdie standpunt word ekonomiese ontwikkeling hoofsaaklik deur geografiese faktore bepaal. Dit is dan nie soseer die gebrek aan sekere natuurlike hulpbronne wat kulturele vooruitgang en veral produksie vertraag wat beklemtoon word nie (alhoewel hierdie punt ook deur sommige skrywers oorbeklemtoon mag word), maar veral die invloed wat die klimaat, natuurlike hulpbronne of geografiese ligging, op menslike gedrag het. So byvoorbeeld mag gemeen word dat 'n tropiese klimaat inisiatief of hardwerkendheid mag smoor tot nadeel van ekonomiese ontwikkeling. In hierdie verband is die bydraes van Rätzl (175) Wissler (235) en veral Huntington (104, 105) die bekendste.

(b) Die genetiese-deterministiese standpunt

Volgens hierdie standpunt is sekere bevolkingsgroepe, vanweë hul genetiese erfenis, beter in staat tot kulturele "prestasie" as ander. Die voorstander van so 'n standpunt mag byvoorbeeld glo dat die Bantoe van nature (en dan bedoel hy as gevolg van sy genetiese erfenis) nie in staat is tot ekonomiese ontwikkeling nie. In hierdie verband word nie net gedink aan die sienswyses van Gobineau, Chamberlain, Hitler ensovoorts, nie (23, bl. 3 - 10 asook 123, bl. 95 - 98) maar ook aan meer gematigde standpunte soos dié van Schwidetzky, Darlington, Gini, Gregor, Porteus, ensovoorts, (123).

Alhoewel beide hierdie standpunte, en veral die laasgenoemde standpunt, besonder kontroversieel van aard is, moet die objektiewe navorser van albei se moontlike toepaslikheid op die gebied van ons sentrale navorsingsprobleem kennis neem. Dit is egter moontlik om nie in 'n deterministiese standpunt te verval waarin ekonomiese ontwikkeling uitsluitlik aan die werking van één faktor of stel faktore toegeskryf word nie, byvoorbeeld ras of geografiese omgewing of die prestasie-motief of rasonale denke, of opvoeding, of ekonomiese faktore, ensovoorts. Die blote feit dat ekonomiese gedrag reeds op soveel verskillende wyses verklaar is, dui op die waarskynlikheid van 'n multidimensionele veroorsaking van ekonomiese gedrag.

2.3.5 Ander werke

Met die voorafgaande bespreking is die literatuur hoegenaamd nie uitgeput nie. Dit word egter beskou as enkele van die belangrikste bydraes op die gebied van menslike faktore en ekonomiese ontwikkeling. Daar moet verder op gewys word dat talle temas wat nie in die voorafgaande bespreking aangeraak is nie, en wat in die literatuur behandel word, ook van belang is vir die bestudering van die huidige probleemveld.

Verskeie belangrike versamelwerke waarin daar onder redaksie van een of meer kenners bydraes deur verskillende skrywers gemaak word, gee 'n goeie aanduiding van die uitgebreide literatuur, onder andere Braibanti en Spengler (25); Finkle en Gable (52); Peter (167); McEwan en Sutcliffe (143); Stillman (214); Robinson (188); Hoselitz en Moore (100); Moore en Feldman (153); Southall (206); Forde (57); Jackson (106); Geertz (62); Kerr en andere (118); Spicer (209); Shannon (199); Smelser en Lipset (205); Burns en Saul (29); Argyle en andere (5).

Temas wat behandel word, is onder andere die maatskaplike veranderinge wat met ekonomiese ontwikkeling gepaard gaan, byvoorbeeld Theodorson (220); die entrepreneursfunksie - Gerschenkron (63) en Easterbrook (46); die verband tussen publieke administrasie, politiek en ekonomiese ontwikkeling - Apter (4); Eisenstadt (47); Almond en Coleman (2); Blanksten (22), Braibanti (24); die invloed van die opvoedkundige stelsel op ekonomiese ontwikkeling - Anderson (3) - en die interdisiplinêre ontleding daarvan - Brameld (26); sosiale struktuur, mobiliteit en ekonomiese ontwikkeling - Smelser en Lipset (205), Hoselitz (97), Elkan en Fallers (48); massa-kommunikasie en ekonomiese ontwikkeling - Schramm (197) en Pool (170).

Die meeste studies wat in die voorafgaande paragrawe behandel is, het gegaan oor breë verwysingsraamwerke en interdisiplinêre benaderings. Dit spreek vanself dat daar heelwat gevalle- en eksperimentele studies sal wees wat hierdie werke tot op groot hoogte rugsteun.

2.4 SUID-AFRIKAANSE STUDIES

Soos reeds in paragraaf 1.2.2 (bl. 7) vermeld, dek die relevante Suid-Afrikaanse studies 'n wye veld en verteenwoordig dit uiteenlopende navorsingsdissiplines, terwyl geen poging tot dusver aangewend is om 'n geheelbeeld te verkry nie. Die belangrikste studies is die volgende:

2.4.1 Studies wat direk toepaslik is

Enkele skrywers dui aan dat dit noodsaaklik is om menslike faktore in ag te neem waar dit gaan om die sosio-ekonomiese en politieke ontwikkeling van die Bantoe, en soms ook van die Bantoetuislande.

Kotze het reeds aangetoon hoe belangrik Bantoe-arbeid was in die bepaling van beleid in Suid-Afrika (122). Sadie wys verder daarop dat die eie aard van die Bantoe in aanmerking geneem moet word in beleid wat op sy ekonomiese ontwikkeling gerig is (193). Hierdie standpunt word deur Lombard onderskryf, wat byvoeg dat dit ook nodig is om reeds op skool sekere tipiese Westerse houdinge en denkpatrone by die Bantoe te kweek (130) - 'n standpunt waarmee Stadler ook saamstem (212). Danziger meen dat die faktore wat by ekonomiese groei in ag geneem moet word met betrekking tot die Bantoe, veral sosiaal-sielkundig van aard is (39). Coetzee dui aan dat die Bantoe wel in staat is om hoëvlakmannekrag te lewer om in sy eie tuislande gespesialiseerde arbeid te lewer (33). Ook Rautenbach beklemtoon die "menslike faktor" betrokke by ekonomiese ontwikkeling (176).

Enkele studies probeer om hierdie sosiaal-sielkundige en ander faktore van nader te bepaal en te ondersoek. So byvoorbeeld gee Potgieter in sy verhandeling oor die ekonomiese integrasie van die Bantoe by die Blanke ekonomiese stelsel, terloopse aandag aan die menslike faktore wat betrokke is by ekonomiese ontwikkeling (172). Glass gee 'n aanduiding van die probleem van die "industrialisasie" van die Bantoe (68) en bestudeer ook die sosiaal-sielkundige aspekte van produktiwiteit by die Bantoewerker (66). Du Preez poog om deur middel van psigo-analitiese metodes te bepaal watter persoonlikheidsfaktore 'n rol speel in die arbeidsmotivering van die Bantoe (44). Cortis (36) bestudeer die houdinge en Sherwood die rolverwagtinge en motivering van stedelike Bantoe werkers. Hellman gee 'n aanduiding van die verband tussen modernisering en stamgebondenheid (77) en bestudeer ook Bantoe produktiwiteit (76). Meyer (49) se reeds vermelde referaat gee onder andere 'n baie nuttige uiteensetting van die uitdaging wat ekonomiese ontwikkeling aan die Bantoe as mens stel. Schapera gee ook 'n waardevolle bespreking van Tswanakapiteins as innovators (196).

Ander studies het eerder betrekking op die invloed van die Westerse beskawing op die tradisionele ekonomiese stelsel van die Bantoe. Hieronder tel Mathewson se studie oor die invloed van verstedeliking op die lobola-gebruik (138) en Schapera se ontleding van die invloed van die Westerse beskawing (194) en die trekarbeidstelsel (195) op die Bantoe. Hier moet natuurlik ook melding gemaak word van die Tomlinsonverslag wat, alhoewel dit nie in die besonderhede van die rol van menslike faktore ingaan nie, die faktore terdeë erken (216).

2.4.2 Studies wat minder direk toepaslik is

Verskeie studies behandel nie eksplisiet die menslike faktore wat verband hou met ekonomiese ontwikkeling nie, maar gee tog belangrike nuwe-insigte of hou verband met die bestudering van sulke menslike faktore. Enkele belangrike studies is die volgende:

Biesheuvel se verskeie belangrike studies oor aanleg en belangstelling by die Bantoe, alhoewel hoofsaaklik stedelike Bantoe deur hom betrek is (vgl. 13 - 18). Brett bestudeer die houdinge van sogenaamde "middle class" Bantoes (27). De Ridder maak 'n studie van die persoonlikheid van stedelike Bantoes (41). Hoernle maak saam met Hellman 'n ontleding van die invloed van sosiale verandering op die kultuur van die Bantoe (91). Holleman en andre reël 'n konferensie waarop die probleme betrokke by die akkulturasie van die Bantoe bespreek word (93). Hunter bestudeer die reaksie van die Pondo op verwesteringsinvloede (103). Malinowski maak van Suid-Afrikaanse materiaal gebruik om 'n aanduiding van die verloop van kultuurverandering te gee (137). Mayer (139), Pauw (163) en Reader (177) skryf 'n trilogie oor die verstedeliking van Oos-Kaapse Bantoe. Vilakazi lewer beskrywende studies oor sosiale verandering onder die invloed van akkulturasie by die Zoeloe (228, 229). Ten laaste kan verwys word na 'n interessante poging tot dialoog met die Bantoe, aangepak deur SABRA (215).

Hierdie lys is nie volledig nie. Dit gee ook slegs 'n baie beknopte aanduiding van die temas waarmee skrywers hul besig gehou het. 'n Mens sou ook dalk 'n paar etnografiese werke wou byvoeg. Buitendien is verskeie van die studies bespiegelend eerder as feitlik. Nogtans kan ons in hierdie stadium daarmee volstaan dat die bestaande literatuur taamlik uiteenlopend van aard is, dat die ekonomiese ontwikkeling van die Bantoetuislande op sigself maar min aandag gekry het en dat die antwoord op die vraagstukke genoem in hoofstuk 1, paragraaf 1.2.1 nêrens duidelik aangebied word nie.

2.5 GEVOLGTREKKINGS

Alhoewel die voorafgaande literatuuroorsig sketsmatig was en ook nie alle toepaslike literatuur gedek het nie, blyk die volgende selfs uit hierdie oorsig baie duidelik:

2.5.1 Die veelheid van faktore wat 'n rol speel in ekonomiese ontwikkeling

Nie net één of 'n paar nie, maar 'n veelheid van faktore (ekonomies én menslik) werk op mekaar in en werk mee om ekonomiese ontwikkeling tot stand te bring.

'n Duidelike en volledige beeld van al hierdie faktore, hul veroorsaking, hul gevolge, hul interafhanklikheid, hul aard en hul werking, is ongelukkig nie te verkry uit 'n blote literatuuroorsig soos die voorafgaande nie – daar moet onthou word dat hierdie hoogstens 'n oorsig van verteenwoordigende literatuur was, en geensins 'n kritiese bespreking van al die relevante literatuur nie.

Nogtans kan afgelei word dat ten minste die volgende menslike faktore moontlik 'n rol speel in ekonomiese en verwante ontwikkelingsprosesse:

(a) Die bio-psigiese kenmerke van die mense wat behoort tot die veranderende stelsel

Die bio-psigiese kenmerke van die mense wat behoort tot veranderende ekonomiese stelsels kan sowel hul motivering as hul vermoë tot deelname aan ekonomiese ontwikkeling bepalend beïnvloed. Hierdie kenmerke kan individueel geld (in welke geval dit moeilik navorsbaar is) of vir groepe (bv. kenmerke wat vir 'n sekere rassegroep geld). Dit kan ook kenmerke wees wat oor die algemeen vir ekonomiese ontwikkeling vereis word (bv. Lerner se empatie) of dit kan kenmerke wees wat vir bepaalde aktiwiteite vereis word (bv. McClelland se prestasie-motief wat hoofsaaklik by innovators en entrepreneurs ter sprake kom). Die volgende kenmerke kan as belangrik beskou word:

(i) Somatiese kenmerke. Byvoorbeeld die moontlike invloed van oorgeërfde liggaamlike geneigdhede (veral as dit rasgebonde sou wees) of van kroniese siektetoestande (wat bv. met die klimaat mag verband hou) of van dieëtsdefekte op iets soos produksievermoë. Thompson en haar span deskundiges het onder andere hierdie faktor bestudeer (par. 2.3.2(d)).

(ii) Persoonlikheidsfaktore. Faktore soos aanleg (bv. die invloed van intelligensie, waarnemingsvermoë, ens. op vermoë tot deelname aan sekere aktiwiteite wat gepaard gaan met ekonomiese ontwikkeling), belangstelling (bv. die invloed van belangstelling op die prestasie-motief of op kreatiwiteit en andersom) en temperament (bv. die invloed van basiese emosionele geneigtheid op iets soos Lerner se empatie) ensovoorts. Skrywers soos Katona, McClelland, Hagen, Lerner, Foster, Thompson, Biesheuvel, Du Preez en Glass het almal aandag aan dié tipe faktor gegee.

(iii) Ander faktore soos geslag, opvoedkundige agtergrond en ouderdom, waaraan verskeie skrywers aandag gee.

(b) Die kenmerke van die veranderende kultuur

Die kenmerke van die kultuur kan ekonomiese ontwikkeling òf aanhelp òf vertraag. Dit kan kenmerke wees wat gunstig vir ontwikkeling is omdat dit nou aansluit by ontwikkelingsdoelwitte, òf omdat dit gunstige ontwikkelingskanale bevat òf omdat dit verandering in die hand werk – òf die teendeel. Die belangrikste kenmerke is soos volg:

(i) Die waardestelsel. Verskeie skrywers bespreek die belangrikheid hiervan. Rostow noem byvoorbeeld 'n hele reeks geneigdhede wat verband hou met kulturele waardestelsels. Hoselitz asook verskeie ander skrywers beklemtoon 'n waarde soos rasionaliteit. Spengler beklemtoon ideologiese waardes. Moore, Nash, Thompson, Moore en Feldman, Lerner, ensovoorts beklemtoon almal die waardesisteme van die veranderende kulture.

(ii) Sosiale struktuur en funksionele opset. Die reëling van verhoudinge tussen mense en groepe binne 'n kultuur word tot op groot hoogte bepaal deur sekere strukturele en funksionele kenmerke van daardie kultuur, soos byvoorbeeld die verwantskapstelsel, rolverwagtinge, statushiërargie ensovoorts, en kan bepalend inwerk op die aanvaarding al dan nie van die nuwe, byvoorbeeld van ekonomiese ontwikkeling. Alhoewel skrywers nie altyd ooreenstem in wat hul onder die term sosiale struktuur verstaan nie,

of oor die verband tussen strukture en funksies van sosiale stelsels nie, word faktore soos die volgende in die literatuur beklemtoon: verwantskapstelsel, status, rolverwagtinge, mobiliteit (in beroep en status), institusionele opset, politieke ordening, wette en sanksies. Skrywers soos Hagen, Moore, Nash, Thompson, Foster, Moore en Feldman, Niehoff en Anderson, ensovoorts, beklemtoon almal sosiale struktuur as 'n faktor in ekonomiese ontwikkeling. Sommige skrywers meld egter politieke organisasies of ordening as 'n afsonderlike kategorie (bv. Nash). Sommige skrywers lê egter meer klem op 'n funksionele benadering (Malinowski) of 'n struktureel-funksionele benadering (bv. Parsons, Smelser).

- (iii) Die tradisionele ekonomiese stelsel. Verskeie skrywers onderskei hierdie aspek afsonderlik. Sommige praat egter ook van die ekonomiese subsisteem (bv. Nash en Parsons) en ander van die produksiestruktuur (bv. Hagen). Dit gaan egter hier om sowel die produksie as die distribusie en verbruik van lewensmiddele, soos vervat in die kulturele opset. Die ekonomiese stelsel kan natuurlik ook dualisties wees in dié sin dat 'n hoofstelsel wat van buite gegee of afgedwing word, naas of in interaksie met 'n tradisionele ekonomiese stelsel fungeer (vgl. akkulturatiewe situasies).

In hierdie verband moet ook die tegnologiese stelsel genoem word, wat deur sommige skrywers as losstaande van die ekonomiese stelsel beskou word, maar hier as deel daarvan behandel word. Ook hier het ons in oorgangsgemeenskappe met 'n dualistiese toestand te doen, waar byvoorbeeld bestaande produksie-tegnieke deur modernes vervang word (vgl. veral die landbou) en die tradisionele kultuur dus teenoor die nuwe kultuur te staan kom.

- (iv) Die tradisionele opvoedingstelsel. Hagen, McClelland en Lerner beklemtoon almal hierdie faktor. As kultuur as 'n oorgelewerde, aangeleerde verskynsel beskou word, dan kan dit ook nie anders nie. Die tradisionele opvoedingstelsel laat volgens Hagen 'n onuitwisbare stempel op die ontplooiing van die persoonlikheid en bygevolg op die deelname van die individu aan ekonomiese ontwikkeling.
- (v) Ander kenmerke, byvoorbeeld demografiese kenmerke (vergelyk Malthus), rassekenmerke (vergelyk die geneties-deterministiese standpunt).

- (c) Die kenmerke van gemeenskappe of subkulture binne die veranderende kultuur

Hier word veral gedink aan stedelik-plattelandse verskille of die verskille tussen nuwe élitegroepe en die gewone man op die straat. Lerner beklemtoon byvoorbeeld hierdie soort verskil as iets wat die tempo van verandering in verskillende geografiese streke laat verskil. Vergelyk ook Mayer, Pauw en Reader se bestudering van die Oos-Kaapse Bantoe en die belangrike aanvullende gesigspunte van Reader in 'n reeks interessante artikels oor die konsepsualisering van en metodologiese onderskeiding tussen die kulturele subgroepe "tribalized Bantu" en "detrIALIZED Bantu" (179, 180).

- (d) Die kenmerke van die beïnvloedende kultuur

Hierdie faktor blyk veral uit die aangehaalde werke in verband met akkulturasie en diffusie. Die meeste navorsing in hierdie verband word egter in die annale van akkulturasie- en veral diffusienavorsing gegee, alhoewel in laasgenoemde eerder klem gelê word op kultuurelemente as kulturele konfigurasies. Die meeste wat hier na aanleiding van die literatuur gesê kan word, is dat die kenmerke van die beïnvloedende kultuur belangrik is, maar dat die ontleding daarvan in terme van die invloed daarvan op die ekonomiese ontwikkeling van veranderende kulture nie ver gevorder het nie.

- (e) Die kenmerke van beïnvloedende mense

Weer eens word die meeste kennis in hierdie verband uit die studie van akkulturasie en diffusie verkry. So byvoorbeeld wys Niehoff en Anderson op tien aspekte van die gedrag van wat hul die "innovator" noem. In hierdie verband is dit dan ook belangrik om daarop te let dat so 'n innovator aan die veranderende kultuur self of aan 'n vreemde kultuur kan behoort. Lionberger, Rogers en Barnett wys almal op die belangrike rol wat invloedryke persone en innovators binne die kultuur op die diffusie van nuwe tegnieke (en dus uiteindeelik ook op ekonomiese ontwikkeling) kan uitoefen. Hul wys egter ook op die rol wat sulke persone wat buite die veranderende kultuur staan, kan speel. Coertze en Linton lê ook besondere klem hierop.

- (f) Kommunikasie : die oordrag van elemente en idees

Linton wys daarop dat kultuurverandering nie net deur nuwe skeppinge van binne nie, maar ook deur die aanname van reeds voltooide skeppinge van buite beïnvloed word (128, bl. 469) en dat faktore soos die tasbaarheid, vorm, betekenis, ensovoorts van dié elemente hul aanname al dan nie beïnvloed (128, bl. 485, 486). Rogers, Niehoff en Anderson asook Katz, Levin en Hamilton beklemtoon dit almal dat die "communicability" van die element wat oor-

gedra word belangrik is.

Volgens Lerner is die mate van blootstelling aan massakommunikasiemedie 'n heenwyser na mate van ontwikkelingsgerigtheid. Verskeie ander skrywers veral Schramm (197) beklemtoon dan ook die rol wat massakommunikasiemiddele kan speel in die verandering van houe dinge teen ontwikkeling.

Kommunikasie vind egter ook langs ander weë plaas (soos "face to face" -kommunikasie), en dit is veral hierdie tipe kommunikasie wat deur diffusieavorsers beklemtoon word. Katz, Levin en Hamilton asook Rogers en Lionberger lê besondere klem op kommunikasieprosesse en kommunikasiekanale. Linton lê ook klem op die duur, kontinuïteit en intimiteit van kultuurkontak, terwyl Coertze die wyse van aanraking tussen kulture en die ideë-oordrag beklemtoon.

(g) Ekologiese invloede

Die ekologiese invloede wat op die mens inwerk is sowel natuurlik (in die sin dat dit deur nie-menslike natuurlike prosesse tot stand gekom het) as mensgemaak en oefen 'n bepaalde invloed op die mens se lewe uit. Thompson beklemtoon dan ook hierdie aspek.

Daar kan net terloops daarop gewys word dat die erkenning van die ekologiese verband hou met die siening dat die mens 'n oop stelsel is wat vir sy voortbestaan afhanklik is van wisselwerking met sy omgewing en dat die ontwikkeling van enige mensgemaakte stelsel ook in ekologiese verband gesien moet word.

Daar kan ook net op gewys word dat ekologiese invloede in spesifieke situasies (bv. die werksplek, soos o.a. beklemtoon deur Moore en Feldman) ekonomiese gedrag kan beïnvloed.

2.5.2 Die veelheid van vakwetenskappe wat by hierdie studieveld betrokke is

Uit die literatuuroorsig blyk dit dat Ekonomie, Volkekunde, Sielkunde, Sosiologie, Opvoedkunde, Staatsleer, Agronomie en selfs Ekologie reeds bydraes gelewer het tot hierdie studieveld. In der waarheid word daar telkens interdisiplinêr te werk gegaan, soos blyk uit die werke van veral Hagen, Hoselitz, Thompson, Moore en Feldman, Foster, Rogers, Lionberger, Katz en andere, Niehoff en Anderson, Braibanti en Spengler, Hoselitz en Moore, Rostow.

2.5.3 Die groot verskeidenheid van teoretiese oriëntasies, metodologiese benaderings en fokus-punte wat moontlik is binne hierdie vakwetenskappe

Om maar enkeles te noem : die klassieke ekonome se siening van menslike motivering; Marx se ekonomiese determinisme; Veblen se behavioristiese uitgangspunt; Weber se kultuur-historiese benadering; Schumpeter se eensydige beklemtoning van die entrepreneur; Mead se Gestaltsiening van kultuur; McClelland se beheptheid met die prestasie-motief; Parsons en Smelser se siening van die ekonomie as 'n sosiale subsisteem, ontleedbaar in terme van die Parsoniaanse handelingsteorie; Rostow se ontwikkelingstadia en sy postulering van sekere menslike ekonomiesgerigte neigings; Moore se beklemtoning van "labor commitment" : ensovoorts.

Twee benaderings wat hier spesiale vermelding verdien, is die akkulturasie- en die diffusie-benadering. Dit val dadelik op dat hierdie benaderings ten eerste veel in gemeen het en mekaar op verskeie maniere aanvul. Die belangrikste feit is egter dat veral diffusie-avorsing aandag gee aan die meeste faktore wat in paragraaf 2.5.1 hierbo aangedui is as faktore wat 'n rol speel in ekonomiese ontwikkeling. Die bymekaarbring van hierdie twee benaderings belooft nie alleen 'n interessante nie, maar ook 'n vrugbare en wyd-dekkende benadering.

HOOFSTUK 3

DIE AARD EN WERKING VAN DIE MENSLIKE FAKTORE BETROKKE BY EKONOMIESE ONTWIKKELING

In die lig van die komplekse aard van die menslike faktore betrokke by ekonomiese ontwikkeling en die groot verskeidenheid van benaderings wat moontlik is in die bestudering van dié faktore (kyk hoofstuk 2), asook die feit dat hierdie verslag onder andere die daarstelling van 'n navorsingstrategie ten doel het, word daar vervolgens oorgegaan tot 'n stellingname ten opsigte van die aard en werking van die menslike faktore betrokke by ekonomiese ontwikkeling.

3.1 EKONOMIESE GEDRAG AS ASPEK VAN MENSLIKE GEDRAG

Die mens se gedrag is nie enkelvoudig verklaarbaar nie. Met ander woorde, as Jan eet, is die verklaring vir sy gedrag nie noodwendig in slegs sy biologiese behoefte aan voedsel te vind nie: dit mag in sekere gevalle die reaksie op hongersynte wees, dit mag in ander gevalle 'n rasionele handeling wees (bv. as hy eet omdat sy verstand vir hom sê hy moet eet, selfs al is hy nie honger nie), dit mag 'n kulturele handeling wees (bv. die rituele nuttiging van wyn en brood) of dit mag selfs 'n irrasionele handeling wees (bv. 'n kompulsiewe handeling); dit hoef ook nie noodwendig eenders te wees vir Piet en Peter nie omdat elk 'n eie omgewing, 'n eie genetiese samestelling en eie ervarings het. Ekonomiese gedrag word dan ook op dieselfde wyse, soos alle menslike gedrag, deur al die wesenstrekke van die mens en deur die aard van sy hele omgewing beïnvloed en kan selde in isolasie, as geslote sisteem van gedrag, verklaar word.

Nou is dit so dat in die ontleding van 'n sekere aspek van menslike gedrag, daar vir kontrole-doeleindes aanvaar kan word dat sekere van sy wesenstrekke en sekere aspekte van sy omgewing konstant is en geen invloed op daardie aspek van sy gedrag uitoefen nie. So byvoorbeeld word daar in die ontleding van ekonomiese gedrag soms aanvaar dat slegs die rasionele wesenstrekke van die mens en slegs sy ekonomiese stelsel, tegnologiese stelsel en aspekte van sy ekologiese gegewe (bv. die beskikbaarheid van grondstowwe) 'n invloed uitoefen op sy keuse in die aanwending van skaars middele ter bereiking van alternatiewe doelwitte. Alhoewel so 'n benaderingswyse besondere analitiese moontlikhede het, en ook op groot skaal gevolg word in die Ekonomie, gaan dit terselfdertyd mank aan die gebrek dat dit 'n model van die mens daarstel (homo economicus) wat slegs ten dele in die praktyk te ruggevind kan word. Die mens tree naamlik in die werklike lewe nie slegs rationeel nie, maar ook irrasioneel en nie-rationeel op (129, bl. 97), terwyl die ekonomies-sistemiese en ekonomies-ekologiese invloede vanuit sy omgewing maar aspekte is van 'n veel wyere sosio-kulturele, tegnologiese en ekologiese beïnvloeding.

Hierdie beswaar teen die tipiese benadering van die Ekonomie is nie nuut nie - vergelyk onder andere Veblen se pogings tot 'n nuwe benadering (hoofstuk 2 par. 2.2.3(a)); die Knight-Herskovits kontrovers (82, bl. 507 - 531); asook Cohen (34, bl. 91 - 118), Dalton (38, bl. 1 - 25), Frankenberg (61, veral bl. 65 - 67 en 81 - 85), Firth (55, veral bl. 77 - 87), Polanyi (168, veral bl. 124 - 127), Cook (35, veral bl. 208 - 211), Pearson (164, bl. 234 - 243). Dit is, begryplik, ook geen poging om weg te doen met hierdie benadering nie. Dit is wel 'n herhaling van die standpunt dat die analitiese gebruik van die abstraksie homo economicus, en alles wat daarmee saamgaan, die ekonomiese gedrag van die mens slegs gedeeltelik kan verklaar en nouliks betroubaar kan voorspel.

Hierdie standpunt word veral goed geïllustreer in werke waar die irrasionele mens se reaksies op prikkels wat veronderstel is om rasionele reaksies uit te lok, behandel word. So byvoorbeeld toon Katona aan dat ekonomiese gedrag nie meganisties verklaarbaar is nie, met ander woorde dat 'n individu onder soortgelyke omstandighede nie noodwendig eenders of soos ander individue sal reageer nie, en wel omdat hy nie bloot deur biologiese drange of behoeftes gemotiveer word nie, maar ook deur houdinge, ander individue en groepe, verwagtinge, emosies, gewoontes, aspirasies, persepsies, ensovoorts (vergelyk bl. 37). Dit is in hierdie verband dat veral ook die reaksie van nie-Westerse mense tot die Westerse kapitalistiese ekonomie ter sprake kom. Voorbeelde hiervan is legio en bekend. Daar kan net terloops verwys word na die bekende werke van Hagen (72), Lerner (125) en Foster (58) asook verskeie volkekundige werke waarin dié aspek behandel word, onder andere Schrieke (198), Viljoen (230), Pitt-Rivers (173), Mead (147), Bascom en Herskovits (9), Herskovits (81, 84), Coetzee (33), asook werke deur nie-volkekundiges soos Glass (67, 68), Lombard (130), Sadie (193) - vergelyk ook hoofstuk 2.

3.2 EKONOMIESE ONTWIKKELING AS DEEL VAN 'N KULTUURVERANDERINGSPROSES

In die voorafgaande paragraaf is betoog dat ekonomiese gedrag, en by implikasie eko-

nomiese ontwikkeling, nie op slegs "suiwer ekonomiese" gronde ontleed behoort te word nie. Vervolgens word aangedui dat die kulturele verwysingsraamwerk, soos dit in veral die Volkekunde gebruik word, sig by uitstek leen tot 'n ontleding van ekonomiese ontwikkeling waarin ook menslike faktore in berekening gebring word.

3.2.1 Die mens as kultuurskeppende wese

Om homself as lewende organisme te kan handhaaf moet die mens ten minste voeding= stowwe soos water, lug en kos inneem en uitskei. Hierbenewens het hy ook ander biologiese behoeftes soos die regulering van sy liggaamstemperatuur, die vermyding van pyn en nastrewing van dit wat aangenaam is, die bevrediging van die seksdrang, slaap, ensovoorts. Vir die bevrediging van al hierdie behoeftes is die mens in 'n mindere of meerdere mate afhanklik van sy omgewing.

Hierdie tipering hou tot op groot hoogte verband met die siening dat die mens 'n oop stelsel is wat vir sy voortbestaan afhanklik is van interaksie met sy omgewing; 'n wesens= kenmerk wat hy met alle lewende organismes in gemeen het: "... they are open systems which maintain themselves in a steady state due to an influx and efflux of nutrients and waste materials" (110, bl. 93).

Die mens se wisselwerking met sy omgewing verloop egter nie op 'n enkelvoudige gee= en=neem=patroon soos by 'n eenvoudige stofwisselingsproses nie. Die rede hiervoor is ener= syds dat die mens hom in 'n relatief "aggressiewe" omgewing bevind waar dit wat hy vir sy voortbestaan nodig het, nie altyd geredelik bekombaar is nie (soos die Ekonomie dit stel: die mens het behoefte aan skaars lewensmiddele); andersyds is die mens nie van nature so toegegerus dat hy dit wat hy van sy omgewing nodig het, altyd maklik kan verkry nie en is hy selfs in sekere opsigte en in sekere omstandighede so onvolledig teogerus dat sy omge= wing vir hom 'n bedreiging word (vergelyk die sogenaamde "menslike gebreke" soos sy gebrek aan natuurlike wapens, liggaamshare, ens.). Die gevolg is dat die mens hom soms, of selfs gewoonlik (maar nie altyd nie), moet inspan ten einde in doeltreffende wisselwerking met sy omgewing te tree (doeltreffend in dié sin dat dit sy kanse op voortbestaan bevorder). In die praktyk van die mens se lewe kom dit daarop neer dat hy homself en sy omgewing moet aanpas as hy wil voortbestaan.

Nou het die mens en sy omgewing sekere kenmerkende eienskappe wat 'n bepalende invloed uitoefen op die wyse waarop hy homself en sy omgewing aanpas; 'n wyse wat veral besonder is in die sin dat dit tot kultuurskepping lei. Ten einde 'n beter begrip van menslike gedrag te verkry, is dit noodsaaklik om daárdie kenmerke van die mens en sy omgewing wat bepalend kan inwerk op sy gedrag, veral vir sover hul tot kultuurskepping kan lei, van nader te be= skou.

(a) Kenmerkende gedragsebepalende eienskappe van die mens

(i) Biologiese eienskappe

Behalwe vir daardie gedragsebepalende biologiese eienskappe wat die mens met alle diere deel (bv. die behoefte aan stofwisseling of die feit van voortplanting op 'n genetiese basis), besit die mens nog sekere unieke biologiese eienskappe wat in same= hang meewerk om hom 'n kultuurskepper te maak. Volgens Spuhler is dié die volgende:

1. Accomodative vision.
2. Bipedal locomotion.
3. Manipulation.
4. Carnivorous=omnivorous diet.
5. Cortical control of sexual behaviour.
6. Vocal communication.
7. Expansion of the association areas in the cerebral cortex." (211, bl. 105)

(ii) Psigiese eienskappe

Die biologiese en psigiese wesenstrekke van die mens kan slegs vir analitiese doeleindes geskei word. Die mens het biologies gesproke 'n besondere brein, maar hierdie brein is ook die hoofsetel van sy denke en emosies en kan as sulks natuurlik nie in biologiese en psigiese helftes gedissekteer word nie.

Daar bestaan egter 'n sekere logika in die onderskeiding van die psigiese en die biologiese en wel omdat denk= en gevoelsprosesse by die mens op 'n veel kompleksere wy= se verloop as selfs by dié diere wat biologies gesien, naaste aan die mens staan (ver= gelyk 226, bl. 177 - 184 en 188 - 189). In der waarheid kan die mens vir hom selfs 'n komplekse ideewêreld opbou wat los staan van die organiese en anorganiese en na aan= leiding waarvan hy kan handel.

'n Beskrywende indeling van daardie psigiese hoedanighede wat eie is aan die mens, kan alleen op arbitrêre gronde gedoen word, veral omdat ook hiër alle indelings hoogstens analities is en tot op sekere hoogte die bio-psigiese eenheid van die mens ignoreer. 'n Bruikbare indeling en beskrywing is die volgende:

(1) Die rasionele

Die menslike verstand word gekenmerk deur die feit dat dit 'n besondere onthou= vermoë, leervermoë, waarnemingsvermoë, voorstellingsvermoë, en redeneringsvermoë het, dat dit van sigself bewus is en dat dit selfs intensionele vermoë het. Die mens kan dinge in kousale verband waarneem en onthou, leer na aanleiding van afgeleide en oor= gelewerde beginsels of ondervindinge, deur abstrakte redenering tot nuwe kennis en beginsels kom, beplan deur vir hom nie=bestaande dinge voor te stel en selfs tot op sekere hoogte 'n rasionele kontrole oor sy "basiese drange" uitoefen en bewustelik (met selfbewussyn) as willende wese handel. Dit is veral hierdie rasionele aard van die mens tesame met sy sosiale aard (kyk later) wat hom tot kultuurskepping in staat stel.

Daar kan net terloops op gewys word dat hierdie aspek van die mens, tesame met die feit dat hy 'n oop stelsel is, tot dusver as basis gedien het vir die klassieke ekonomiese model homo economicus.

(2) Die irrasionele

Die mens handel nie slegs op grond van sy redelike vertolking van 'n situasie nie, maar ook op grond van subjektiewe gevoelens en voorstellinge wat geen direkte verband met die situasie hoef te hê nie, maar mag spruit uit vrees, angs, aggressie of toegeneentheid wat vooraf reeds tot stand gekom het, of wat verband mag hou met neurotiese neiginge soos fobieë of obsessies, of wat selfs die gevolg mag wees van ernstiger afwykings wat gepaard gaan met wanverloop van die kenprosesse (bv. delusies of hallusinasies). Die gevolg hiervan is dan die foutiewe vertolking van die situasie en 'n gevolglike ontoereikende of oordrewe handeling van so 'n persoon.

(3) Die nie-rationele

Die mens se handeling word ook bepaal deur faktore wat nóg rasioneel nóg irra= sioneel is. Hier word veral gedink aan stereotiepe handeling op grond van 'n verwy= singsraamwerk wat reeds voorheen op rasionele, irrasionele of nie-rationele gronde tot stand gekom het. In wese het ons dus hier met 'n gekondisioneerde reflekshandeling te doen, waar die indiwidu se reaksie op 'n prikkel nie deur rasionele denke of irra= sionele gevoelens bepaal word nie, alhoewel dit aanvanklik op rasionele of irrasione= le wyse tot stand kon gekom het.

Nie-rationele gedrag word dikwels deur sosio-kulturele prikkels soos waardes, norms, gebruike, gewoontes en houdinge ontlok. So byvoorbeeld hoef daar geen rasio= nele of irrasionele elemente by die groethandeling betrokke te wees nie, daar dit ge= woonlik 'n gewoontehandeling is wat verband hou met 'n kulturele verwysingsraamwerk. Daar kan natuurlik wel rasionele en irrasionele elemente in spesifieke groetsituasies wees, byvoorbeeld wanneer 'n Blanke en 'n Bantoe mekaar met die hand groet.

(iii) Die sosiale aard van die mens

Die mens as biologiese wese kan nie voortbestaan sonder die toedoen van en wissel= werking met ander mense nie : hy kom hulpeloos in die wêreld, is vir 'n lang tydperk daarna van ander mense vir sy voortbestaan afhanklik en is selfs vir die voortplanting van sy spesie op die aandeel van 'n ander mens van die teenoorgestelde geslag aangewese.

Die mens is egter nie net biologies aangewese op sy medemens nie, hy is ook as rasionele, irrasionele en nie-rationele wese aangewese op sy medemens. Die mens streef dan ook veelal na interaksie met sy medemens ter wille van die interaksie self en nie noodwendig ter wille van die bevrediging van sy biologiese behoeftes nie. Die mens het dus 'n begeerte tot sosialiteit, en waar dit ontbreek (bv. in die geval van sekere geestesafwykings soos hebefreniese skisofrenie of ernstige swaksinnigheid) kan die persoon selfs sterf as hy aan homself oorgelaat word. Dit is ook bekend dat 'n gebrek aan geleentheid tot sosiale interaksie tot geestesafwyking by normale persone kan lei.

Hoe dit ook al sy, die mens is in sy wese sosiaal-georiënteer. Hierdie sosiale georiënteerdheid moet egter nie met dié van diere verwar word nie. Terwyl dit waar is dat die mens in sekere omstandighede bloot as sosiale dier kan optree (bv. waar twee mense baklei oor 'n stukkie kos), is dit ook so dat sy sosiale gedrag gewoonlik in kulturele vorm gegiet word.

(iv) Die individualiteit van die ontwikkelende mens

Volgens 'n bekende formulering van Kluckhohn en Murray is elke mens in sommige opsigte soos alle ander mense, in sommige opsigte soos meeste ander mense en in sommige opsigte soos geen ander mens nie (121, bl. 53). Hierdie feit hou enersyds verband met die mens se genetiese eienskappe (wat ooreenkomste binne die spesie of binne enger-verbonde genetiese groepe soos rasse ten grondslag lê, maar wat ook, as gevolg van mutasies, die herkombinasie van gene, ensovoorts die genetiese uniekheid van elke individu waarborg) en andersyds met die ervaringe van die mens (wat aan die een kant dieselfde is vir alle mense - alle mense eet, haal asem, ens. - maar aan die ander kant van individu tot individu en van tyd tot tyd verskil, wat betref sy onmiddellike ervarings sowel as sy vorige ervarings op grond waarvan hy sy onmiddellike ervarings vertolk).

In hierdie verband speel die feit van individuele ontwikkeling ook 'n belangrike rol. Elke mens het 'n eie unieke geskiedenis van ervarings en belewings, en 'n fisiese rypingsgeskiedenis wat breedweg gesien dieselfde is vir alle ander mense. Aan die een kant is daar sprake van fisiese ryping, aan die ander kant van die aanleer van gedragspatrone. Die wisselwerking tussen ryping en leer kan as ontwikkeling beskou word en is vir alle individue ooreenstemmend maar nooit dieselfde nie.

Die individuele aard van die mens kry besondere betekenis wanneer dit in die lig van sy besondere psigiese en sosiale hoedanighede gesien word, veral die feit dat die normale mens introspektief kan dink : hy is van homself as individu bewus. Dit is juis die feit dat elke mens individueel en introspektief kan waarneem, dink, ont hou, beplan, besluit en voel wat die mens tot kreatiwiteit en kultuurskepping in staat stel.

(b) Kenmerkende gedragsbepalende eienskappe van die mens se omgewing

(i) Die natuurlike omgewing

Onder die begrip "natuurlike omgewing" word verstaan die mens se anorganiese omgewing (die fisies-geografiese, byvoorbeeld lug, water, lig, temperatuur, grondstowwe, berge, riviere, ensovoorts) en sy organiese omgewing (diere, plante), behalwe ander mense (wat hieronder afsonderlik as sy sosiale omgewing behandel word).

Die mens se natuurlike omgewing is primêr 'n bron vir die bevrediging van sy biologiese behoeftes (dit voorsien onder andere lug, lig, water, voedsel, hitte, ens.) maar kan ook meehelp in die bevrediging van 'n wye reeks nie-biologiese behoeftes (dit verskaf bv. materiaal vir ornamente, tempels, boeke ens.), dit dien as bron van estetiese bevrediging of inspirasie vir die kunstenaar en profeet, ensovoorts.

Die natuurlike omgewing is egter veranderlik en kan ook vir die mens 'n bedreiging inhou in die vorm van aardskuddings, corstromings, orkane, temperatuurwisselinge of in die vorm van skaarstes aan of onbekikbaarheid van lewensmiddele. Die mens moet hom gevolglik inspan om homself teen die natuur te beskerm (bv. die bou van huise, damme, graanskure, ens.). So byvoorbeeld kan hy die natuur ontgin en aanpas ten einde sekere skaars lewensmiddele te bekom (bv. die beoefening van landbou, veeteelt, mynbou, of die vervaardiging van werktuie) of hy kan homself aanpas om aan die eise van die veranderende natuur te voldoen (bv. wysiging van sy gewoontes, wysiging van verblyf of selfs biologiese wysiging as gevolg van natuurlike seleksie).

(ii) Die sosio-kulturele omgewing

Die mens se sosio-kulturele omgewing bestaan uit ander mense en hul skeppings. Daar is reeds betoog dat die mens vir sy voortbestaan afhanklik is van wisselwerking met ander mense. Hierdie interafhanklikheid van mense word nog verder vergroot waar mense in groepverband saamleef : hulle is nie alleen aangewese op dieselfde natuurlike omgewing met sy skaars lewensmiddele en daarom gedwing tot samewerking en konsensus nie, hulle is ook vanweë verskille in gevoelens, houdings, aspirasies, gewoontes ensovoorts potensiële bronne van frustrasie vir mekaar. Omdat die mens egter besondere psigiese hoedanighede het (kyk vroeër) is hy in staat om gedragsreëls, benaderingswyses en tegnieke waarmee en waarvolgens sulke moeilike situasies hanteer kan word tot stand te bring of aan te leer en oor te lewer. Op dié wyse ontstaan daar onder 'n groep mense wat oor lang tydperke saamleef 'n stel gebruike, waardes, norme en tegnieke waarby elke lid van die groep veronderstel is om te hou - aldus kom sy kulturele omgewing deur kreatiwiteit, konsensus en enkulturasie tot stand. Soos sy natuurlike omgewing dwing ook hierdie omgewing van die mens hom tot gedrag, veral verdere kultuurskeppende gedrag.

Net soos sy natuurlike omgewing is die mens se sosio-kulturele omgewing ook nie staties nie, en word die mens gedurig, veral in die twintigste eeu met sy snel-veranderende tegnologie, met nuwe waardes, norme en tegnieke gekonfronteer. Hierdie konfrontasie kan aanvanklik veral die resultaat van aanraking met ander kulture met vreemde waardes, norme en tegnieke wees, maar neig om later selfvoortplantend ("self-perpetuating") te word.

In die praktyk is die kulturele omgewing van die mens onlosmaaklik verbonde aan sy sosiale omgewing (of : die feit dat hy ander mense as omgewingsfaktor het), vandaar die gebruik van die term "sosio-kulturele omgewing" in die opskrif van hierdie paragraaf.

(c) Die wisselwerking tussen die mens as eenheidswese en sy komplekse, veranderende omgewing

Die kenmerke van die mens en sy omgewing wat hierbo behandel is, werk selde in isolasie in die bepaling van gedrag. Die mens tree nie op grond van net sy rasionele of sy irrasionele of sy nie-rationele wesenstrekke op nie, en hy reageer nie nou as individu en netnou as sosiale wese nie, maar hy is bowel 'n eenheidswese. Hy is ook selde in interaksie met 'n suiwer natuurlike of sosiale of kulturele omgewing, maar gewoonweg eerder met 'n veranderende komplekse samegestelde omgewing bestaande uit al hierdie elemente. Die wisselwerking tussen die mens as eenheidswese en sy komplekse omgewing kom tot uiting in die vorm van gedrag of handeling, en veronderstel telkens 'n unieke dinamiese oriëntasie van 'n mens of groep mense ten opsigte van sy/hul omgewing. Dit is dan ook juis hierdie wisselwerking wat tot kultuurskepping lei, veral waar ou handelingspatrone geen of ontoereikende oplossings vir nuwe probleem-situasies bied. Aldus kom kultuur tot stand.

Kultuur kan dan ook omskryf word as die resultaat van die skeppende werksaamheid van die mens in 'n proses van aanpassing by 'n komplekse, veranderende omgewing, ooreenkomstig sy menslike aard en wese (vergelyk ook 31, bl. 5).

Daar kan bygevoeg word dat alhoewel kultuur 'n algemeen-menslike verskynsel is, dit sig in die praktyk manifesteer in meer as een kultuurpatroon, in dié sin dat elke volk of etniese groep se kultuur 'n eie inhoud en karakter openbaar wat oor 'n lang verloop van tyd tot stand kom, gewysig en voortgeplant word deur 'n groei- en leerproses.

Uit die voorafgaande blyk dit dan duidelik dat die mens nooit as nêr rasionele of nêr irrasionele of nêr nie-rationele wese handel nie en dat sy handeling altyd beïnvloed word deur 'n omgewing wat meer as nêr fisies-biologies of nêr sosiaal-kultureel is : die mens tree altyd op as 'n komplekse akteur teen die milieu van 'n komplekse omgewing (vergelyk ook par. 2.3). By implikasie beteken dit dat 'n ware beeld van die mens se gedrag en 'n betroubare voorspelling daarvan, alleen moontlik is indien die "hele" mens en sy "hele" omgewing en die interaksie tussen dié twee, volledig geken word - iets wat sekerlik 'n onmoontlike taak inhou, maar ten minste heenwys na 'n benadering wat soveel as moontlik die komplekse aard van menslike gedrag in berekening bring; dit is, indien dit die mikpunt van die wetenskap is om verskynsels so "waar" ("true") as moontlik te beskryf en so akkuraat as moontlik te voorspel.

3.2.2 Die proses van kultuurverandering

Soos reeds gesê, is alle kultuurskeppinge aan verandering onderworpe. Die mens bevind hom van tyd tot tyd in situasies waar die kultureel-bepaalde handeling van gister nie meer 'n voldoende antwoord bied vir die probleme van vandag nie. Hy word gevolglik gedwing om nuwe antwoorde te vind wat mettertyd in die kultuur opgeneem mag word.

Die dryfkrag agter kultuurverandering mag van binne die kultuur en sy draers self kom (interne faktore); dit mag egter ook van buite die kultuur kom (eksterne faktore).

Interne faktore. Hier geld hoofsaaklik uitvindings en ontdekkings wat die gevolg is van eie denke of arbeid deur lede van die veranderende kultuur en hang saam met die kreatiewe potensiaal van die individu (kyk ook hoofstuk 2, par. 2.3.3(d)). Die stimulus tot eie kreatiewe denke en arbeid kan verskeie vorme aanneem, byvoorbeeld veranderende fisies-geografiese omstandighede, persoonlike faktore, militêre bedreiging en kan soms selfs aan die toeval toegeskryf word.

Eksterne faktore. Hier geld hoofsaaklik die invloed van ander kulture op die veranderende kultuur, sowel in die vorm van enkele vreemde kulturelelemente as gehele kultuurpatrone waarmee die veranderende kultuur gekonfronteer word.

In die geval van sowel interne as eksterne faktore is 'n belangrike aspek die aanvaarding al dan nie van die nuwe. In beide gevalle speel die sogenaamde proses van innovasieverspreiding ("the diffusion of innovations") 'n deurslaggewende rol in die integrasie al dan nie van die nuwe kultuurelemente by die bestaande kulturele matriks (kyk ook par. 2.3.3(e)). In die geval van eksterne faktore speel die meer omvattende proses van akkulturasie egter ook 'n deurslaggewende rol in die integrasie al dan nie van die vreemde kultuurpatrone by die bestaande en kan die diffusieverspreidingsproses as 'n aspek van die akkulturasieproses beskou word (kyk ook par. 2.3.3(b)).

3.2.3 Ekonomiese ontwikkeling as groei- sowel as funksieveranderings en struktuurveranderingsproses

Die term "ekonomiese ontwikkeling" word in die Ekonomie dikwels gebruik om die vermeerdering in die produksie van kapitaalgoedere binne 'n ekonomie aan te dui. Sodanige gebruik van die term is volgens Kindleberger 'n vereniging van die betekenis daarvan. Hy sê dat daar onderskei moet word tussen ekonomiese groei en ekonomiese ontwikkeling: "... economic growth means more output and economic development implies both more output and changes in the technical and institutional arrangements by which it is produced" (119, bl. 1).

Die gebruik van die term "ontwikkeling" in verskeie ander vakgebiede as die Ekonomie (vergelyk bv. die Sielkunde of die Biologie) ondersteun Kindleberger se siening. Dié term dui naamlik altyd op sowel die kwantitatiewe as die kwalitatiewe verandering van 'n verskynsel.

Waar groei dus dui op die vermeerdering, verhoging, ensovoorts van een of meer aspekte (bv. inhoud, lengte, volume, produksie) van 'n verskynsel, dui ontwikkeling ook op die strukturele en funksionele wysiging van die verskynsel. So byvoorbeeld kan 'n verskynsel sekere funksies verloor (bv. die patriargale gesin van wie die produksiefunksie tydens 'n proses van industrialisasie mag verval), nuwe funksies bykry (vergelyk die funksieverandering van die menslike hand in die ewolusie), 'n bestaande struktuur verruil of gedeeltelik verruil vir 'n nuwe (vergelyk die vervanging van één ekonomiese stelsel met 'n ander) of selfs 'n nuwe funksie aan 'n bestaande struktuur gee (vergelyk die veranderende funksie van die samurai in die ekonomiese ontwikkeling van Japan) of 'n bestaande funksie deur middel van 'n nuwe struktuur vervul (bv. sinkretismes op godsdienstige gebied), ensovoorts.

Na aanleiding van die voorafgaande, kan ekonomiese ontwikkeling vir die doeleindes van hierdie studie voorlopig soos volg omskryf word:

Ekonomiese ontwikkeling behels beide die groei van een of meer aspekte van 'n ekonomiese stelsel én strukturele én funksionele veranderinge in die stelsel.

Hierdie formulering skiet in een belangrike opsig te kort: die kriterium vir die intensiteit en rigting van ontwikkeling word nie daarin gespesifiseer nie. In hierdie verband kan met vrug gebruik gemaak word van die Duitse ekonoom Paulsen se siening van ekonomiese ontwikkeling as "the increasing of capacity by the capacity-augmenting employment of part of the existing capacity" (162, bl. 271). Eenvoudiger gestel sou 'n mens ook kon sê dat daar alleen van ekonomiese ontwikkeling sprake is indien 'n surplusekonomie tot stand gekom het en indien dit op volgehoue basis as sulks bly voortbestaan. Daar moet ook net gemeld word dat Paulsen se term "capacity" nie slegs op interne kapitaalbronne sinspeel nie, maar ook op ander interne bronne (bv. die kwaliteit, aanleg, motivering en kennis van die werksmag) asook op eksterne bronne (bv. buitelandse lenings en mannekrag) (vergelyk 162, bl. 274 - 275, 277 - 279, 261 - 285).

In die lig van die voorafgaande kan ekonomiese ontwikkeling dan omskryf word as daardie proses waar 'n ekonomiese stelsel dermate groei en dermate strukturele en funksionele wysiginge ondergaan dat dit 'n surplusekonomie word, of ander gestel, dat 'n deel van die bestaande interne en eksterne kapasiteit op volgehoue wyse aangewend word om die bestaande kapasiteit te verhoog.

3.2.4 Ekonomiese ontwikkeling en kultuurverandering

Vanuit volkondige standpunt beskou, kom die mens gedurig te staan teenoor 'n veranderende omgewing waarvan hy vir sy voortbestaan afhanklik is en moet hy ooreenkomstig sy besondere aard, gedurig daardie omgewing by sy behoeftes aanpas òf homself by die omgewing aanpas (kyk ook paragraaf 3.2.1).

Hierdie aanpassing geld veral wat betref die mens se ekonomiese lewe. Die mens moet byvoorbeeld gedurig sy produksie, distribusie en verbruik van lewensmiddele aanpas by skaarstes en surplusse, by veranderende middele en dienste, ensovoorts. En omdat die mens

'n sosio-kulturele wese is, neem hierdie aanpassing in die reël die norme, waardes, tegnieke, gewoontes, houdinge ensovoorts, van daardie groepe wat deur die aanpassing geraak word in ag, of is dit selfs 'n produk van daardie norme, waardes ensovoorts.

Dit kan dus gestel word dat die dinamiek van ekonomiese handelingspatrone die resultaat is van die mens se kultuurskeppende antwoord op sy veranderende omgewing. By implikasie moet ekonomiese ontwikkeling tot op groot hoogte gesien word as 'n kultuurveranderingsproses.

Hierdie gevolgtrekking geld nie net in die geval waar kultuurskeppinge van binne 'n kultuur tot kultuurverandering lei nie, maar veral ook waar kultuurverandering plaasvind as gevolg van beïnvloeding deur ander kulture. In der waarheid moet akkulturasie of die oornaming en aanpassing van idees, tegnieke, gewoontes, norme ensovoorts afkomstig van ander kulture, gesien word as een van die belangrikste metodes ter aanpassing van of by 'n veranderende omgewing.

Empiries gesien, vind ekonomiese ontwikkeling nooit in isolasie plaas nie maar gaan altyd gepaard met en is eintlik deel van kultuurverandering op 'n veel breër front as die bloot ekonomiese. Hierdie verskynsel is veral duidelik waarneembaar in die geval van die sogenaamde onderontwikkelde volke by wie, volgens alle beskikbare getuigenis, ekonomiese ontwikkeling altyd gepaard gaan met strukturele en funksionele veranderinge in sosiale organisasie, politieke organisasie, waardestelsel, opvoedingstelsel, godsdienst, regstelsel en selfs taal, kuns en musiek. In der waarheid is dit in die geval van sekere kulturele mense nie altyd eens moontlik om te bepaal of 'n mens met ekonomiese ontwikkeling of met iets anders, soos verandering op rituele terrein, te doen het nie. (Vergelyk bv. die verkommersialisering van die lobola-gebruik.)

Die term "ekonomiese ontwikkeling" dui dan vir sover dit onderontwikkelde volke betref veral op daardie proses waar 'n nie-Westerse, tradisioneel-georiënteerde, onderontwikkelde volk as gevolg van strukturele en funksionele veranderinge wat in daardie volk se kultuur as geheel voorkom, van 'n bestaans- na 'n surplus-ekonomie oorgaan. In die twintigste eeu beteken dit ipso facto ook industrialisasie en tegnologiese verandering - en vir baie mense "verwestering" of selfs "beskawing" of "modernisering" (vergeelyk Nettl en Robertson in 196, bl. 274 - 291).

Wanneer ekonomiese ontwikkeling as 'n basiese kultuurveranderingsproses getipeer word, wil daarmee nie te kenne gegee word dat suiwer ekonomiese faktore (soos natuurlike hulpbronne, of kapitaalbesit of die omvang van investering, ens.) oor die hoof gesien kan word nie. Hierdie faktore se rol kan nie ontken word nie. Intendeel, in toestande van voortgesette ekonomiese groei waar die basiese instellings, waardes in dergelyke voorwaardes vir sodanige groei reeds in 'n groot mate gevestig is, is hierdie faktore van primêre belang. (Vir 'n uiteensetting van die voorwaardes vir voortgesette ekonomiese groei, kyk Rostow in 190, bl. 274 - 306). Waar hierdie voorwaardes egter nog nie bestaan nie (Rostow se "traditional society"), is veranderinge oor 'n breë kulturele front 'n noodsaaklike voorwaarde vir ekonomiese ontwikkeling (190, bl. 20 - 54) en kom basiese kulturele waardes en instellings in die gedrang. In sulke gevalle is dit 'n onhoudbare ooreenvoudiging om die basiese determinante van ekonomiese ontwikkeling slegs in "suiwer" ekonomiese faktore te soek.

Ook om hierdie rede is dit dan noodsaaklik om 'n onderskeid te maak tussen ekonomiese groei (kwantitatiewe toename in produksie en verbruik) en ekonomiese ontwikkeling (sowel kwantitatiewe toename in produksie en verbruik as kwalitatiewe veranderinge in strukture en funksies) (vergeelyk Kindleberger in 119, bl. 3).

In hierdie stadium kan 'n ernstige beswaar teen die gebruik van die konsep "kultuur" in die ontleding van ekonomiese stelsels ingebring word. Dit is naamlik so dat die begrip "ekonomiese stelsel" nie net gebruik kan word as duidend op die ekonomiese stelsel van 'n kultureel-verbonde groep mense nie, maar in 'n sekere konteks gesien, ook gebruik kan word om 'n ekonomiese stelsel wat oor kulturele grense heen sny, aan te dui. Die Westers-kapitalistiese ekonomiese stelsel is byvoorbeeld nie kultuurgebonde nie.

Hier moet egter onthou word dat die begrip "Westers-kapitalistiese ekonomiese stelsel" in wese ideël-tipies is, en dat geen land of volk of gemeenskap se ekonomiese stelsel voor= gehou kan word as 'n perfekte weerspieëling van hierdie model nie. Elke sodanige stelsel word ook gekenmerk deur unieke afwykings wat verband hou met die kulturele matriks waarin daardie stelsel voorkom - 'n gedagte wat in die eerste helfte van die vorige eeu reeds deur Friederich List gepropageer word (kyk ook bl. 20).

Verder moet onthou word dat elke kultuur struktureel en funksioneel opgebou is

("konfigureer" in volkekundige terminologie) rondom 'n sentrale wêreldbeskouing (vergelyk Benedict se begrip "patterns of culture" soos beskryf in 11, bl. 274 - 276), en dat daar= die wêreldbeskouing 'n invloed uitoefen op alle fasette van die kultuur, ook op die ekono= miese faset.

Vanuit die kulturele verwysingsraamwerk gesien, is die ekonomiese stelsel van 'n land soos Engeland dus nie "Westers-kapitalisties" nie maar "Brits-Westers-kapitalisties", en is die ekonomiese stelsels van lande soos Engeland, Nederland, Frankryk en die Verenigde State van Amerika elk uniek vir sover elk deel vorm van 'n unieke kulturele konfigurasie, maar het hul tog ook breë gemeenskaplike kenmerke indien hul gemeet word aan die "Westers-kapitalitiese" model.

In wese het ons dus hier met twee moontlike betekenis van die term "ekonomiese stelsel" te doen : die één duidend op die kulturele analitiese orde en die ander op die supra-kulturele analitiese orde. 'n Vergelykbare voorbeeld word in die godsdienste gevind, waar die Christendom byvoorbeeld 'n godsdienstige stelsel is wat as model dien vir 'n menig= te selfstandige unieke godsdienstige stelsels.

Dit blyk dan dat dit moontlik is om ekonomiese stelsels as kulturele substelsels te bestudeer (vergelyk ook Parsons en Smelser se standpunt dat die ekonomiese stelsel 'n sub= stelsel van die maatskappy is, in 161 bl. 1 tot 38), en bygevolg om die ekonomiese ontwik= keling van 'n volk as deel van 'n kultuurveranderingsproses te beskou.

3.3 'N INTEGRERENDE SKEMA MET BETREKKING TOT DIE MENSLIKE FAKTORE BETROKKE BY DIE PROSES VAN EKONOMIESE ONTWIKKELING

Na aanleiding van die voorafgaande uiteensetting en na aanleiding van die literatuur= oorsig in hoofstuk 2 (veral par. 2.3.3), kan daar nou gepoog word om 'n integrerende skema met betrekking tot die menslike faktore betrokke by die proses van ekonomiese ontwikkeling by onderontwikkelde volke daar te stel. So 'n strukturering van 'n veelvoud van elemente sal onvermydelik nie alle vakkundiges tevrede stel nie; dit sal vanselfsprekend ook nie volledig kan wees nie. Daar word egter gehoop dat dit enigsins sal bydra tot die vorming van 'n redelike realistiese en verstaanbare geïntegreerde beeld van die aard en werking van veelvuldige stelsel faktore.

3.3.1 Die proses van kultuurverandering as basiese uitgangspunt

Die ekonomiese ontwikkeling van 'n onderontwikkelde volk vorm altyd deel van 'n wyere kultuurveranderingsproses wat daardie volk ondergaan. Ekonomiese ontwikkeling behels dan sowel die groei as die strukturele en funksionele wysiging van die ekonomiese substelsel van daardie kultuur.

3.3.2 Beïnvloeding deur eksterne en interne faktore

Soos die wyere kultuurveranderingsproses waarvan dit deel is, word ekonomiese ontwik= keling beïnvloed deur faktore wat sowel eksterne as intern tot die veranderende volk en sy kultuur is.

(a) Eksterne faktore

- (i) Beïnvloedende "agente" (individue, groepe mense - hul idees, houdinge, rolle, handelinge, ens.).
- (ii) Beïnvloedende kultuurpatrone (waardestelsels, norms, gebruike).
- (iii) Beïnvloedende kultuurelemente (innovasies).
- (iv) Die ekologiese gegewene (natuurlike omgewing, mensgemaakte materiële omgewing).

(b) Interne faktore

- (i) Die lede van die veranderende volk (hul persoonlikhede, vaardighede, vermoëns, motiewe, ens.).
- (ii) Die tradisionele kultuur self.
- (iii) Die sosio-ekonomiese kenmerke van die volk.
- (iv) Nuwe idees of tegnieke (innovasies) ontwikkel deur lede van die volk self.

3.3.3 Reaksiesektore in die veranderende stelsel

- (a) Die reagerende individue en groepe.
- (b) Die tradisionele kultuur.
- (c) Die sosio-ekonomiese omstandighede.

3.3.4 Verloop van die veranderingsproses

- (a) Aanvanklike ontstaan van nuwe idee, gebruik, waarde, tegniek ensovoorts (innovasie), buite of binne die kultuur.
- (b) Proses van verspreiding van innovasie:
 - (i) Bewuswording.
 - (ii) Belangstelling.
 - (iii) Evaluasie.
 - (iv) Eksperimentering.
 - (v) Aanvaarding of verwerping.
- 1. Direkte oornome sonder wysiging van die innovasie of van die eie stelsel.
- 2. Reorganisasie van eie stelsel ter akkomodasie van die innovasie.
- 3. Aanpassing van die innovasie by die bestaande stelsel.
- 4. Prikkeling tot eie parallele kreatiwiteit as gevolg van aanraking met innovasie.
- 5. Algehele verwerping van innovasie.

3.3.5 Induseringstegnieke

Waar die verandering doelbewus deur 'n agent bewimpel word, kan hy van verskeie tegnieke gebruik maak, wat volgens Jones hoofsaaklik in vier klasse val (108, bl. 193, kyk ook 42 - 43, van hierdie verslag).

- (a) Dwangtegnieke, byvoorbeeld direkte dwang, geïnduseerde spanning.
- (b) Normatiewe tegnieke, byvoorbeeld aktiewe deelname, onderwys en opleiding, rasionele oorrading.
- (c) Utilitêre tegnieke, byvoorbeeld plasing van mannekrag, utiliteitsdemonstrasie.
- (d) Ander tegnieke, byvoorbeeld die gebruik van marginale persone, die tegniese modifikasie van bestaande kultuurelemente en -prosesse.

3.3.6 Hulpmiddels by die indusering van verandering

- (a) Kennis
 - (i) Kennis van die veranderende kultuur (taal, gebruike, waardes, ens.)
 - (ii) Kennis van die doelwitte van verandering.
 - (iii) Kennis van die vermoëns, vaardighede, houdings, ensovoorts van die lede van die veranderende volk.
 - (iv) Kennis van die sosio-ekonomiese toestand van die veranderende volk.
- (b) Massa kommunikasiemiddelle
 - (c) Ekonomiese faktore, byvoorbeeld potensiaal van die natuurlike hulpbronne; beskikbaarheid van kapitaal, infrastruktuur; vermoëns, vaardighede en getalle van arbeidsmag; demografiese faktore.
 - (d) Ander faktore soos verskille in kulturele peil, verskille in getalsterkte, rasseverskille, historiese faktore.

3.4 SAMEVATTING

Die mens en sy omgewing het sekere kenmerkende eienskappe wat 'n bepalende invloed uitoefen op die wyse waarop hy homself en sy omgewing aanpas by sy behoeftes. Die wisselwerking tussen die mens (met sy unieke biologiese, psigiese en sosiale eienskappe en sy dinamiese individualiteit) en sy veranderende omgewing (natuurlik sowel as sosio-kultureel) kom tot uiting in die vorm van veral kultuurskeppende handeling.

Die feit van die mens se aanpassing van homself en sy omgewing by die veranderende behoeftes, geld veral in sy ekonomiese lewe, en ekonomiese ontwikkeling kan dan ook as 'n kultuurveranderingsproses beskryf word. 'n Grondige bestudering, verklarings, voorspelling en selfs manipulerings van ekonomiese ontwikkeling is, vanuit hierdie gesigspunt gesien, alleen moontlik indien die interaksie tussen die "hele" mens en sy "hele" omgewing sover moontlik in aanmerking geneem word.

'n Geïntegreerde beeld van die hoofelemente van die proses van ekonomiese ontwikkeling gesien as kultuurveranderingsproses onder toestande van geleide akkulturasie, is in paragraaf 3.3 aangebied.

DIE DOELWITTE EN METODES VAN BANTOETUISLANDONTWIKKELING

4.1 INLEIDING : WAAROM DOELWITBEPALING?

Wanneer faktore wat 'n rol speel in 'n spesifieke ontwikkelingsituasie, bestudeer word met die oog op die bepaling van beginsels wat 'n doeltreffender bereiking van gegewe beleidsdoelwitte moontlik sal maak, staan daar basies twee weë van ondersoek oop:

òf die ondersoeker moet uit sy kennis van die ontwikkelende verskynsel probeer aandui watter uitwerking bestaande en voorgestelde maatreëls in die praktyk op daardie verskynsel sal hê of waarom dit 'n sekere uitwerking gehad het;

òf die ondersoeker moet beleidsdoelwitte as uitgangspunt neem en aan die hand van wetenskaplike kennis die beste weë ter bereiking van daardie doelwitte formuleer.

4.1.1 Die bestudering van praktiese probleemsituasies

In die praktyk neem hierdie soort benadering veelal die vorm van sogenaamde "trouble shooting" aan. Met ander woorde, 'n probleem ontstaan omdat sekere beginsels nie vooraf in aanmerking geneem is nie en die wetenskaplike moet dan die foute kom regmaak : hy moet as't ware die kastaijns uit die vuur kom krap.

Die bestudering van probleemsituasies kan natuurlik ook vrugbare insigte oplewer, so dat daar ten minste vasgestel kan word watter foute vermy moet word in die toekoms. Hierdie benaderingswyse is egter uit die aard van die saak éérs terapeuties en dán analities, behalwe waar diachroniese studies van sulke situasies gemaak word.

Daar is basies vier tipes ondersoeke volgens hierdie benaderingswyse moontlik:

(a) Die bestudering van individuele probleemsituasies wat reeds ontstaan het

Vir sover dit die menslike faktore betrokke by die ekonomiese ontwikkeling van die Bantoetuislande betref, sou hierdie tipe ondersoek behels dat 'n spesifieke maatreël, byvoorbeeld die dip van vee, nie deur sekere mense aanvaar is nie, op 'n spesifieke tyd in 'n spesifieke distrik. Die ondersoeker bepaal nou aan die hand van sy kennis van die mense wie se vee gedip moes word, waarom daardie maatreël nie aanvaar is nie.

(b) Die bestudering van individuele probleemsituasies wat in die toekoms mag ontstaan

Hierdie benadering kom neer op 'n soort "trouble shooting" in die toekoms in. Weer eens word 'n spesifieke situasie geneem en dan word aan die hand van kennis van die mense wat daarby betrokke is, bepaal watter waarskynlike uitwerking sekere voorgestelde maatreëls gaan hê.

(c) Die bestudering van 'n groep soortgelyke probleemsituasies wat reeds ontstaan het

Hierdie ondersoekwyse verskil van dié in pragraaf (a) vir sover meer as een van dieselfde tipe probleemsituasie wat ontstaan het, nagegaan word met die oog op die vind van gemeenskaplike reëlmatighede wat mag heenwys na 'n "probleemsindroom". Indien so iets gevind sou word, verhoog dit die betroubaarheid van verdere voorspellings met betrekking tot dergelike probleemsituasies.

(d) Die bestudering van 'n groep soortgelyke probleemsituasies wat mag ontstaan

In hierdie benadering word op deduktiewe wyse nagegaan watter soort faktore meewerk in die bereiking van sekere tipes situasies. Hierdie soort ondersoek verskil van (b) vir sover daar nie 'n unieke situasie nie, maar wel 'n bepaalde ideëel-tipiese situasie ondersoek word.

Die bestudering volgens die tipe (a)- en (b)-benadering is alleen moontlik indien die navorser 'n intieme kennis van die ondersoekgroep het. Daarby leen die bevindings van so 'n studie hul ook nie tot veralgemening nie. Veralgemening word alleen moontlik waar meer as een dergelike situasie met mekaar vergelyk kan word.

Die bestudering volgens die tipe (c)- en (d)-benadering daarenteen, verg minder gespecialiseerde kennis van die ondersoekgroep maar meer kennis omtrent algemene teoretiese beginsels soos ekonomiese ontwikkeling, akkulturasie, diffusie, kultuurverandering, ensvoorts.

Die bepaling van ondersoekonderwerpe word in al hierdie gevalle deur die praktyk voorgeskryf. Dit is juis in hierdie verband dat die ernstigste probleem van hierdie ondersoekmetode ter sprake kom. Die vraag ontstaan naamlik volgens watter norme 'n situasie as problematies geklassifiseer gaan word? Is dit byvoorbeeld genoegsaam om die uitkenning van probleemsituasies aan administratiewe personeel oor te laat?

Die antwoord op die probleem van die uitkenning van probleemsituasies is wel ten dele daarin geleë dat administratiewe personeel probleemsituasies moet aanmeld en dat hierdie probleemsituasies deur bekwame wetenskaplikes ondersoek moet word. Maar die antwoord is ook daarin geleë dat die navorser 'n intieme kennis sal hê van die beleidsdoelwitte met betrekking tot die Bantoetuislande sodat die doelwitte self as norm gebruik kan word in die uitkenning van probleemsituasies. Meer nog, dit is noodsaaklik dat die navorser van menslike faktore baie goed sal kennis neem van die implikasies wat beleidsdoelwitte het in terme van menslike handeling en watter invloed sulke handeling mag hê op die sosio-kulturele wêreld van daardie mense.

In hierdie opsig is daar egter 'n noue verband tussen die ondersoekwyse waar probleem-situasies bestudeer word en dié wat gegewe doelwitte as uitgangspunt neem (kyk par. 4.1.2).

4.1.2 Probleembestudering in die lig van beleidsdoelwitte

Volgens hierdie benadering word die toegepaste wetenskap se taak gesien as die ver-skaffing van 'n wetenskaplike basis vir die daarstelling van metodes ter bereiking van 'n gegewe doelwit. Soos Tinbergen dit stel met betrekking tot die taak van die politieke ekonomie: "The task of economic analysis is to consider the data (including the means of economic policy) as given or known, and the economic phenomena and variables (includ-ing the aims of economic policy) as unknown. The problem of economic policy considers the aims as given and the means as unknown, or at least partly unknown" (225, bl. 9).

(a) Algemene beleidsdoelwitte

Elke regering stel hom die bereiking van sekere algemene beleidsdoelwitte ten doel. Hierdie doelwitte soos vervat in beleidsuitsprake, verslae, witskrifte, ensovoorts is mees-al in terme geformuleer wat so algemeen is dat dit herformulering in duideliker en meer spesifieke terme verg, alvorens dit in spesifieke handeling vertaal kan word. Dit mag ook wees dat 'n sekere algemeen-geformuleerde doelwit bereik kan word deur die verwesenli-king van meer as een nuwe-doelwit en dat ook hierdie doelwitte in duideliker of meer spe-sifieke terme herformuleer moet word indien metodes ter bereiking van sulke doelwitte aan-gedui moet word. So mag dit wees dat 'n sekere doelwit se implikasies in terme van mens-like faktore nie duidelik blyk uit 'n algemeen-geformuleerde doelwit nie. 'n Goë voor-beeld in hierdie verband is die algemene doelwit van "ekonomiese ontwikkeling", wat nog nie spesifiseer of die ontwikkeling op 'n Westerse lees geskoei moet wees nie.

Die vraag sou gevra kon word of dit hoegenaamd die wetenskaplike se taak is om be-leidsoogmerke te formuleer. Hierdie is geen nuwe strydvraag nie en plaas veral die volke-kundige met sy tradisionele anti-etnosentriese houding in 'n dilemma, selfs waar hy van owerheidsweë 'n spesifieke opdrag kry om sulke oogmerke te formuleer. Wat egter normaalweg gebeur is dat die toegepaste wetenskap binne 'n bepaalde beleidsraamwerk na metodes ter beleidstoepassing moet soek en dat die wetenskaplike daarom binne daardie raamwerk, breë beleidsdoelwitte in terme van spesifieke implikasies of newedoelwitte moet vertolk (132 bl. 127). So 'n werkswyse is dan ook tegelyk aanvaarbaar én moontlik (in die sin dat dit 'n ob-jektiewe benadering moontlik maak) omdat 'n situasie met sekere breë gegewe kontroles aan-gebied word en die wetenskaplike maar net daárdie situasie en geen ander moontlike situasie nie moet ondersoek.

Dit bly egter steeds geen maklike taak om beleidsdoelwitte te vertolk nie, en verg insig in die gees agter die beleidsdoelwitte asook konstante terugverwysing na enige bron wat lig op dié vertolkings kan werp (veral beleidsuitsprake, witskrifte, verslae, wet-gewing, regeringsbesluite en beleidstoepassingsmetodes wat reeds nagevolg word).

(b) Spesifieke beleidsdoelwitte

Die wetenskaplike is gelukkig nie net op homself aangewese vir die formulering van spesifieke doelwitte na aanleiding van algemene doelwitte nie.

Inteendeel, dit is moontlik om wat sekere beleidsdoelwitte betref, 'n duidelik geformu-leerde stel spesifieke nuwe-doelwitte van owerheidsweë te verkry. Dit geld veral vir kort-termynprojekte waar die uitvoering van 'n definitiewe plan met spesifieke korttermyn-doelwit-te beoog word. Dit geld ook in die geval van sommige wetgewing, waar die uitvoering van die wet die doelwit is, of meehelp in die bereiking van 'n meer algemene doelwit.

Dit is dan ook sulke spesifiek-geformuleerde doelwitte wat die navorser in staat stel om doelgerigte toegepaste navorsing te doen wat nie alleen belangrike wetenskaplike insig-te mag lewer nie, maar ook aan die bewindhebber onmiddellik bruikbare praktiese resultate kan lewer.

In die hieropvolgende paragrawe word eerstens aandag gegee aan die breë beleidsdoel-witte van die Suid-Afrikaanse Regering met betrekking tot die ekonomiese ontwikkeling van

die Bantoetuislande, met 'n aanduiding van hoe dit die bestudering van menslike faktore raak. Tweedens word 'n kort uiteensetting gegee van die moontlikhede wat die toegepaste navorsing het om navorsing te doen wat gerig is op metodes ter verwesenliking van meer spesifieke en veral korttermynontwikkelingsdoelwitte.

4.2 ALGEMENE DOELWITTE VAN BANTOETUISLANDONTWIKKELING

4.2.1 Inleiding

Gesien vanuit die oogpunt van die beleid van afsonderlike ontwikkeling kan die twee basiese oogmerke van die beleid van tuislandontwikkeling (as aspek van die beleid van afsonderlike ontwikkeling) soos volg gestel word:

- (a) die bereiking van die optimale sosiale welvaart en selfstandigheid van die tuislande,
- (b) die bereiking van die optimale draagkrag van die tuislande in terme van menslike getalle.

Hierdie formulering maak gelyktydig voorsiening vir die morele take van "n beter lewe" en "selfstandigheid" vir tuislandbewoners, en die meer aardse taak van die vestiging van die Bantoe in hul eie gebiede. Op intuïtiewe gronde sal dan ook min fout gevind kan word met hierdie formulering - alhoewel dit 'n bekende feit is dat eenstemmigheid oor hierdie soort formulering nie maklik verkry word nie, veral wat betref (a).

Waar dit naamlik redelik duidelik is wat bedoel word met die uitdrukking "optimale draagkrag in terme van menslike getalle" (nl. dat so veel as moontlik mense 'n menswaardige bestaan - in terme van doelstelling (a) - in die gebiede moet kan voer), is die interpretasie van doelstelling (a) self problematies. Hierdie feit is reeds deur die Tomlinson-kommissie opgemerk, alhoewel hul uiteindelik met die volgende kriteria vir die bereiking van optimale sosiale welvaart volstaan het:

- (i) die bereiking van die maksimum produktiwiteit;
- (ii) 'n "regverdige" verdeling van die nasionale produk;
- (iii) ekonomiese stabiliteit;
- (iv) politieke stabiliteit; en
- (v) faktore wat deel uitmaak van sosiale welsyn ... (216, bl. 109).

Die vertolking van elk van hierdie kriteria is natuurlik op sy beurt weer problematies of selfs, veral in die geval van (v) onmoontlik. So byvoorbeeld mag ekonomiese stabiliteit, vanuit 'n sekere uitgangspunt gesien, slegs aanvaarbaar wees indien dit gepaard gaan met 'n stelsel van vrye kompetisie, terwyl "politieke stabiliteit" dalk slegs aanvaarbaar mag wees mits dit ook "een man een stem" beteken. (Vervolgens word die algemene doelwitte van Bantoetuislandontwikkeling in meer detail behandel, met 'n aanduiding van die kriteria vir die vertolking van hierdie doelwitte.)

4.2.2 Die doelwitte van Bantoetuislandontwikkeling

Die logiese vertrekpunt in die bepaling van die doelwitte van Bantoetuislandontwikkeling, is die Tomlinsonverslag (216).

Hierdie verslag is in 1956 deur die Regering as grondplan vir die beleid van afsonderlike ontwikkeling aanvaar; die enkele onaanvaarde punte was gering en het in essensie meer om metodes as om doelwitte gegaan. (Kyk 218).

Alhoewel die Tomlinsonverslag nêrens 'n geïntegreerde samevatting van die doelwitte van tuislandontwikkeling gee nie, is dit moontlik om na aanleiding van hoofstuk 26 van die verslag die volgende doelwitte te isoleer:

- (a) Die ontwikkeling van nywerhede in die Bantoetuislande.
- (b) Die voorkoming van die agteruitgang en vernietiging van die tuislande se natuurlike hulpbronne.
- (c) Die verhoging van voedselproduksie in die tuislande.
- (d) Die produktiewer benutting van arbeidsbronne in die tuislande.
- (e) Die voorsiening van vrye ekonomiese en politieke geleenthede aan die Bantoe in die tuislande.
- (f) Die verhoging van die Bantoe se lewensstandaard.
- (g) Die ontwikkeling van stede in die tuislande.
- (h) Die skepping van 'n gediversifiseerde ekonomie in die tuislande.
- (i) Die ontwikkeling van Bantoegemeenskappe op 'n gesonde maatskaplike grondslag.
- (j) Bewaring van die Bantoe se kulturele identiteit.
- (k) Daarstelling van 'n grondslag vir die staatkundige ontwikkeling van die Bantoe.
- (l) Samewerking met die Unie van Suid-Afrika en koördinasie met die Unie se ontwikkeling (216, bl. 110 - 112).

Hierdie doelwitte wat met enkele geringe wysiginge in beginsel deur die Regering in 'n witskrif aanvaar is in 1956 (218), word op enkele uitsonderings na weer teruggevind in 'n verduidelikende memorandum (217) tot die Wet op die Bevordering van Bantoeselfbestuur (wet nr. 46 van 1959). Die doelwitte soos geformuleer in die memorandum kan soos volg opgesom word:

- (i) Die skepping van homogene bestuursgebiede vir die Bantoe deur saamvoeging van lede van elke Bantoevolksgroep tot een volkseenheid, waar moontlik in een aaneengeslote tuisland saamgetrek;
- (ii) die opleiding van die Bantoe tot goeie begrip van die probleme van grondbewaring en landbou sodat die volle beskikkingsreg oor, en verantwoordelikheid vir, die Bantoe-bodem aan hulle oorgedra kan word;
- (iii) die stelselmatige ontwikkeling van 'n verskeidenheids-ekonomie in die Bantoegebiede;
- (iv) die opleiding van die Bantoe tot 'n goeie begrip van die probleme van Bantoe-onderwys sodat deur desentralisasie van bevoegdhede, verantwoordelikheid vir die verskillende grade van onderwys aan hulle oorgedra word;
- (v) die opleiding van die Bantoe tot doeltreffende uitbouing van hul eie regstelsel en tot goeie begrip en onkreukbare beoefening van die gemenerereg sodat die verantwoordelikheid vir regsbedeling in hul gebiede aan hulle oorgedra kan word;
- (vi) die opleiding van die Bantoe tot 'n goeie begrip van doeltreffende gebiedsadministrasie;
- (vii) die uitoefening deur die Bantoe van wetgewende magte ten opsigte van die eie gebied, eers beperk van aard, maar met die doel om hierdie vorm van gesag geleidelik uit te brei.

Na aanleiding van hierdie beleidsoogmerke asook enkele uitsprake deur wyle dr. H.F. Verwoerd, stel Rhoadie dit dan ook dat die Regering die volgende take het met betrekking tot die ekonomiese ontwikkeling van die Bantoe-tuislande:

"ten eerste, die rehabilitasie van die tuislande op landbougebied; tweedens, die skep van gediversifieerde volkshuishoudings; derdens, nywerheidsontwikkeling binne die gebiede en die daarstelling van addisionele werkgeleenthede as gevolg van grensgebiedontwikkeling; in die vierde plek, samewerking tussen die Republiek en die Bantoegebiede op die grondslag van die Europese mark; en vyfde, die algemene sosiaal-opvoedkundige opheffing van die Bantoe, gerig op die maksimum utilisering van laasgenoemde se geestelike en intellektuele vermoëns vir doelgerigte, Bantoesentries geordende sosiaal-ekonomiese ontwikkeling" (182, bl. 64).

Die voorafgaande doelwitformulerings is spesifiek genoeg om vir sekere ontwikkelings-spesialiste as basis te dien vir die bepaling van die tegniese doelwitte en metodes wat nodig is vir die bereiking van daardie doelwitte. So byvoorbeeld kan die landbou-ontwikkelingspesialis, gegee die doelwit "verhoging van voedselproduksie in die landbou", die tegniese voorwaardes vir die bereiking van daardie doelwit tot op groot hoogte spesifiseer (bv. dat vee gedip moet word, kunsmis gebruik word, wisselbou toegepas word, op kontoerwysse geploeg word, selektief geteel word, sekere mielie- en graan-soorte gebruik word, ens.).

Terselfdertyd egter is hierdie doelwitformulerings nie spesifiek genoeg om sonder meer die soio-kulturele voorwaardes vir die bereiking van tegniese doelwitte te bepaal nie, byvoorbeeld die ou vraag of daar op kommunale eerder as individuele basis geboer moet word.

Die kernvraagstuk in hierdie verband sentreer waarskynlik om die probleem: Hoe moet die doelwit van "handhawing van die Bantoe-kultuur" versoen word met die doelwit van "verwestering", wat in al hierdie formulerings implisiet aanwesig is in begrippe soos "samenwerking met die Republiek", "nywerheidsontwikkeling", "stedelike ontwikkeling", "verskeidenheidseconomie", ensovoorts? Soos die Bantoe dit sou stel: Moet die Bantoe 'n "ibeshu" dra of moet hy 'n broek dra? Of albei? Kan hy albei dra?

By nadere ondersoek blyk dit dat nóg die Tomlinsonverslag nóg enige Regeringsbron duidelik standpunt inneem ten opsigte van hierdie vraagstuk. En heeltemal verstaanbaar ook, omdat dit juis die Regeringsstandpunt is dat volke so ver moontlik oor hul eie lot moet beskik; dat die Bantoevolk gehelp moet word, in woord, daad en middele, om self sy toekoms te kies en uit te werk. Soos wyle dr. H.F. Verwoerd dit eens aan die Transkeise Gebiedsoowerheid gestel het: "Daarom beteken aparte ontwikkeling die groei van dit wat 'n mens uit eie krag skep en ten behoeve van jouself en jou volk" (165, bl. 139).

So 'n standpunt kan natuurlik op verskeie teoretiese en selfs praktiese gronde verdedig word, alhoewel die diktate van die praktyk dikwels gans anders is as die ideale van

die teorie. Dit is dan ook veelseggend dat baie, indien nie die meeste nie, van die bestaande maatreëls met betrekking tot tuislandontwikkeling (selfs in die Transkei) Blankgeïnspireerd en selfs volgens die Westerse of gedeeltelik-Westerse model uitgewerk is (vergelyk byvoorbeeld die Transkeise parlementêre stelsel, die Transkeise administratiewe stelsel, die Bantoe-onderwysstelsel, die rol van die Bantoe- en Xhosebeleggingskorporasie, die aanmoediging van Blanke nywerheidsaktiwiteit binne die tuislande, ens.) Hiermee wil nie te kenne gegee word dat daar nie aansienlike pogings tot Bantoesentriese ontwikkeling was en is nie (vergelyk bv. die Bantoe-owerheidstelsel, moedertaalonderrig, die erkenning van Bantoeereg in die regstelsel, ens.); daar word bloot net op gewys dat ontwikkeling soos deur die Regering gesien ook 'n aansienlike mate van verwestering van die Bantoevolke impliseer.

Uit die voorafgaande blyk dit dan dat die aangehaalde doelwitformulerings wel die formulering van sekere tegniese doelwitte en metodes moontlik maak, maar dat dit nie altyd die sosio-kulturele voorwaardes vir die bereiking van daardie doelwitte en die tipe metode wat aangewend moet word, spesifiseer nie.

Dit is vervolgens nodig om die metodes wat wel aangewend word in die ontwikkeling van die tuislande van nader te beskou, en daarna te bepaal of hul lig werp op die vertolking van die reeds gestelde doelwitte.

4.2.3 Metodes van Bantoe-tuislandontwikkeling

Die ontwikkeling van die Bantoe-tuislande word langs verskeie weë aangepak en geskied veral deur bemiddeling van en beïnvloeding deur die Suid-Afrikaanse Regering, alhoewel dit natuurlik moontlik is (en selfs gebeur, soos in die geval van die Transkei) dat dié gebiede self ontwikkeling inisieër (tot dusver egter nie op groot skaal nie).

Die Regering (van die Republiek van Suid-Afrika) maak van verskillende metodes gebruik (induseringstegnieke, in die terminologie van hoofstuk 3, par. 3.3.5) om die ontwikkeling van die tuislande te aktiveer, verder te stimuleer, en selfs tot op sekere hoogte te beheer. Hierdie metodes het natuurlik nie noodwendig altyd die verlangde uitwerking nie en dit mag selfs nie eens seker wees of daar 'n ware kousale verband tussen die insetfaktore en die eindproduk sal wees nie. Soos Lewis dit pittig stel:

"Development planning is in this respect like medicine; the good practitioner knows some useful tricks; but it is still the case that many patients die who are expected to live, and many live who are expected to die" (126, bl. 23).

Hoe dit ook al sy, in die volgende paragrafe word die vernaamste metodes wat deur die Regering aangewend word ter ontwikkeling van die Bantoe-tuislande, kortliks behandel:

(a) Die verskaffing van fisiese ontwikkelingsmiddele

Hier word veral gedink aan die verskaffing (teen 'n lae of geen koste) van die produksiefaktore arbeid en kapitaal. Wat arbeid betref, word veral aan gespesialiseerde hoë- en middelvlakmannekrag gedink (vergelyk veral sekere staatsdienswerkers, byvoorbeeld hoëvlakklerke, ingenieurs, agronome, medici, landmeters, sekere ambagsmanne en tegnisi, ens.). Wat kapitaal betref, word veral gedink aan tegnologiese hulpmiddele (bv. trekkers, ploë, laboratoriums, geboue, water, krag en ander dergelike fasiliteite) en geldelike bystand (in die vorm van regeringsubsidies, lenings, ens.).

(b) Die daarstelling van ontwikkelingskanale

'n Breë reeks instellings is hier ter sprake:

- (i) Kommunikasiekanale. Byvoorbeeld 'n effektiewe vervoerstelsel, posstelsel, radiodiens ensovoorts, wat in die tuislande tot op groot hoogte (padvervoer ingesluit) van uit die Republiek beheer word, en waarvoor die Republiek verantwoordelik is.
- (ii) 'n Institusionele raamwerk. Byvoorbeeld banke, ontwikkelingskorporasies, ensovoorts, wat noodsaaklik is vir die hantering van 'n verskeidenheid van funksies wat gepaard gaan met ekonomiese ontwikkeling. Die skepping van die Bantoebeleggingskorporasie (B.B.K.) en die Xhosa-ontwikkelingskorporasie (X.O.K.) was die tasbare aandeel van die Regering in hierdie verband.
- (iii) Organisatoriese kanale. Veral 'n administratiewe stelsel is hier ter sprake. Die Regering dra sorg dat elke tuisland voorsien word met die kern vir 'n effektiewe staatsdiens. Voorsiening word verder gemaak vir die uitbouing van so 'n stelsel en die uiteindelige oornome daarvan deur die Bantoe self.
- (iv) Sekere produksie- en distribusiekanale. Die Regering dra selfs direk en indirek by tot die vestiging van sekere produksie- en distribusiekanale wat tot op groot hoog-

te eintlik die verantwoordelikheid van die privaatsektor behoort te wees in 'n kapitalistiese stelsel. Voorbeelde hiervan is bosbou- en landbouontwikkeling, die stimulering van nywerheids groei in die tuislande (bv. industriële ontwikkeling aangepak deur B.B.K of X.O.K., of die onlangse toelating en aansporing van Blanke ondernemers in die tuislande), hulpverlening aan Bantoe-ondernemers (deur middel van die B.B.K. en X.O.K.). Op hierdie maniere word bygedra tot die vestiging van produksiekanale (in die vorm van nywerhede) en distribusiekanale (in die vorm van die handel) in die tuislande.

(c) Die daarstelling van beheermaatreëls en -liggame

Hier word veral gedink aan die skepping van wette en regulasies en organe wat wette en regulasies kan maak en kan toepas, met die oog op die ordelike verloop van die ontwikkelingsproses. Alhoewel dit tans die posisie is dat (behalwe vir die Transkei) die meeste wette en regulasies wat op die tuislande van toepassing is, hul ontstaan in die Republiek het en deur die Republiek se masjinerie toegepas word, vind daar tans 'n geleidelike oordrag van funksies in hierdie verband plaas.

(d) Die daarstelling van afsetgebiede vir produkte en arbeid

Die bydrae van die Regering in hierdie verband neem hoofsaaklik die vorm aan van stimulering van die privaatsektor, byvoorbeeld die stimulering van grensgebiedontwikkeling in die geval van die skepping van 'n afsetgebied vir arbeid. In die geval van produkte, moet onthou word dat die tuislande tot op groot hoogte nog onderontwikkelde gebiede is, waarvan die meeste produkte nog maar 'n interne afsetgebied het, terwyl die enkele uitvoerprodukte in volume so klein is dat die absorpsie daarvan deur die Republiek tans nog geen probleme bied nie.

(e) Die daarstelling van opleidingsfasiliteite

Een van die bekendste en aanskoulikste bydraes van die Regering tot tuislandontwikkeling is sy hulpverlening op onderwysgebied. So byvoorbeeld het die Regering 'n reuse-aandeel in die ontwikkeling van leerplanne, die bou van onderwysinrigtings, die voorsiening van onderwystoerusting, die ontwikkeling en instandhouding van 'n administratiewe stelsel vir onderwys, ensovoorts. Maar meer nog, die Regering voorsien basiese fasiliteite vir beroepsopleiding, wat essensieel is vir die vooruitgang van die tuislande. In hierdie poging van die Regering word daar gebou op 'n stelsel wat basies Westers is, terwyl ook die meeste opleidingsoogmerke funksioneel gerig is op inpassing van die individu in 'n hoofsaaklik Westers-kapitalistiese sisteem.

(f) Hulp by ontwikkelingsbeplanning

Tot op die huidige stadium is die ontwikkeling van die tuislande hoofsaaklik deur die Republiek behartig (behalwe moontlik in die geval van die Transkei). Die werklike beplanning van tuislandontwikkeling is baie nou verweef met die oordra van kennis en tegnieke ("know-how") en die voorsiening van hoëvlakmannekrag. Hierdie beplanningsaksie hou ener syds verband met die feit dat die Regering se beleid is dat die tuislande geleidelik tot emansipasie gelei moet word en andersyds met die werklike behoefte aan leiding by beplanning wat die Bantoe self voel. (Vergelyk bv. ook die aandeel van Blanke amptenare in die ontwikkeling van die Transkei.)

(g) Die oordrag van funksies

Waarskynlik een van die mees basiese ontwikkelingsmaatreëls is die oordrag van funksies aan die Bantoe waar moontlik. Die Regering neem hier self die voortou deur die geleidelike oorhandiging van staats-administratiewe en politieke funksies aan die tuislande. Dit is egter ook deel van sy taak om funksieoordrag in die privaatsektor te propageer of deur wetgewing en regulasies vir die hede of die toekoms te verseker.

(h) Die motivering van mense

Ten basis van die meeste van die genoemde ontwikkelingsmetodes lê die feit dat mense gemotiveer moet word tot handeling. Aan die een kant is daar die Bantoe betrokke by ontwikkeling wat gemotiveer moet word tot samewerking, begrip, arbeid, die aanvaarding van nuwe idees, die wil tot ontwikkeling, ensovoorts. Aan die anderkant moet verskeie Blankes in die Republiek gemotiveer word om op verskillende maniere bydraes te maak tot die ontwikkeling van die tuislande.

Dit blyk uit die voorafgaande uiteensetting dat die tuislandontwikkelingsmaatreëls (of induseringstegnieke - vergelyk par. 3.3.5) van die Regering in hoofsaak neerkom op die volgende:

(i) Die lewering van Westerse goedere, dienste en kundigheid ("know-how") wat hy noodsaaklik ag vir ontwikkeling en waaroor die tuislande nie in genoegsame mate be-

skik nie (veral par. (a), (b), (d), (e) en (f) hierbo).

- (ii) Die geleidelike oordrag van funksies en verantwoordelikhede aan die Bantoe. Dit beteken uiteraard die oordrag van sulke funksies en verantwoordelikhede wat tipies gepaard gaan met 'n Westers-kapitalistiese stelsel (veral par. (c) en (g)).
- (iii) Aanpassing en inpassing van sekere elemente van die Bantoe se kulturele erfenis by 'n stelsel wat in die meeste ander opsigte Westers, kapitalisties en industrialisties is (vergelyk veral par. (b) en (e)).
- (iv) Die motivering van 'n wye verskeidenheid mense (par. (a) tot (h)).

4.2.4 Vertolking van doelwitte en metodes in die lig van menslike faktore

(a) Die ontwikkeling van nywerhede in die tuislande

In die lig van die voorafgaande paragrawe, impliseer hierdie doelwit die volgende:

- (i) Nywerheidsontwikkeling deur Bantoe-ondernemers is noodsaaklik in die tuislande. In terme van menslike faktore beteken dit dat sulke ondernemers moontlik geselekteer, gemotiveer en opgelei moet word.
- (ii) Waar Blanke ondernemers nywerheidsontwikkeling in die tuislande onderneem, moet daar geleidelik voorbereiding getref word vir die oornome van sulke nywerhede deur die Bantoe (of ten minste deur Bantoebesture, al is dit dan nie Bantoe-eienaars nie). Dit impliseer dat Bantoes geselekteer, gemotiveer en opgelei moet word om bestuursfunksies in waarskynlik Westerse tipe industrieë oor te neem.
- (iii) Tuislandnywerhede moet so ver moontlik deur Bantoe personeel beman word. Dit beteken aan die een kant dat werkers vir verskillende vlakke en vertakkinge van arbeidsverrigting (bv. arbeiders, operateurs, voormanne, ambagsmanne, klerke, ens.) geselekteer, opgelei en selfs gemotiveer moet word. Aan die ander kant beteken dit ook dat by die bepaling van werksomstandighede en -opdragte die Bantoe se eie aard en omstandighede in aanmerking geneem moet word.

(b) Die bewaring van die tuislande se natuurlike hulpbronne

Hierdie doelwit, ook 'n ekonomiese ontwikkelingsdoelwit, bring mee dat mense gemotiveer moet word om van erkende grondbewaringstegnieke gebruik te maak. Sulke mense kan aan die een kant deur wetgewing en regulasie hiertoe gedwing word; aan die ander kant kan hul ook deur 'n sistematiese voorligtingsprogram hiertoe gelei word. In beide gevalle het ons 'n voorbeeld van 'n induseringstegniek en is dit voor-die-hand-iggend dat daar noukeurig kennis geneem moet word van sowel die menslike faktor as van die grondbewaringstegnieke wat gevestig moet word.

(c) Die verhoging van voedselproduksie en rehabilitasie van die landbou

"Die doel om met die hulp en leiding van die Blanke 'n selfstandige kleinboerebevolking in die Bantoegebiede op te bou as deel van 'n gediversifieerde ekonomie in daardie Gebiede, kan alleen verwesenlik word indien die Bantoe hul beskouinge ten opsigte van die grond en hul vee radikaal verander. Hulle sal moet leer om in simbiose met die grond en wat daarop is, te lewe. Hierdie nodige metamorfose sal meebring dat die Bantoe hul tradisionele lewenswyse en opvattinge ingrypend sal moet wysig" (216, bl. 77). Met hierdie uitspraak van die Tomlinsonverslag kan alleen maar volmondig saamgestem word. Die implikasie vir die bestudering van menslike faktore is duidelik: dit is noodsaaklik om te weet te kom hoe om sekere van die Bantoe se tradisionele opvattinge en gebruike met betrekking tot die landbou te wysig en nuwe idees en gebruike te laat posvat. Dit is terselfdertyd duidelik dat daar in dié proses deeglik kennis geneem moet word van spesifieke landbou-doelwitte (om 'n sekere mieliesoort in gebruik te laat neem; om op 'n sekere wyse te ploeg; om vee tot 'n sekere optimum te beperk ens.).

(d) Die produktiewer benutting van arbeidsbronne

Hierdie doelwit omvat verskeie newedoelwitte:

- (i) Die Bantoe moet oor die algemeen tot hoër produktiwiteit gemotiveer word.
- (ii) Die "regte" man moet in die "regte" werk geplaas word. Met ander woorde in die plasing van werkers moet daar kennis geneem word van hul belangstelling, aanleg, persoonlikheidskenmerke en sosio-kulturele agtergrond asook van die spesifieke vereistes van die werk. Hierdie tipe probleem is natuurlik geen nuutjie vir die Industriële Sielkunde nie.
- (iii) Die Bantoe moet reeds op skool 'n opleiding ontvang en ingesteldheid ontwikkel wat hom beter sal toerus vir maksimale produktiwiteit. Leerplanne en opvoedingsmetodes moet dus ook kennis neem van die vereistes van die praktyk.

(iv) Werkomstandighede en -vergoeding moet sodanig wees dat dit hoër produktiwiteit in die hand werk en nie teenwerk nie. 'n Hele navorsingsveld word deur hierdie doelwit aangedui.

(v) Produksietegnieke moet aangepas wees by die werker se vermoëns. Die Ergonomika kan hier 'n belangrike bydra lewer.

(e) Die voorsiening van vrye ekonomiese geleenthede

Hierdie doelwit, alhoewel dit hoofsaaklik langs statutêre weë verseker kan word, impliseer tog ook dat mense gehelp moet word om daardie vrye geleenthede te benut, en hou daarom verband met punte (a), (c) en (d) hierbo. Dit wys egter ook nog verder heen na die werklike skepping van geleenthede, soos in paragraaf (g) behandel.

(f) Die verhoging van die lewenstandaard

Hierdie doelwit beteken veral dat die per capita-inkomste van tuislandbewoners moet verhoog. Enkele opmerkings dien egter in hierdie verband gemaak te word:

(i) Die blote verhoging van die B.N.P. van die tuislande sal nie verseker dat daar 'n "regverdige" verdeling (kyk ook par. (a)) van die nasionale produk sal wees nie. Of so 'n "regverdige" verdeling egter enigsins moontlik is, is natuurlik 'n probleem op sigself. Ook hier is moontlikhede vir navorsing, alhoewel dit meer neerkom op ekonomiese as sosiale, sielkundige of volkundige navorsing - behalwe in soverre 'n ondersoek na minimum bestaanslone van toepassing is.

(ii) Verhoging van die per capita-inkomste is beswaarlik moontlik in ekonomies onstabiele omstandighede. Ook hierdie veld van navorsing hoort egter meer tuis by die ekonomiese wetenskappe.

(iii) Voordurende verhoging van die per capita-inkomste is alleen moontlik onder omstandighede van volgehoue ekonomiese groei. Alhoewel ekonomiese groei ook hoofsaaklik die studieterrein van die Ekonomie is, speel verskeie menslike faktore ook hier 'n rol. Rostow dui byvoorbeeld faktore aan soos die geneigdheid om die wetenskap te ontwikkel en toe te pas, innovasies te aanvaar, materiële vooruitgang na te streef, te verbruik, kinders te hê (190, bl. 11) asook faktore soos die inspanning, aanleg en opleiding van die werksmag (190, bl. 13), heersende waardesisteme, die aard van die ekonomies-politieke stelsel, effektiwiteit van reëls en regulasies, demografiese tendense ensovoorts. (190, bl. 73 - 75). Hoe dit ook al sy, 'n wye reeks menslike faktore kan in hierdie verband bestudeer word.

(g) Die skepping van 'n gediversifiseerde ekonomie

(i) Alhoewel hierdie in wese 'n doelwit is wat deur middel van oorwegende ekonomiese insetfaktore verwesenlik moet word, moet die feit dat veral ondernemers in hierdie proses gemotiveer moet word om nywerhede en besighede in die tuislande op te rig, nie uit die oog verloor word nie. Wat betref die menslike faktore wat hier 'n rol speel, is dit dus ter sake om vrae te vra soos: Is die bestaande lokmiddels en toegewings wat veronderstel is om ondernemers na die tuislande te lok, doeltreffend? Is die oorwegings van 'n ondernemer in dié verband slegs rasioneel? Is daar 'n verskil in die motivering van Blanke en Bantoe-ondernemers?

(ii) 'n Ander faktor wat in hierdie verband oorweging verdien, het betrekking op die Regering se oogmerk om 'n duidelike skeiding tussen die boerende en nie-boerende tuislandbevolking te bewerkstellig (vergelyk die reeds aangehaalde Witskrif van 1956, 218, bl. 4, pt. 1). Veral hier speel ook 'n wye reeks sielkundige en sosio-kulturele faktore wat verband hou met die waardes, houdinge en gebruike van die Bantoe 'n rol en is dit moontlik om 'n vrugbare navorsingsveld aan te dui. Vrae soos die volgende is ter sake: Wat is die omvang van verskuilde werkloosheid in die 'landbou? Hoe geheg is die tuisland-Bantoe aan die grond? ensovoorts.

(h) Samewerking en koördinasie met die Republiek

Hierdie doelwit geld veral op die ekonomiese terrein en impliseer dat daar basiese ooreenstemminge sal wees tussen die ekonomiese stelsel van die Republiek en dié van die tuislande. Dit is verder vanselfsprekend dat dit die tuislande sal moet wees wat hulle ekonomiese stelsels by die Republiek se ekonomiese stelsel aanpas en nie andersom nie. In hierdie doelwit het ons dan ook te doen met een van die duidelikste heenwysings na die toekoms van die tuislande: dat hulle moeilik 'n ander ekonomiese stelsel as die Westers-kapitalistiese sal kan navolg. En dat die invloed van die ekonomiese sfeer sal deurwerk tot vele ander sfere is geen ydele spekulasie nie.

Vir die bestudering van menslike faktore beteken dit dat nagegaan moet word in welke mate en in watter opsigte dit vir die tuislande nodig is om te verwesters ten einde goeie

samewerking en koördinasie met die Republiek te verseker. Alhoewel so 'n studie veral oor ekonomiese en staatkundige verhoudinge sou handel, is dit nodig om ook kennis te neem van die sosio-kulturele verband van sulke verhoudinge.

(i) Die invloed van ander doelwitte op ekonomiese ontwikkeling

Verskeie doelwitte wat normaalweg nie as "ekonomies" geklassifiseer sou word nie, oefen wel deeglik 'n invloed op die verwesenliking van ekonomiese doelwitte uit. Hierdie doelwitte is die volgende:

(i) Die ontwikkeling van stede

Die belangrike rol wat stedelike ontwikkeling in die ekonomiese ontwikkeling van onderontwikkelde gebiede speel, is deeglik in die literatuur geboekstaaf (onder andere 125, bl. 43 - 75; 97, bl. 162, 163; 119, bl. 29, 30). Foster stel dit so: "Cities are focal points of change" (58, bl. 29). Die doelwit "stedelike ontwikkeling" wat ook as 'n hulpmetode tot ekonomiese ontwikkeling gesien kan word, word deur 'n hele reeks menslike faktore beïnvloed - iets wat 'n geruime tyd reeds deur verskeie stadsbeplanners besef word. Ook hier ontbreek nog veel kennis en is verskillende moontlikhede vir navorsing oop. Toepaslike navorsingsprobleme is hier: Wat is die mees effektiewe grootte van dorpe en stede? Moet die argitektuur Westers wees? Wat is die ideale ontspanningsfasiliteite vir Bantoes? Hoe kan stede die aantreklikheid van die tuislande verhoog? (Vergelyk ook Tomlinsonverslag, hoofstuk 37, bl. 147 - 152).

(ii) Die voorsiening van vrye politieke geleenthede

Hierdie doelwit het met ekonomiese ontwikkeling te doen vir sover dit die politieke stabiliteit van die gebied beïnvloed en dus 'n bykomende vereiste vir ekonomiese stabiliteit is. Die bestudering van menslike faktore in hierdie verband sal waarskynlik toegespits wees op vroeë rakende die verband tussen politieke stabiliteit en politieke vryheid asook politieke stabiliteit en ekonomiese stabiliteit en ontwikkeling.

(iii) Die ontwikkeling van Bantoe-gemeenskappe op 'n gesonde maatskaplike grondslag; die algemene sosiaal-opvoedkundige opheffing van die Bantoe, ensovoorts

Doelwitte gemik op die sosio-kulturele ontwikkeling van die Bantoe, is veral belangrik vir ekonomiese ontwikkeling vir sover hulle kan bydra tot die skepping van 'n vrugbare teelaarde vir die aanvaarding van ontwikkelingsidees. Dit is egter nodig om na te gaan in hoeverre hierdie doelwitte ekonomiese ontwikkeling aanhelp of vertraag. Dit is net so noodsaaklik om na te gaan in hoeverre dit die bereiking van sosio-kulturele doelwitte aanhelp of vertraag. (Vir 'n kompakte formulering van maatskaplike beleidsdoelwitte, kyk Tomlinsonverslag, hoofstuk 42, bl. 167, par. 5 - 7.)

(iv) Bewaring van die Bantoe se kulturele identiteit

In hierdie studie is reeds dikwels na hierdie doelwit verwys. Daar is ook verwys na die probleme wat hierdie norm oplewer wanneer dit saam met die norm van verwestering gesien word, soos opgesom in die vraag of die Bantoe gelyktydig 'n "beshu" en 'n broek moet dra.

Daar is reeds op gewys dat die ontwikkelingsproses 'n groot mate van verwestering ook impliseer, alhoewel dit takties en moreel mag wees om sekere aspekte van die Bantoe-kultuur te behou. Daar is egter 'n gebrek aan duidelik geformuleerde norme in hierdie verband en besluite in verband met wat behoue moet bly en wat nie, word veelal op intuïtiewe en/of utilitêre gronde gemaak.

'n Diepgaande studie na die snypunte tussen die Westerse en die Bantoe-eie in die bepaling van ontwikkelingsdoelwitte en maatreëls sou wenslik wees. Dat so 'n studie egter besondere kennis, insig, ervaring en moraliteit van die skrywer sal verg, is sonder twyfel waar.

(v) Daarstelling van 'n staatkundige grondslag

Waar die staatkundige grondslag van die Bantoe-tuislande reeds in wetgewing vervat is, is dit belangrik om vas te stel hoe hierdie gegewe situasie die proses van ekonomiese ontwikkeling beïnvloed en kan beïnvloed.

So byvoorbeeld kan daar gevra word of die Bantoe-owerheidstelsel bevorderlik is vir verwesenliking van ekonomiese doelwitte. Die bewering word dikwels gemaak dat daar 'n hoë korrelasie is tussen ekonomiese ontwikkeling en progressiewe kapteinskop - waar die kaptein bekwaam en ontwikkelingsgerig is, vind ekonomiese ontwikkeling teen 'n veel hoër pas plaas as waar die kaptein onbekwaam en teen ontwikkeling gekant is. Is hierdie bewering waar? Indien wel, hoe moet hierdie situasie benut word (waar

moontlik) of oorbrug word (waar doenlik)? Hoe kan kapteins en hoofmanne tot 'n ontwikkelingsgesindheid gemotiveer word?

'n Ander aspek gaan oordie mag en invloed van die Bantoesakekommissaris. Hoe sterk is hierdie mag en invloed? Hoe kan dit benut word om ontwikkeling te bevorder? Watter vakkundige hulp kan aan hom verleen word om sy taak te vergemaklik? Wat gebeur as 'n Blanke kommissaris met 'n Bantoe-kommissaris vervang word?

(vi) Uitbouing en oorname van 'n Bantoe-onderwysstelsel in die tuislande

Hierdie doelwit, vroeër behandel as 'n ontwikkelingsmetode (kyk par. 4.2.3 (e)), werk mee tot die bereiking van ekonomiese ontwikkeling. Navorsingsmoontlikhede in verband met verskeie menslike faktore doen sig hier voor. In hierdie verband kan byvoorbeeld ingegaan word op prof. J.A. Lombard se kritiek op die leerplanne en onderwysmetodes van Bantoe-onderwys. Volgens prof. Lombard kan daar veel meer gedoen word om ekonomies-gerigte individue op skool te kweek. (130)

In dieselfde asem kan navorsing in verband met die opleiding van beroepslui genoem word. Is daar genoeg opleidingsentra en -fasiliteite? Hoe kan keuringsprosedures bydra tot die lewering van meer en beter ambagsmanne; landboubeamptes, tegnisi, ensovoorts? Watter ander metodes kan hiertoe bydra?

(vii) Uitbouing en oorname van 'n Bantoe-regstelsel

Ook hierdie doelwit is reeds as 'n ontwikkelingsmetode aangeraak (par. 4.2.3 (c)). Op sigself het dit egter slegs indirekte verband met ekonomiese ontwikkeling.

(j) Aanvanklike hulpverlening deur die Blanke

Dat die Blanke aanvanklik (en tewens vir 'n aansienlike tyd nog) hulp sal moet verleen aan die Bantoe in die tuislande blyk deurgaans uit die uiteensetting hierbo. Hierdie hulpverlening is basies ten opsigte van goedere en dienste.

(a) Goedere

Hier word veral gedink aan die lewering van fisiese ontwikkelingsmateriaal soos uiteengesit in paragraaf 4.2.3 (a).

(b) Dienste

Hier word veral gedink aan die lewering van "know-how" of kennis en funksies soos leiding, opleiding, motivering, ensovoorts.

(k) Uiteindelijke oorname van funksies deur die Bantoe

Die Bantoe in die tuisland sal steeds meer en meer verantwoordelikhede en funksies oorneem. Hierdie feit blyk nie alleen uit gestelde ontwikkelingsdoelwitte nie, maar ook uit die praktyk van ontwikkeling. Ontwikkeling van die tuislande beteken dus tot op groot hoogte ook die emansipasie van die Bantoe in sy tuislande. Dat emansipasie terselfdertyd ook impliseer dat die Bantoe selfstandig moet kan optree teen 'n agtergrond wat 'n wye reeks Westerse vereistes aan hom stel, moet nie uit die oog verloor word nie.

(l) Gebruikmaking van elemente uit die Bantoe-kultuur in die verwesening van ontwikkelingsdoelwitte

Die doelwit "bewaring van die Bantoe se kulturele identiteit" is nie slegs 'n dooie letter nie, maar kan funksioneel aangewend word in die ontwikkelingspraktyk. Dit is naamlik moontlik om in sommige gevalle elemente uit die Bantoe-kultuur sinkretisties aan te wend; om òf 'n ontwikkelingsbetekenis aan 'n bestaande tradisionele tegniek of handeling te gee (behoud van die vorm maar verandering van funksie) òf om 'n ou funksie deur middel van 'n nuwe tegniek (verandering van vorm) toe te pas (vgl. Foster in 58, bl. 26 - 27). Hierdie beginsel blyk dan ook telkens uit die voorafgaande uiteensetting. So byvoorbeeld word daar wat vorm betref, op bestaande fundamente gebou in die staatkundige ontwikkeling van die tuislande, en word die tradisionele opvoedingsfunksie weer in 'n nuwe vorm gegiet.

(m) 'n Aansienlike mate van verwesering en gepaardgaande aflegging- of transformasie-van-die-eie

Dat die ontwikkeling van die Bantoe-tuislande nie sonder 'n aansienlike mate van verwesering (van individue en stelsels) kan geskied nie, moet as aksiomaties aanvaar word, en blyk afdoende uit die voorafgaande uiteensetting. So byvoorbeeld is daar wat die ekonomiese sfeer betref, duidelike Westers-kapitalistiese doelwitte (die voorsiening van vrye ekonomiese geleentheid; samewerking met die Republiek) en pogings tot die uitbouing van 'n stelsel met Westers-kapitalistiese kenmerke (maatreëls ter vestiging van 'n markteconomie waar vrye kompetisie geld, soos byvoorbeeld die stimulering van die entrepreneursfunksie). Ander voorbeelde is legio, byvoorbeeld die totstandbringings van 'n komplekse organisatoriese

en institusionele raamwerk geskoei op 'n Westerse lees; die verhoging van opvoedkundige standaarde volgens 'n basies Westerse model, ensovoorts.

Maar ook verskeie faktore wat nie eens genoem is in paragrawe 4.2.2 en 4.2.3 nie, dui hierop. So byvoorbeeld kan die Christelike evangelisasie-poging (wat deur sowel die Tomlinsonverslag as die Regering goedgekeur word) as 'n magtige krag in die rigting van uiteindelijke verwestering gesien word. 'n Ander faktor is die bekende verskynsel wat met akkulturasie gepaard gaan dat die "hoër" kultuur neig om die "laer" kultuur te vervang. Coertze gee twee redes vir hierdie verskynsel, eerstens is die "hoër" kultuur meer doel-treffend toegerus om die moderne tegnologie te hanteer en tweedens voel die draers van die "laer" kultuur hulself minderwaardig en wil hul die "hoër" kultuur oorneem (31, bl. 23). 'n Derde faktor is die waarmeembare feit dat die Bantoe reeds tot op groot hoogte sekere kernelemente van die Westerse beskawing oorgeneem het, oppervlakkig (die dra van Westerse klere, eet van Westerse voedsel, ens.) sowel as meer diepgaande (die gebruik van geld, Westerse opvoedkundige ideale, ens.).

4.3 SPESIFIEKE DOELWITTE VAN BANTOETUISLANDONTWIKKELING

Daar is reeds op gewys dat nie slegs algemene nie maar ook spesifieke beleidsdoelwitte die onderwerp van navorsing kan wees (kyk par. 4.1.2 (b)). Effektiewe navorsing in verband met metodes ter bereiking van spesifieke beleidsdoelwitte kan egter moeilik geskied tensy die volgende voorwaardes vooraf nagekom word:

(a) Spesifikasie van doelwitte

Die navorser moet sy navorsing kan rig op 'n duidelik afgebakende probleemveld. Dit veronderstel dat doelwitte -

- (i) so duidelik en spesifiek as moontlik geformuleer is en
- (ii) gespesifiseer is vir elke streek, stam of selfs gemeenskap (waar toepaslik) afsonderlik, nie alleen omdat elke sodanige eenheid sekere unieke ontwikkelingsbehoeftes mag hê nie, maar ook omdat elk van hul differensiële ontwikkelingsmetodes mag noodsaak.

(b) Integrasie van doelwitte

Die navorser moet sy navorsing kan rig op 'n reeks verbandhoudende eerder as 'n reeks losstaande probleme sodat hy nie beginsels ontwikkel wat uiteindelik nie onderling versoenbaar is nie. Dit veronderstel dat doelwitte -

- (i) onderling versoenbaar sal wees met mekaar
- (ii) verkieslik in die vorm van 'n program van verbandhoudende doelwitte beskikbaar sal wees.

Vir sover dit navorsing in verband met die ontwikkeling van die Bantoe-tuislande aanbetref, is dit egter juis in hierdie verband dat die navorser probleme ondervind, want tensy hy sy kennis in verband met doelwitte bekom deur baie nou met die owerheid saam te werk, of tensy hy tevrede is om met hipotetiese doelwitte te werk, is dit vir hom nie moontlik om sy navorsing te rig op doelwitte wat voldoen aan die eise van spesifikasie en integrasie wat hierbo uiteengesit is nie.

Selfs indien iets soos die vyfjaarontwikkelingsplanne van die Departement Bantoe-administrasie en -ontwikkeling geredelik beskikbaar sou wees vir die navorser, ontstaan die vraag of hy hieruit 'n stel doelwitte sou kon bekom wat genoegsaam voldoen aan die genoemde eise van spesifikasie en integrasie. Algemene ontwikkelingsplanne moet naamlik, om enige saksuksesvol deurgevoer te word, altyd hul neerslag vind in spesifieke ontwikkelingskemas, wat op hul beurt telkens 'n unieke problematiek het. Waar dit hier juis gaan om die hulp wat die geesteswetenskaplike navorser kan bied om spesifieke ontwikkelingsdoelwitte se kans op verwesenliking te verhoog, is dit nodig dat hy met hierdie unieke problematiek gekonfronteer word. Dit kan die beste geskied deurdat die owerheid dié tipe navorser by spesifieke ontwikkelingskemas betrek.

Geesteswetenskaplike navorsing in verband met metodes ter bereiking van spesifieke ontwikkelingsdoelwitte dan, bereik sy hoogste mate van potensiele doeltreffendheid indien dit in noue samewerking met die owerheid gerig word op die suksesvolle deurvoering van spesifieke ontwikkelingskemas. Dat hierdie voorwaarde alleen nagekom kan word indien die doelwitte van sulke ontwikkelingskemas duidelik gestipuleer is, is vanselfsprekend. 'n Bespreking van sulke doelwitte is hier natuurlik buite die kwessie vanweë die veelheid van moontlike ontwikkelingskemas.

4.4 SAMEVATTING

In die bestudering van die menslike faktore wat 'n rol speel in die ekonomiese ontwikkeling van die Bantoetuislande, kan òf probleemsituasies wat in die praktyk opduik òf hipotetiese weë ter bereiking van gegewe beleidsdoelwitte bestudeer word. In albei gevalle is dit nodig om 'n redelike duidelike aanduiding van sowel algemene en spesifieke beleidsdoelwitte as gangbare metodes ter bereiking van daardie doelwitte te hê.

Bloot algemene omskrywings van ekonomiese ontwikkelingsdoelwitte bied vir die toegepaste wetenskap nie altyd genoeg gronde vir die bestudering van ontwikkelingsmetodes nie. Selfs waar meer spesifieke doelwitformulerings bestaan, is dit soms egter nodig om metodes wat reeds in swang is, na te gaan ten einde die fynere nuanses van beleidsdoelwitte te verstaan. Navorsing oor metodes ter bereiking van spesifieke beleidsdoelwitte kan egter doeltreffend wees indien dit in samewerking met die owerheid geskied.

Uit die bestudering van verskeie beleidsdoelwitte en bestaande ontwikkelingsmetodes met betrekking tot die ekonomiese en algemene ontwikkeling van die Bantoetuislande, kan afgelei word dat tuislandontwikkelingsdoelwitte breedweg gesien-neerkom op die volgende:

(a) Die verwesenliking van veral ekonomiese ontwikkelingsdoelwitte soos hoër produksie (veral in die landbou), verhoging van lewenstandaard, nywerheidsontwikkeling en industrialisasie, volgehoue ekonomiese groei, skepping van 'n gediversifiseerde ekonomie, optimale benutting van natuurlike hulpbronne, ensovoorts.

(b) Die verwesenliking van 'n aantal nie-ekonomiese maar verbandhoudende doelwitte soos 'n mate van verstedeliking, maatskaplike en sosiaal-opvoedkundige ontwikkeling, staatkundige ontwikkeling, onderwysontwikkeling, bewaring van kulturele identiteit.

(c) Aanvanklike hulpverlening deur die Blanke in terme van goedere en dienste soos masjinerie, fondse, hoëvlakmannekrag, kennis, beplanning, leiding, opleiding, motivering, ensovoorts.

(d) Uiteindelijke oorname-van-funksies deur die Bantoe.

(e) Gebruikmaking van elemente uit die Bantoe-kultuur in die verwesenliking van ontwikkelingsdoelwitte - dit is: waar moontlik en funksioneel.

(f) 'n Aansienlike mate van verwestering en gepaardgaande aflegging- of transformasie-van-die-eie vir die Bantoe. In terme van (e) hierbo, beteken dit dus behoud-van-die-eie slegs indien dit nie disfunksioneel in terme van veral algemene ekonomiese vooruitgang is nie.

HOOFSTUK 5

BEPALING VAN 'N NAVORSINGSTRATEGIE

Die algemene behoefte aan navorsing in verband met die rol van menslike faktore in ekonomiese ontwikkeling, is vroeër reeds aangetoon. Vervolgens word na aanleiding van hoofstukke 2, 3 en 4 'n nadere aanduiding gegee van watter relevante kennis op welke wyse ingesamel en nagevors kan word en behoort te word om by te dra tot Bantoetuislandontwikkeling.

5.1 NAVORSINGSBEHOEFTE

Dit is een van die uitgangspunte van hierdie studie dat die verwesenliking van die Regering se tuislandontwikkelingsdoelwitte (kyk hoofstuk 4), bevorder kan word deur gebruik te maak van die kennis en tegnieke wat die geesteswetenskappe bied.

Waar die Regering se ekonomiese en verwante ontwikkelingsdoelwitte vir die doeleindes van hierdie studie gesien kan word as 'n stel nuwe omgewingsfaktore waarby die inwoners hulle moet aanpas, of wat die inwoners by hul behoeftes moet aanpas (kyk hoofstuk 3, par. 3.2) kan gesê word dat hierdie navorsingstrategie primêr gerig moet wees op die navorsing en publisering van kennis in verband met die aanpassing van tuislandbewoners by die nuwe ontwikkelingsvereistes en van die nuwe vereistes by die eie-aard, kultuur en bestaande omgewing van tuislandbewoners.

Dit is egter so dat die toegepaste wetenskap hom in die praktyk ook toespits op die ontwikkeling van tegnieke wat deur die nie-wetenskaplike gebruik kan word ter bevordering van sy doelwitte, maar wat hy vanweë die gespesialiseerde wetenskaplik-gefundeerde aard daarvan nie self kan ontwikkel nie. Die navorsingstrategie sal dus ook op die ontwikkeling van sulke tegnieke, waar doenlik, gerig moet wees.

Dat daar wel 'n behoefte aan sulke kennis en tegnieke in verband met menslike faktore bestaan, sal algemeen toegegee word (vergelyk ook hoofstuk 1). Presies wat die behoefte is, is egter moeilik bepaalbaar, veral by gebrek aan 'n deurgrondige kennis van watter faktore wel 'n deurslaggewende rol speel in die verwesenliking van ontwikkelingsdoelwitte. Dit blyk wel uit hoofstukke 2 en 3 dat die mens se besluite tot handeling (veral kultuurskeppende handeling) gerig word deur 'n geweldige groot aantal invloede afkomstig uit sooswel sy eie komplekse en dinamiese self as uit sy veranderlike omgewing wat gedurig nuwe aanpassings van hom verg. Aan die hand van die literatuuroorsig in hoofstuk 2 (veral par. 2.5) en aan die hand van die uiteensettings in hoofstuk 3 (veral par. 3.3) en hoofstuk 4, kan die invloede wat moontlik 'n belangrike rol in die ekonomiese ontwikkeling van onderontwikkelde volke speel, vir analitiese doeleindes soos volg gekategoriseer word:

(a) Die mense betrokke by die veranderingsproses

(i) Die beïnvloedende individue en groepe (hul vermoëns, vaardighede, belangstellings, persoonlikhede, ens.).

(ii) Die veranderende individue en groepe (kenmerke soos a (i) hierbo).

(b) Die betrokke kulturele stelsels

(i) Die kultuur of kulture van die beïnvloedende mense (waardestelsel, sosiale organisasie, ekonomiese stelsel, opvoedingstelsel, politieke stelsel, regstelsel, godsdiens, ens.).

(ii) Die kultuur en subkulture van die veranderende mense (kenmerke soos b (i) hierbo).

(c) Die betrokke innovasies

Die tegnieke, idees en ander kulturelemente wat oorgedra of geskep en versprei word.

(d) Die betrokke prosesse

Veral

(i) die kreatiewe prosesse en

(ii) die diffusieprosesse.

(e) Die doelwitte van verandering

(i) Algemene beleidsdoelwitte.

(ii) Spesifieke ontwikkelingsdoelwitte.

(f) Induseringstegnieke en -strategieë

Tegnieke en strategieë vir die doelbewuste tot stand bring van verandering (vgl. par. 3.3.6 maar ook par. 4.2.3.):

- (i) Die motivering van mense (bv. deur dwang, rasonale oorreding, aktiewe deelname, gebruik van marginale persone).
- (ii) Die seleksie, keuring en plasing van mense.
- (iii) Onderwys, opleiding en algemene opvoeding.
- (iv) Ekonomiese maatreëls (die verskaffing van ontwikkelingskanale, beheerliggame en -maatreëls, daarstelling van afsetgebiede, ens., kyk bl. 83-86).
- (v) Tegnieke vir die diffusie van innovasies.
- (vi) Die gebruik van hulpmiddels soos massakommunikasie- middele en die inagneming van historiese faktore, rasseverskille, ekonomiese faktore, ens.
- (g) Die sosio-ekonomiese omstandighede van die veranderende mense
- (h) Die ekologiese stelsel

Waar dit uit hoofstukke 2, 3 en 4 blyk dat hierdie breë kategorieë van invloede elk 'n besondere rol speel in die ekonomiese ontwikkeling van onderontwikkelde gebiede, is dit duidelik dat hul ook as raamwerk moet dien in die bepaling van navorsingsmoontlikhede en -behoefte.

5.2 , DIE BEPALING VAN SPESIFIEKE NAVORSINGSMOONTLIKHEDE, -BEHOEFTE EN -PRIORITEITE

5.2.1 Navorsingsmoontlikhede

Binne die raamwerk wat hierbo geskets is, kan verskeie navorsingsmoontlikhede onderskei word. Daar hoef maar net na die literatuuroorsig in hoofstuk 2 verwys te word om te besef hoe talryk die moontlikhede is. Hierdie moontlikhede kan tematies, analities en in omvang gevarieer word op grond van verskeie oorwegings waarvan die volgende die belangrikste is:

(a) Tegniek-kennis-oorwegings

Die navorsing kan daarop gemik wees om òf tegnieke òf kennis te verskaf (kyk par. 5.1).

(b) Die kategorieë van invloede as oorweging

Die navorsingsmoontlikhede kan ook gevarieer word op grond van die kategorieë aangedui in par. 5.1.

(c) Teoretiese en metodologiese oorwegings

Die wyse van bestudering van 'n navorsingsprobleem kan varieer op grond van die teoretiese oriëntasie, metodologiese benadering en dergelike oorwegings van die navorser. Hy mag verkeer om 'n kultuurhistoriese benadering te volg, met ideëeltipes te werk, deduktief te werk te gaan, 'n behavioristiese uitgangspunt te hê, of binne 'n vasgestelde raamwerk soos die van Rostow, Parsons of Thompson te werk, of hy kan die benaderingswyse volg wat in hierdie verslag voorgestaan word en wat hom uitmuntend leen tot navorsing van die mees relevante probleme wat na aanleiding van (b) hierbo geformuleer kan word, naamlik die interdissiplinêre benadering van ekonomiese ontwikkeling as 'n proses van kultuurverandering (vergelyk hoofstuk 3).

(d) Ander oorwegings

(i) Ontwikkelingsarea en -groep

Die navorsing kan vir alle tuislande geld, of mag beperk wees tot 'n spesifieke tuisland, streek, stam of gemeenskap.

(ii) Ekonomiese-funksionele rolle

Die navorsing kan toegespits word op die rol van 'n sekere beroepsgroep of selfs beroep, byvoorbeeld die entrepreneur, of geslagsrolle, of die rol van ouderdomsgroepe, elitegroepe of die gesin.

(iii) Mate van verwestering, ensovoorts

Verskeie veranderlikes kan hier gebruik word, byvoorbeeld stedelik-plattelandse verskille, mate van akkulturasie, stamgebondenheid.

(iv) Steekproefoorwegings

Navorsing kan gevarieer word op grond van die grootte en samestelling van die steekproef.

Nie alle moontlike oorwegings kan hier genoem word nie en bogenoemde moet dus slegs beskou word as die belangrikste oorwegings wat moontlik kan geld in die variëring van navorsingsmoontlikhede.

In der waarheid kan hierdie oorwegings elk as 'n rigting van veranderlikes vir die formulering van navorsingsmoontlikhede beskou word. Die aantal oorwegings wat saam so gebruik word as rigtings van veranderlikes, kan natuurlik varieer. Ter illustrasie word die volgende voorbeelde gegee. (kyk ook par. 5.2.2 vir verdere voorbeelde):

1. Die ontwikkeling van 'n aanlegtoets (oorwegings (a) en (b) en selfs (c)) vir die keuring van Zoeloe-klerke (oorwegings (d) (i) en (ii)).

2. 'n Ondersoek na die motivering van Tswana-jongmans in die Rustenburgse Bantoetuis-lande wat in Randse goudmyne maar nie in Rustenburgse platinummyne wil werk nie (oorwegings (a), (b), en (d) (i) en (ii) is pertinent en (c) word veronderstel).

3. Die ontwikkeling van tegnieke vir die diffusie van nuwe landboutegnieke onder Bantoeboere (oorwegings (a), (b), (c) en (d)).

4. Die prestasie-motief as voorspeller van sukses by die Bantoe-ondernemer (oorwegings (a), (b), (c) geïmpliseer, en (d) (ii) pertinent).

5.2.2 Navorsingsbehoefte en -prioriteite

Die aanduiding van spesifieke navorsingsmoontlikhede gee nog geen waarborg dat hierdie moontlikhede aktueel is in die sin dat dit aanpas by die spesifieke behoefte-aan-navorsing wat in die praktyk geld nie. Daar sou natuurlik betoog kon word dat alle navorsing binne die raamwerk wat in paragraaf 5.1 aangedui is, aktueel is. Dit is egter so dat daar in die ontwikkelingspraktyk wel sekere prioriteite geld, en spesifieke probleme opduik en dat navorsing 'n bydrae mag lewer wat die hantering van hierdie prioriteite en probleme mag vergemaklik.

Hierdie prioriteitsbehoefte is nie altyd maklik te identifiseer nie, selfs nie deur die persoon wat in die ontwikkelingspraktyk staan nie. Die rede hiervoor is ener syds die omvangryke en multidimensionele aard van die ontwikkelingstaak en andersyds die feit dat diegene wat in die ontwikkelingspraktyk staan, nie noodwendig toegegerus is om probleme en prioriteite in terme van navorsingsprobleme te formuleer nie.

Nogtans is daar veral twee oorwegings wat produktief aangewend kan word in die bepaling van navorsingsprioriteite, naamlik

(a) Die doelwitte van ontwikkeling

(i) Deeglike kennis van die algemene doelwitte van ontwikkeling is essensieel vir die bepaling van prioriteite, veral in die formulering van algemene navorsingsprobleme. So is dit byvoorbeeld voor-die-hand-liggend dat 'n projek wat handel oor die ontwikkeling van die landbou uiteraard uiters aktueel is.

(ii) Die doelwitte van spesifieke ontwikkelingsprojekte gee die navorser 'n verdere oorweging vir die bepaling van prioriteite. Dit is egter voor-die-hand-liggend dat die navorser hierdie oorweging slegs kan benut indien hy toegang tot die bestudering van so 'n projek het (kyk ook par. 5.3.2) en indien die doelwitte van die projek duidelik geformuleer is.

(b) Die huidige stand in kennis van die wetenskap

Dit is so dat die wetenskap reeds sekere kernfaktore uitgesonder het wat belangrik skyn te wees vir die ontwikkeling van onderontwikkelde gebiede. 'n Kategorisering van hierdie faktore is reeds in die raamwerk in paragraaf 5.1 gegee. Die aanwending van hierdie breë kategorieë van faktore in die bepaling van prioriteite is op sigself belangrik. Dit is egter so dat selfs ten opsigte van hierdie faktore, verdere prioriteite bepaal kan word op grond van die belang wat in die literatuur aan verskillende faktore toegeken word, en wat selfs logieserwys op utilitêre gronde blyk. Veral twee stelling-faktore kan in hierdie verband uitgesonder word, naamlik

(i) Die prosesse betrokke by verandering (die kreatiewe en die diffusieproses, kyk par. 5.1 (d)).

(ii) Die induseringstegnieke en -strategieë (kyk par. 5.1 (f)).

Alhoewel die getal navorsingsprojekte wat moontlik geformuleer kan word, aansienlik verminder word deur die aanwending van bogenoemde prioriteitsnorme, is dit duidelik dat die navorsingsmoontlikhede nog steeds groot is. Dit is daarom dalk wenslik om 'n aantal spesifieke voorbeelde van benodigde navorsing te gee, dog steeds met die voorbehoud dat navorsingsprobleme wat veral in dialoog met persone wat in die praktyk van ontwikkeling staan, geformuleer word, waarskynlik die mees aktuele navorsing sal oplewer, en met die verdere voorbehoud dat die probleme wat hieronder geformuleer word, nie die formulering van nuwe

probleme onnodig maak nie. Die volgende navorsingsprobleme kan dan beskou word as voorbeelde van die mees aktuele navorsingsbehoefte in verband met die menslike faktore betrokke by die ontwikkeling van die Bantoetuislande (kyk egter ook hoofstuk 4, par. 4.2.4 vir 'n verdere aanduiding van 'n groot aantal aktuele navorsingsmoontlikhede).

1. Die ontwikkeling van tegnieke en beginsels vir die diffusie van nuwe landbou tegnieke onder Bantoeboere.

2. Die ontwerping van tegnieke vir die voorspelling van sukses by die Bantoe-ondernemer.

3.(a) Die bepaling van algemene tegnieke en beginsels vir die indusering van verandering onder die Bantoe.

3.(b) Die bepaling van spesifieke tegnieke en beginsels vir die indusering van verandering gemik op die bereiking van spesifieke doelwitte vir spesifieke stamme.

4. Die ontwerping van tegnieke vir die seleksie en keuring van Bantoe personeel.

5. Die ontleding van die mislukking of suksesvolle deurvoering van maatreëls of die voltooiing of nie-voltooiing aan verwagtings gekoester deur die owerheid, byvoorbeeld -

(i) 'n ondersoek na die motivering van Tswana jongmense in die Rustenburgse Bantoetuislande wat in Randse goudmyne maar nie in Rustenburgse platinummyne wil werk nie,

(ii) 'n ondersoek na die redes waarom die bedrywigheid van één stamowerheid gepaard gaan met groter sosio-ekonomiese ontwikkeling as by 'n ander.

6. 'n Ondersoek na die rol van sleutelfigure (bv. die Bantoesakekommissaris, die kaptein, die stamowerheidsekretaris,) in ontwikkeling.

7. Die voorbereiding deur onderwysopleiding en algemene opvoeding aan die Bantoe vir deelname aan ekonomiese ontwikkeling in die Bantoetuislande.

Neweprobleme : (i) 'n Ondersoek na die voorbereiding van die Bantoe kind vir deelname aan ekonomiese ontwikkeling.

(ii) 'n Ondersoek na die gebruik van massakommunikasiemiddele in die opvoeding en motivering van die Bantoe vir ekonomiese ontwikkeling.

(iii) 'n Ondersoek na die behoeftes aan en opleiding van Bantoe-ambagsmanne.

8. Die moontlike invloed van verstedeliking op die Bantoe se motivering ten opsigte van ontwikkelingstake.

9. Die gebruik van kommunale stelsels as moontlike hulpmiddel by landbou-ontwikkeling in die tuislande.

10. Die bepaling van gedragsbeginsels vir Blanke werkgewers en administratiewe personeel in hul onderhandelinge met Bantoes.

11. Die invloed van sekere motiveringsfaktore (bv. lone) op die produktiwiteit van die Bantoe werker.

12. Die invloed van gesinsbeplanningsvoorligting op die geboortesyfer by die Bantoe en die implikasies daarvan vir ekonomiese ontwikkeling in die tuislande.

5.3 DIE INTEGRASIE EN GEBRUIK VAN NAVORSINGSBEVINDINGE

Dit is redelik om te vra of dit moontlik is om bestaande navorsingsbevindinge in die teorie maar veral in die praktyk tot 'n sinvolle en bruikbare eenheid saam te voeg. Dit is ook 'n vraag wat toekomstige navorsingsresultate raak.

Dit gaan hier veral om die vraag of dit moontlik is om na aanleiding van navorsingsresultate beginsels en tegnieke daar te stel wat in die praktyk van Bantoetuislandontwikkeling

(a) geïmplementeer kan word, en

(b) so geïmplementeer kan word dat dit bydra tot die bereiking van 'n geïntegreerde stel beleidsdoelwitte.

Die vraag is dus of tegnieke en beginsels so ontwerp kan word dat hul in die praktyk gebruik kan word en wel so dat die implementering van tegniek A of beginsel B nie die implementering van tegniek C of beginsel D frustreer nie?

Hier word inderdaad gesinspeel op voorwaardes waaraan baie moeilik of amper onmoontlik voldoen kan word. Dat die nakoming van sulke voorwaardes so ver moontlik nagestreef moet word, is egter vanselfsprekend. Ten minste drie vereistes geld vir die nakoming van hierdie voorwaardes:

1. 'n Verwysingsraamwerk vir die integrasie van kennis afkomstig vanuit 'n verskeidenheid van vakwetenskappe en versamel volgens 'n verskeidenheid van teoretiese en metodologiese beginsels, moet beskikbaar wees.

2. Navorsingsbevindinge moet in so 'n vorm gegiet word dat dit in die ontwikkelingspraktik gebruik kan word.

3. Die koördinasie van die toepassing van die betrokke tegnieke en beginsels in die praktik van Bantoetuislandontwikkeling moet verseker word.

5.3.1 Die probleem van 'n verwysingsraamwerk

Die probleem is hier dat 'n metode beskikbaar moet wees waarvolgens kennis afkomstig uit verskeie geestes- of menswetenskappe, ingevoeg kan word by 'n teorie van ekonomiese ontwikkeling. In die verlede is daar reeds meer as een poging tot sodanige integrasie aangepak. Twee van die belangrikste werke in hierdie verband is die van Rostow (190) en dié van Parsons en Smelser (161), wat reeds in hoofstuk 2 paragraaf 2.3.2 behandel is. Enkele ander belangrike bydraes in hierdie rigting is die van Hagen (72), Hoselitz (97), Moore (150, 151, 152), Nash (155), en Foster (58), wat ook in hoofstuk 2 paragraaf 2.3 behandel is.

In der waarheid is die wyere probleem van die integrasie van kennis in verband met die mens as verskynsel, een waaraan deesdae al meer en meer aandag bestee word, soos veral blyk uit werke van Thompson (221), Kapp (110) en Grinker (70) om maar enkeles te noem.

Vir die doeleindes van hierdie verslag hoef egter maar net na die werke van Rostow, Parsons en Smelser, en Thompson, wat almal reeds in hoofstuk 2, paragraaf 2.3 behandel is, verwys te word om 'n idee te vorm van die kompleksiteit van hierdie probleem, en die uiteenlopende gedagtes in hierdie verband. Van eenvormigheid is daar skaars sprake en die taak van die ontwikkeling van 'n bevredigende konsepsuele raamwerk behoort nog tot die toekoms.

Beteken dit nou dat daar hoegenaamd geen poging tot die integrasie van relevante kennis aangewend kan word nie? Immers, as Thompson se reeds vermelde projek oor die Rooihuide (kyk hoofstuk 2 par. 2.3.2 (d)) as voorbeeld geneem word, lyk so 'n integrasie beslis moontlik!

Die antwoord moet enersyds daarin gesoek word dat 'n bruikbare verwysingsraamwerk reeds aangedui is in paragraaf 5.1 hierbo, en dat dit byvoorbeeld moontlik is om ten minste aan te dui watter bestaande navorsing relevant tot die probleem van die menslike faktore betrokke by die ekonomiese ontwikkeling van die tuislande is, of om selfs aan te dui hoe 'n navorsingsresultaat verband mag hê met die verwesenliking van 'n sekere beleidsdoelwit. Andersyds moet die antwoord gesoek word in die voldonge feit van onvoldoende empiriese en teoretiese kennis in verband met die menslike faktore wat 'n rol speel in ekonomiese ontwikkeling, wat 'n finale teoreties-gefundeerde uitspraak tans onmoontlik maak.

Dit is dan so dat 'n tentatiewe integrasie van kennis op grond van die toepaslikheid al dan nie wat dit vir die verwesenliking van beleidsdoelwitte mag hê, wel moontlik is, maar so 'n integrasie sal nie noodwendig gegrond wees op ware kousale verbande tussen versanderlikes nie. Dit mag dus moontlik wees om te toon dat navorsingsbevinding A verband het met beleidsdoelwit B. Om egter aan te dui waarom en hoe die twee verbind is, verg 'n groot mate van teoretiese kennis en insig, en sal alleen as 'n vermoede gebaseer op die navorsers wetenskaplike kennis en insig aangebied kan word. Finale konklusies is nie moontlik nie, weloorwoë vermoedens wel.

Dit is egter nodig om steeds voort te gaan met die ontwikkeling van 'n bevredigende teoretiese verwysingsraamwerk vir die integrasie van kennis.

5.3.2 Navorsingsbevindinge in bruikbare vorm

"Bruikbaarheid" sinspeel in hierdie verband op die verwerking van navorsingsbevindinge in beginsels en/of tegnieke wat in die praktik van beleidsuitvoering geïmplementeer kan word.

Hierdie vereiste plaas 'n onus op die navorser om telkens te kyk of en hoe sy kennis in die praktik gebruik kan word - 'n taak wat op sigself besondere eise aan die navorser stel. Dit plaas egter die verdere onus op hom dat hy sy bevindinge moet inklee in die "taal" van die beleidsuitvoerder - ook geen maklike taak nie.

Dit is in hierdie verband ook nodig om aan te sluit by paragraaf 4.3 en 5.2 waarin aangetoon is dat geesteswetenskaplike navorsing oor spesifieke ontwikkelingsdoelwitte uit die aard van die saak slegs optimale gebruikswaarde gaan hê indien die navorser intiem by

spesifieke ontwikkelingskemas betrek word en indien sulke ontwikkelingskemas gedetailleerd vir elke ontwikkelingsstreek beplan is. Hier word veral gedink aan die geesteswetenskaplike navorser se moontlike aandeel in streekbeplannings- en gemeenskapsontwikkelingsprojekte, dit is, indien sulke projekte bestaan en indien hul voldoende aandag gegee het aan die spesifikasie en integrasie van doelwitte (kyk ook par. 4.3). In der waarheid lê die grootste en noodsaaklikste bydrae wat die geesteswetenskaplike navorser tot die ontwikkeling van die Bantoetuislande kan maak, dan ook op hierdie vlak en is dit essensieel dat hy daarby betrek word.

Oor die vraag of die wetenskaplike hom aldus doelbewus moet instel op die vind van weë ter bereiking van beleidsdoelwitte, is al baie geskryf. Dit is ook nie 'n vraag wat hier enigsins voldoende beantwoord kan word nie. Dit is egter duidelik dat die voorwaarde van "bruikbaarheid" wel relevant is vir die navorser wat glo dat sy beoefening van die toegepaste wetenskap 'n positiewe bydrae kan lewer tot die verwesenliking van beleidsdoelwitte waarmee hy hom vereenselwig (vergelyk ook 32, bl. 52 - 57).

5.3.3 Die koördinasie van die toepassing van beginsels en tegnieke in die praktyk

Alhoewel die verantwoordelikheid vir die nakoming van hierdie vereiste streng gesproke nie by die wetenskaplike nie, maar by die beleidsuitvoerder berus, is dit nogtans die navorser se plig om sorg te dra dat sy aanbevelings mekaar nie in die praktyk weerspreek nie. Dit is verder sy plig om die beleidsuitvoerder daarop attent te maak dat sy aanbevelings en tegnieke min waarde sal hê tensy dit op verantwoordelike en gekoördineerde wyse in die praktyk toegepas word. Dit is terselfdertyd duidelik dat hierdie pligte van die navorser aansienlik vergemaklik sal word indien daar doeltreffende kommunikasie tussen hom, die beleidmaker en die beleidsuitvoerder is. Die noodsaaklikheid daarvan dat die navorser reeds in die beplanningstadium van ontwikkelingsprojekte betrek word, kan dus nie oorbeklemtoon word nie.

5.4 AANBEVELINGS

In die lig van die voorafgaande, kan die volgende aanbevelings met betrekking tot navorsing oor die menslike faktore wat 'n rol speel in die ekonomiese ontwikkeling van die Bantoetuislande, gemaak word:

(a) Die multidimensionele en multidissiplinêre aard van die probleemveld moet in berekening gebring word. Nie net een nie, maar veelvuldige faktore speel 'n rol in die ekonomiese ontwikkeling van 'n onderontwikkelde gebied en navorsing in verband met hierdie faktore sny oor verskeie vakgebiede heen. Die noodsaaklikheid van 'n interdissiplinêre navorsing moet dus beklemtoon word. Daar moet gewaak word teen die enkelvoudige oorsaak-en-gevolg verklaring van verskynsels, waar die inwerking van slegs een faktor (bv. die winsmotief) of een stel van faktore (bv. slegs ekonomiese of slegs sielkundige faktore) vir die verandering van 'n verskynsel verantwoordelik gehou word.

(b) Die noodsaaklikheid van die ontwikkeling van 'n teoretiese verwysingsraamwerk waarvolgens onder andere sosiale, kulturele en sielkundige faktore in verband gebring word met die proses van ekonomiese ontwikkeling moet beklemtoon word. Die moontlike gebruikswaarde van die teorie van kultuurverandering as samesnoerende begrip, veral onder toestand van geleide akkulturasie, moet in hierdie verband beklemtoon word (vergelyk hoofstuk 3).

(c) Doeltreffende kommunikasiekanale, en indien moontlik noue samewerking, tussen die navorser en die owerheid moet verseker word, veral in die geval van spesifieke ontwikkelingsprojekte. In dieselfde verband moet dit beklemtoon word dat navorsing nou moet aansluit by die ontwikkelingspraktyk en dat navorsingsresultate in 'n vorm gerapporteer moet word wat dit toeganklik en bruikbaar maak vir die persoon wat in die ontwikkelingspraktyk staan.

(d) Navorsing moet gerig word op die lewering van kennis en tegnieke wat verband hou met die raamwerk gegee in paragraaf 5.1 van hierdie hoofstuk. Prioriteite kan aangedui word op grond van die oorwegings genoem in paragraaf 5.2.2 waarin ook van die belangrikste navorsingsbehoefte in detail gespesifiseer word.

(e) Die integrasie en gebruik van navorsingsbevindinge moet, soos in die teorie (kyk (b) hierbo), in die navorsingspraktyk sowel as die Bantoetuislandontwikkelingspraktyk verseker word (kyk par. 5.3.2 en 5.3.3).

LITERATUURLYS

1. ALDRICH, R.A. The Primitive mind and modern civilization. London, Kegan Paul, 1931.
2. ALMOND, G.A. and COLEMAN, J.S. The Politics of developing areas. Princeton, Princeton University Press, 1960.
3. ANDERSON, C.A. "The Impact of the educational system on technological change and modernization". In: HOSELITZ, B.F. and MOORE, W.E. (eds) Industrialization and society. Unesco, Mouton, 1963: p. 259 - 278.
4. APTER, D.E. "System, process, and politics of economic development". In: HOSELITZ, B.F. and MOORE, W.E. (eds) Industrialization and society. Unesco, Mouton, 1963: p. 135 - 158.
5. ARGYLE, M., BENDIX, R., FLINN, M.W., HAGEN, E.E. Social theory and economic change. London, Tavistock, 1967.
6. BARNES, H.E. (ed.) An Introduction to the history of sociology. Illinois, University of Chicago Press, 1958.
7. BARNETT, H.G. Innovation : the basis of cultural change. New York, McGraw-Hill, 1953.
8. BARNETT, H.G. et al. "Acculturation : an exploratory formulation". American anthropologist, 4 (1), 1954 : 973 - 1002.
9. BASCOM, C.W.R. and HERSKOVITS, M.J. (eds) Continuity and change in african cultures. Chicago, Phoenix Books, 1959.
10. BAUER, P.T. and YAMEY, B.S. The Economics of underdeveloped countries. Cambridge, Nisbet 1967.
11. BEALS, R.L. and HOIJER, H. An Introduction to anthropology. New York, MacMillan, 1965.
12. BHATNAGAR, K.A.P. and BAHADUR, S.A. A History of economic thought. Kanpur, Kishore Publishing House, 1954.
13. BIESHEUVEL, S. "The Occupational abilities of Africans" Optima, 2 (1), 1952: 18 - 22.
14. BIESHEUVEL, S. "Personnel selection tests, a means of improving the productivity of native labour." Municipal affairs, 19 (220 and 221), Johannesburg, 1953 - 54.
15. BIESHEUVEL, S. "The Measurement of occupational aptitudes in a multi-racial society". Occupational psychology, 28 (4), 1954: 189 - 196.
16. BIESHEUVEL, S. "Research into the occupational fitness of Africans in the Union of South Africa". Inter-African labour institute bulletin, 4 (5), Sept. 1957 : 8 - 33.
17. BIESHEUVEL, S. Personeelbeleid by die gebruik van naturelle-arbeid. Bloemfontein, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1959.
18. BIESHEUVEL, S. "Some of the characteristics of the African worker". Tydskrif van die Suid-Afrikaanse instituut vir personeelbestuur, 15, Jan. 1962 : 10 - 14.
19. BIESHEUVEL, S. The Human resources of the Republic of South Africa and their development. Johannesburg, Witwatersrand University Press, 1963.
20. BIESHEUVEL, S. "The Growth of abilities and character". South African journal of science 59 (8), Aug. 1963 : 375 - 385.
21. BLACK, M. The Social theories of Talcott Parsons. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1961.
22. BLANKSTEN, G.I. "Transference of social and political loyalties". In: HOSELITZ, B.F. and MOORE, W.E. (eds) Industrialization and society. Unesco, Mouton, 1963 : p. 175 - 196.
23. BOYD, W.C. Genetics and the races of man. Oxford, Blackwell, 1950.
24. BRAIBANTI, R. "The Relevance of political science to the study of underdeveloped areas". In: BRAIBANTI, R. and SPENGLER, J.J. (eds) Tradition, values and socio-economic development. Durham, Duke University Press, 1961 : p. 139 - 180.
25. BRAIBANTI, R. and SPENGLER, J.J. (eds) Tradition, values and socio-economic development. Durham, Duke University Press, 1961.
26. BRAMELD, T. The Remaking of a culture. New York, Harper, 1959.
27. BRETT, E.A. African attitudes : a study of the social, racial and political attitudes of some middle class Africans. Johannesburg, South African Institute of Race Relations, 1963.
28. BROWN, G.G. and HUTT, A. Anthropology in action. London, Oxford University Press, 1935.
29. BURNS, T. and SAUL, S.B. (eds) Social theory and economic change. London, Tavistock, 1967.

30. COERTZE, P.J. (red.) Inleiding tot die algemene volkekunde. Johannesburg, Voortrekkerpers, 1960.
31. COERTZE, P.J. "Akkulturasië". In: CRONJE, G. (red.) Kultuurbeïnvloeding tussen Blankes en Bantoes in Suid-Afrika. Pretoria, Van Schaik, 1968 : p. 1 - 34.
32. COERTZE, R.D. "Geleide akkulturasie". In: CRONJE, G. (red.) Kultuurbeïnvloeding tussen Blankes en Bantoes in Suid-Afrika. Pretoria, Van Schaik, 1968 : p. 35 - 59.
33. COETZEE, J.H. "Die Bantoe in die gevorderde bedryfsvorme". Koers : maandblad vir Calvinistiese denke, 29 (5 en 6), Nov. - Des. 1961 : 147 - 158.
34. COHEN, P.S. "Economic analysis and economic man : some comments on a controversy". In: FIRTH, R. (ed.) Themes in economic anthropology. London, Tavistock, 1967 : p. 91 - 118.
35. COOK, S. "The Obsolete 'anti-market' mentality : a critique of the substantive approach to economic anthropology". In: LE CLAIR, E.E. and SCHNEIDER, H.K. (eds) Economic anthropology. New York, Holt, Rinehart & Wilson, 1968 : p. 208 - 228.
36. CORTIS, L.E. "The Work attitudes of a multi-racial factory group". Proceedings of the South African psychological association, 1956 - 1957 : 24 - 26.
37. CRONJE, G. (red.) Kultuurbeïnvloeding tussen Blankes en Bantoes in Suid-Afrika. Pretoria, Van Schaik, 1968.
38. DALTON, G. "Economic theory and primitive society". American anthropologist, 63 (1), Febr., 1961 : 1 - 25.
39. DANZIGER, K., "Some social psychological aspects of economic growth". South African journal of science, 59 (8), August, 1963 : 349 - 398.
40. DAVIS, J., Modern industry and the African. London, MacMillan, 1933.
41. DE RIDDER, J.C. The Personality of the urban African in South Africa. London, Routledge & Kegan Paul, 1961.
42. DUESENBERY, J.S. "Some aspects of the theory of economic development". Explorations in entrepreneurial history, 3 (2), Dec., 1950 : 68 - 74.
43. DUMONT, René. False start in Africa. London, Deutsch, 1966.
44. DU PREEZ, P.H. Die Verkryging van verhoogde werkverrigting by die Bantoe in die landbou. M.Sc. (Agric)-verhandeling, Pretoria, Universiteit van Pretoria, 1962.
45. DU TOIT, B.M. "Personality, stability and culture change". South African journal of science, 62 (8) : 267 - 275.
46. EASTERBROOK, W.T. "The Entrepreneurial function in relation to technological and economic change". In: HOSELITZ, B.F. and MOORE, W.E. (eds) Industrialization and society. Unesco, Mouton, 1963 : p. 57 - 73.
47. EISENSTADT, S.N. "Problems of emerging bureaucracies in developing areas and new states." In: HOSELITZ, B.F. and MOORE, W.E. (eds) Industrialization and society. Unesco, Mouton, 1963 : p. 159 - 173.
48. ELKAN, W. and FALLERS, L.A. "The mobility of labour". In: MOORE, W.E. and FELDMAN, A.S. (eds) Labor commitment and social change in developing areas. New York, Social Science Research Council, 1960 : p. 238 - 257.
49. ELKIN, A.P. "The reaction of primitive races to the white man's culture". Hibbert journal, 35, 1936 - 37 : 537 - 545.
50. ELOFF, J.F. "Tempo van ekonomiese ontwikkeling in die Bantoegebiede". Tydskrif vir rasse-aangeleenthede, 10 (2), Jan. 1959, : 56 - 64.
51. EVANS-PRITCHARD, E.E. "Economic life of the Nuer : Cattle". Sudan notes and records, 20 : 209 - 245; 21 : 31 - 78.
52. FINKLE, J.C. and GABLE, R.W. (eds) Political development and social change. New York, John Wiley, 1966.
53. FIRTH, R. Primitive economics of the New Zealand Maori. Toronto, Dutton, 1929.
54. FIRTH, R. Themes in economic anthropology. London, Tavistock 1967.
55. FIRTH, R. "The Social framework of economic organization". In: LE CLAIR, E.E. and SCHNEIDER, H.K. (eds) Economic anthropology. New York, Holt, Rinehart & Wilson, 1968: 65 - 87.
56. FORDE, C.D. Habitat, economy and society. London, Methuen, 1934.
57. FORDE, D. (ed.) Social implications of industrialization and urbanization in Africa south of the Sahara. London, Unesco, 1956.
58. FOSTER, G.M. Traditional cultures : and the impact of technological change. New York, Harper & Row, 1962.

59. FOSTER, T.S. From savagery to commerce. London, Jonathan Cape, 1930.
60. FRANKEL, S.H. The economic impact on underdeveloped societies. Cambridge Mass., Harvard University Press, 1953.
61. FRANKENBERG, R. "Economic anthropology, one anthropologist's view". In: FIATH, R. (ed.) Themes in economic anthropology. London, Tavistock, 1967 : p. 47 - 89.
62. GEERTZ, C. Old societies and new states. London, The Free Press of Glencoe, 1963.
63. GERSCHENKRON, A. "Social attitudes, entrepreneurship and economic development. Explorations in entrepreneurial history, 6, Oct., 1953 : 1 - 19.
64. GIDE, G. and RIST, C. A History of economic doctrines. London, Harrup, 1953.
65. GILLIN, J. The Ways of men, an introduction to anthropology, London, Appleton-Century-Crofts, 1948.
66. GLASS, Y. "Management, supervision and worker productivity". Paper read to National Development Foundation, Johannesburg, 1960.
67. GLASS, Y. "Industrial man in Southern Africa". Paper read to the Institute for the Study of Man in Africa, Johannesburg, 1961.
68. GLASS, Y. "The Industrialization of an indigenous people". South African journal of science, 59 (8), Aug., 1963 : 386 - 393.
69. GOODFELLOW, D.M. Principles of economic sociology. London, Routledge, 1939.
70. GRINKER, R.G. Toward a unified theory of human behavior. New York, Basic Books, 1967.
71. HAGEN, E.E. "The Process of economic development". Economic development and cultural change, 5 (3), April 1957 : 193 - 215.
72. HAGEN, E.E. On the theory of social change - How economic growth begins. Homewood, Ill., Dorsey Press, 1962.
73. HANCE, W.A. African economic development. New York, Harper, 1958.
74. HANEY, L.H. History of economic thought. New York, MacMillan, 1949.
75. HARBISON, F. and MYERS, C.A. Education, manpower and economic growth. McGraw-Hill, New York, 1964.
76. HELLMAN, E. Sellgoods. Johannesburg, South African Institute of Race Relations, 1954.
77. HELLMAN, E. "Tribalism in modern society". Race relations journal, 124 (1 - 2), Jan. - Jun., 1957.
78. HERSKOVITS, M.J. "The Cattle complex in East Africa". American anthropologist, 28, 1926 : 230 - 272; 361 - 388; 494 - 528; 633 - 646.
79. HERSKOVITS, M.J. Acculturation. New York, Augustin, 1938.
80. HERSKOVITS, M.J. The Economic life of primitive peoples. New York, Knopf, 1940.
81. HERSKOVITS, M.J. "African economic development in cross-cultural perspective". American economic review, Papers and proceedings of the 68th annual meeting of the American economic association, 46 (2), May, 1956 : 452.
82. HERSKOVITS, M.J. Economic anthropology. New York, Knopf, 1952.
83. HERSKOVITS, M.J. Man and his works. New York, Knopf, 1948.
84. HERSKOVITS, M.J. The Human factor in changing Africa. London, Routledge & Kegan Paul, 1964.
85. HERSKOVITS, M.J. "The Organization of work". In: MOORE, W.E. and FELDMAN, A.S. (eds) Labor commitment and social change in developing areas. New York, Social Science Research Council, 1960 : p. 123 - 135.
86. HERSKOVITS, M.J. "Economic change and cultural dynamics" In: BRAIBANTI, R. and SPENGLER, J.J. Tradition, values and socio-economic development. Durham, Duke University Press, 1961 : p. 114 - 138.
87. HICKMAN, C.A. and KUHN, M.H. Individuals, groups and economic behavior. The Dryden Press, New York, 1956.
88. HIGGINS, B. Economic development. Constable, London, 1959.
89. HIRSCHMANN, A.O. The Strategy of economic development. New Haven, Yale University Press, 1958.
90. HOEBEL, E.A. Man in the primitive world. New York, McGraw-Hill, 1949.

91. HOERNLE, A.W. and HELLMAN, E. "Analysis of social change and its bearing on (Bantu culture and) education". Race relations journal, 20(4), 1953.
92. HOGGIN, H.I. Experiments in civilization. London, Routledge, 1939.
93. HOLLEMAN, J.F.; KNOX, J.; MANN, J.W. and HEARD, K.W. (eds) Problems of transition. Pietermaritzburg, Natal University Press, 1964.
94. HOLLIS, W.P. (ed.) Comparative theories of social change. Ann Arbor, Michigan, Foundation for Research on Human Behavior, 1966.
95. HOSELITZ, B.F. The Progress of underdeveloped areas. Chicago, University of Chicago Press, 1952.
96. HOSELITZ, B.F. "Problems of adapting and communicating modern techniques to less developed areas". Economic development and cultural change, 2 (4), Jan., 1954 : 249 - 268.
97. HOSELITZ, B.F. Sociological aspects of economic growth. New York, The Free Press of Glencoe, 1962.
98. HOSELITZ, B.F. "Tradition and economic growth". In: BRAIBANTI, R. and SPENGLER, J.J. (eds) Tradition, values and socio-economic development. Durham, Duke University Press, 1961 : p. 83 - 113.
99. HOSELITZ, B.F. "Economic development and social change in social values and thought patterns". In: ZOLLSCHAN, G.D. and HIRSCH, W. (eds) Explorations in social change. London, Routledge & Kegan Paul, 1964 : p. 673 - 693.
100. HOSELITZ, B.F. and MOORE, W.E. (eds) Industrialization and society, Unesco, Mouton, 1963.
101. HOSELITZ, B.F.; TEAF, H.M.; HIRSCHMANN, A.O. "Economic development". American economic review, 47 (2) May, 1957 : 28 - 41.
102. HUNT, C.L. Social aspects of economic development. New York, McGraw-Hill, 1966.
103. HUNTER, M. Reaction to conquest. Oxford, Oxford University Press, 1936.
104. HUNTINGTON, E. Civilization and climate. New Haven, Yale University Press, 1915.
105. HUNTINGTON, E. The character of races. New York, Scribner, 1924.
106. JACKSON, E.F. Economic development in Africa. London, Blackwell, 1965.
107. JENNINGS, J.D. and HOEBEL, E.A. (eds) Readings in anthropology. New York, McGraw-Hill, 1966.
108. JONES, G.N. "Strategies and tactics of planned organizational change : case examples in the modernization process of traditional societies". Human organization, 24 (3), 1965 : 192 - 200.
109. KALDOR, N. Essays on economic stability and growth. London, Duckworth, 1960.
110. KAPP, W. Toward a science of man in society. The Hague, Nijhoff, 1961.
111. KATONA, G. Psychological analysis of economic behavior. New York, McGraw-Hill, 1951.
112. KATZ, E.; LEVIN, J.L.; HAMILTON, H. "Traditions of research on the diffusion of innovation". American sociological review, 28 (2), April, 1963 : 237 - 252.
113. KEESING, F.M. The changing Maori. Avery, New Plymouth, 1928.
114. KEESING, F.M. Modern samoa : its government and changing life. London, Stanford University Press, 1934.
115. KEESING, F.M. and M. Taming Phillipine headhunters : a study of government and culture change in North Luzon. London, Stanford University Press, 1954.
116. KEESING, F.M. Cultural anthropology. New York, Rinehart, 1958.
117. KEESING, F.M. Culture change : an analysis and bibliography of anthropological sources to 1952. Stanford University Press, 1953.
118. KERR, C.; DUNLOP, J.T.; HARBISON, F.H.; MYERS, C.A. Industrialism and industrial man. The Problems of labour and management in economic growth. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1960.
119. KINDLEBERGER, C.P. Economic development. New York, McGraw-Hill, 1965.
120. KLUCKHOHN, C. and KROEBER, A.C. "Evolution, history and culture". In: S. Tax. (ed.) Evolution after Darwin, Vol. III. Chicago, University of Chicago Press, 1960.
121. KLUCKHOHN, C. and MURRAY, H.A. (eds) Personality in nature, society and culture. New York, Knopf, 1967.
122. KOTZE, D.A. "Naturelle-arbied as beleidsbepalende faktor in Suid-Afrika." Tydskrif vir rasse-aangeleenthede, 11 (1), Okt. 1959 : 12 - 44.

123. KUTTNER, R.E. Race and modern science. New York, Social Science Press, 1967.
124. LE CLAIR, E.E. and SCHNEIDER, H.K. (eds) Economic anthropology. New York, Holt, Rinehart & Wilson, 1968.
125. LERNER, D. The Passing of traditional society. Glencoe, Ill., The Free Press, 1958.
126. LEWIS, W.A. Development planning. London, Allen & Unwin, 1966.
127. LIONBERGER, H.F. Adoption of new ideas and practices. Ames, Iowa State University Press, 1966.
128. LINTON, R. (ed.) Acculturation in seven American Indian tribes. Appleton-Century, New York, 1940.
129. LINTON, R. The Science of man in the world crisis. New York, Columbia University Press, 1945.
130. LOMBARD, J.A. "Die Ekonomiese beskouingswyse ten opsigte van die beleid van afsonderlike ontwikkeling en die aandeel van die Blanke daarin". Tydskrif vir rasse-aangeleenthede, 15 (4), Okt. 1964 : 167 - 185.
131. LOMBARD, J.A. (red.) Die Ekonomiese politiek van Suid-Afrika. Kaapstad, HAUM, 1967.
132. LOMBARD, J.A. "Die Algemene beginsels van die ekonomiese politiek". In: LOMBARD, J.A. (red.) Die Ekonomiese politiek van Suid-Afrika. Kaapstad, HAUM, 1967 : p. 117 - 127.
133. MAIR, L.P. An African people in the twentieth century. London, Routledge, London, 1934.
134. MAIR, L.P. Native policies in Africa. London, Routledge, 1936.
135. MALINOWSKI, B. "The Primitive economics of the Trobriand Islanders". Economic journal, 31, 1922.
136. MALINOWSKI, B. Modern anthropology and European rule in Africa. Rome, 1938.
137. MALINOWSKI, B. The Dynamics of culture change. New Haven, Yale University Press, 1945.
138. MATHEWSON, J.E. "Impact of urbanization on lobola". Tydskrif vir rasse-aangeleenthede, 10 (3), April 1959 : 72 - 76.
139. MAYER, P. Townsmen or tribesmen. Cape Town, Oxford University Press, 1961.
140. McCLELLAND, D.C. "The Achievement motive in economic growth". In: HOSELITZ, B.F. and MOORE, W.E. Industrialization and Society. Unesco, Mouton, 1963 : p. 74 - 96.
141. McCLELLAND, D.C. The Achieving society. New York, Van Nostrand, 1961.
142. McCLELLAND, D.C. and WINTER, D.G. Motivating economic development. New York, The Free Press, 1969.
143. McEWAN, P.J.M. and SUTCLIFFE, R.B. Modern Africa. New York, Crowell, 1965.
144. MEAD, M. "Americanization in Samoa". American mercury, 1929 : 264 - 270.
145. MEAD, M. The Changing culture of an Indian tribe. New York, Columbia University Press, 1932.
146. MEAD, M. et al. Cooperation and competition among primitive peoples. New York, McGraw-Hill, 1937.
147. MEAD, M. Culture patterns and technical change. Paris, Unesco, 1953.
148. MEIER, G.M. and BALDWIN, R.E. Economic development : theory, history, policy. New York, Wiley, 1957.
149. MEYER, P.J. "Nywerheidsontwikkeling in die Bantoetuislande. III Die rol van private inisiatief". Tydskrif vir rasse-aangeleenthede, 18 (4) Okt. 1967 : 191 - 208.
150. MOORE, W.E. Industrialization and labor - social aspects of economic development. New York, Cornell University Press, Ithaca, 1951.
151. MOORE, W.E. "Industrialization and social change". In: HOSELITZ, B.F. and MOORE, W.E. (eds) Industrialization and society. Unesco, Mouton, 1963 : p. 299 - 370.
152. MOORE, W.E. "The Social framework of economic development". In: BRAIBANTI, R. and SPENGLER, J.J. (eds) Tradition, values and socio-economic development. Durham, Duke University Press, 1961 : p. 57 - 82.
153. MOORE, W.E. and FELDMAN, A.S. (eds) Labor commitment and social change in developing areas. New York, Social Science Research Council, 1960.
154. MORGAN, T.; BETZ, G.W.; GHOUDRY, N.K. (eds) Readings in economic development. Belmont, Calif., Wadsworth, 1963.

155. NASH, M. "Some social and cultural aspects of economic development". In: FINKLE, J.C. and GABLE, R.W. (eds) Political development and social change. New York, Wiley, 1966 : p. 285 - 295.
156. NETTL, J.P. and ROBERTSON, R. "Industrialization, development or modernization." The British journal of sociology, 17, September, 1966 : 274 - 291.
157. NEWMAN, P.C.; GAYER, A.D.; SPENCER, M.H. Source readings in economic thought. New York, Norton, 1954.
158. NGCOBO, S.B. "The Response of Africans to industrial employment". Race relations journal, 21 (1), 1954.
159. NGCOBO, S.B. "African elite in South Africa". International social science bulletin, 8 (3), 1956.
160. NIEHOFF, A.H. and ANDERSON, J.C. "The Process of cross-cultural innovation". International development review, June, 1964 : 5 - 11.
161. PARSONS, T. and SMELSER, N. Economy and society. London, Routledge & Kegan Paul, 1956.
162. PAULSEN, A. "Real capital and human capital in economic development". The German economic review, 4 (4), 1966 : 265 - 286.
163. PAUW, B.A. The Second generation. Cape Town, Oxford University Press, 1963.
164. PEARSON, H.W. "Parsons and Smelser on the economy." In: LE CLAIR, E.E. and SCHNEIDER, H.K. (eds) Economic anthropology. New York, Holt, Rinehart & Wilson, 1968: p. 234 - 243.
165. PELZER, A.N. (red.) Verwoerd aan die woord. Afrikaanse Pers Beperk, Johannesburg, 1965.
166. PENNIMAN, T.K. A Hundred years of anthropology. London, Duckworth, 1952.
167. PETER, H.W. (ed.) Comparative theories of social change. Ann Arbor, Foundation for Research on Human Behaviour, 1966.
168. POLANYI, K. "The Economy as instituted process". In: LE CLAIR, E.E. and SCHNEIDER, H.K. (eds) Economic anthropology. New York, Holt, Rinehart & Wilson, 1968 : p. 122 - 143.
169. PONSIOEN, J.A. The Analysis of social change reconsidered. The Hague, Mouton, 1965.
170. POOL, I. de S. "The Role of communication in the Process of modernization and technological change." In: HOSELITZ, B.F. and MOORE, W.E. Industrialization and society. Unesco, Mouton, 1963: p. 279 - 295.
171. PORTEUS, S.D. Primitive intelligence and environment. New York, MacMillan, 1937.
172. POTGIETER, E.F. in Volkekundige ondersoek na die proses van integrasie van die Bantoe by die Blanke ekonomiese stelsel in Suid-Afrika. D.Phil, Universiteit van Pretoria, 1954.
173. PITT-RIVERS, G.H. The Clash of cultures and contact of peoples. London, Routledge, 1927.
174. PITT-RIVERS, G.H. "The Effect on native races of contact with European civilization". Man, 27, 1927, : 3 - 5.
175. RÄTZEL, F. The History of mankind. London, MacMillan, 1896.
176. RAUTENBACH, P.S. "Nywerheidsontwikkeling in die Bantoetuislande : II. Die Rol van die owerheid". Tydskrif vir rasse-aangeleenthede, 18 (4) : 184 - 190.
177. READER, D.H. The Black man's portion. Cape Town, Oxford University Press, 1961.
178. READER, D.H. Zulu tribe in transition, Manchester, Manchester University Press, 1966.
179. READER, D.H. "Tribalism in South Africa." Scientific South Africa, 3 (4), Febr., 1966 : 15 - 18.
180. READER, D.H. "Detribalization in South Africa." Scientific South Africa, 3 (5), March, 1966 : 29 - 31.
181. REDFIELD, R.; LINTON, R.; HERSKOVITS, M. "A Memorandum for the study of acculturation". American anthropologist, 38 (1), 1936 : 149 - 152.
182. RHOODIE, N.J. Apartheid en partnership. Pretoria, Academica, 1966.
183. RHOODIE, N.J. "Sosiologiese probleme wat gepaard gaan met die gebruik van Bantoe-arbeid in Blanke gebiede". Tydskrif vir rasse-aangeleenthede, 16 (3), Julie 1965 : 124 - 145.
184. RICHARDS, A.I. Hunger and work in a savage tribe. London, Routledge, 1932.
185. RICHARDS, A.I. Land, labour and diet in Northern Rhodesia : an economic study on the Bemba tribe. London, Routledge, 1939.
186. RIGGS, F.W. Administration in developing countries. Boston, Houghton Mifflin, 1964.

187. ROBERTSON, H.M. The Rise of economic individualism. Cambridge, Cambridge University Press, 1933.
188. ROBINSON, E.A.G. Economic development for Africa south of the Sahara. London, MacMillan 1964.
189. ROGERS, E.M. Diffusion of innovations. New York, The Free Press, 1962.
190. ROSTOW, W.W. The Process of economic growth. London, Oxford University Press, 1960 (2nd edition).
191. RUBIN, V. "The Anthropology of development". In: SIEGEL, B.J. (ed.) Biennial review of anthropology, 1961. Stanford, Stanford University Press, 1962.
192. SADIE, J.L. "Tempo van ekonomiese ontwikkeling in die Bantoegebiede - kommentaar". Tydskrif vir rasse-aangeleenthede, 10 (3), April 1959 : 77 - 84.
193. SADIE, J.L. "The Social anthropology of economic underdevelopment." The economic journal, 72 (286), June, 1960 : 294 - 303.
194. SCHAPERLA, I. (ed.) Western civilization and the natives of South Africa. London, Routledge, 1934.
195. SCHAPERLA, I. Migrant labour and tribal life. London, Oxford University Press, 1947.
196. SCHAPERLA, I. "Tswana chiefs as innovators". Kroniek van Afrika, 6 (2), Junie 1966 : 157 - 168.
197. SCHRAMM, W. Mass media and national development. Stanford, Stanford University Press, 1964.
198. SCHRIEKE, B. (ed.) The Effect of western influence on native civilization in the Malay archipelago. Batavia, Kolff, 1929.
199. SHANNON, L.W. (ed.) Underdeveloped areas - a book of readings and research. New York, Harper, 1957.
200. SHERWOOD, R. "Motivation analysis : a comparison of job attitudes among African and American professional and clerical workers". Proceedings of the South African Psychological Association, 1956 - 1957 : 27 - 28.
201. SHERWOOD, R. "The Bantu clerk : a study of rôle expectations". Journal of social psychology, 47, 1958 : 258 - 316.
202. SIEGEL, B.J. (ed.) Biennial review of anthropology, 1959. Stanford, Stanford University Press, 1959.
203. SIEGEL, B.J. (ed.) Biennial review of anthropology, 1961. Stanford, Stanford University Press, 1962.
204. SMELSER, N.J. "Mechanisms of change and adjustment to change". In: HOSELITZ, B.F. and MOORE, W.E. (eds) Industrialization and society. Unesco, Mouton, 1963 : p. 32 - 54.
205. SMELSER, N.J. and LIPSET, S.M. Social structure and mobility in economic development. London, Routledge & Kegan Paul, 1964.
206. SOUTHALL, A. (ed.) Social change in modern Africa. London, Oxford University Press, 1961.
207. SPENGLER, J.J. "Sociological value theory, economic analysis, and economic policy". American economic review. Papers and proceedings of the 65th annual meeting of the American Economic Association, vol. 43 (2), May, 1953 : 340 - 349.
208. SPENGLER, J.J. "Theory, ideology, non-economic values and politico-economic development" In: BRAIBANTI, R. and SPENGLER, J.J. (eds) Tradition, values and socio-economic development. Durham, Duke University Press, 1961 : p. 3 - 56.
209. SPICER, E.H. Human problems in technological change. New York, Russel Sage Foundation, 1952.
210. SPINDLER, L.S. and SPINDLER, G.D. "Culture change". In: SIEGEL, B.J. (ed.) Biennial review of anthropology, 1961. Stanford, Stanford University Press, 1962 : p. 37 - 66.
211. SPUHLER, J.N. "Somatic paths to culture". In: JENNINGS, J.D. and HOEBEL, E.A. (eds) Readings in anthropology. New York, McGraw-Hill, 1966 : p. 104 - 108.
212. STADLER, J.J. "Nywerheidsontwikkeling in die Bantoeuïslande : I. Die behoefte aan nywerheidsontwikkeling". Tydskrif vir rasse-aangeleenthede, 18 (4), 1967 : 165 - 184.
213. STEWARD, J.H. "Prediction and planning on culture change". Human organization, 18, 1959 : 5 - 7.
214. STILLMAN, C.W. Africa in the modern world. Chicago, University of Chicago Press, 1955.

215. SUID-AFRIKAANSE BURO VIR RASSE-AANGELEENTHEDE. "Verslag van die projek vir skakeling met die Bantoe". Tydskrif vir rasse-aangeleentehede, 12 (4), Julie 1961 : 183 - 198.
216. SUID-AFRIKA, UNIE VAN. Verslag van die kommissie vir die sosio-ekonomiese ontwikkeling van die Bantoegebiede binne die Unie van Suid-Afrika. Pretoria, Staatsdrukker, 1954.
217. SUID-AFRIKA, UNIE VAN. Witskrif : memorandum ter verduideliking van die agtergrond en doelstellings van die wetsontwerp op bevordering van Bantoeselfbestuur. (W.P. 3 - '59).
218. SUID-AFRIKA, UNIE VAN. Witskrif : besluite deur die regering oor aanbevelings van die kommissie vir die sosio-ekonomiese ontwikkeling van die Bantoegebiede binne die Unie van Suid-Afrika. (W.P.F. - '56)
219. TAWNEY, R.H. Religion and the rise of capitalism. John Murray, London, 1943 (1st edition 1926).
220. THEODORSON, G.A. "Acceptance of industrialization and its attendant consequences for the social patterns of non-western societies". American sociological review, 18 (5), Oct., 1953 : 418 - 438
221. THOMPSON, L. Toward a science of mankind. New York, McGraw-Hill, 1961.
222. THOMPSON, L. "Societal system, culture and community". In: GRINKER, R.G. Toward a unified theory of human behavior. New York, Basic Books, 1967 : p. 70 - 82.
223. THURNWALD, R. "Soziologische Forschungen über Veränderungen in Leben des Afrikaners unter den Einwirkungen der Europäischen Zivilisation". Forschungen und Fortschritte, 1931.
224. THURNWALD, R. Economics of primitive peoples. London, Oxford University Press, 1932.
225. TINBERGEN, J. Economic policy : principles and design. Amsterdam, North-Holland Publishing Co., 1964.
226. TOBIAS, P.V. "Australopithecus, Homo Habilis, tool-using and tool-making". South African archeological bulletin, 20 (80, part 4), Dec., 1965. : 167 - 192..
227. UDY, S.H. Organization of work. Connecticut, New Haven, PRAF Press, 1959.
228. VILAKAZI, A. Zulu social structure and its dynamics today: a study of the Zulu of the Valley of the Thousand Hills under the conditions of culture contact. Ph.D., University of Natal, 1960.
229. VILAKAZI, A. Zulu transformation : a study of the dynamics of social change. Pietermaritzburg, University of Natal, 1962.
230. VILJOEN, S. The economics of primitive peoples. London, King, 1936.
231. WEBER, Max. The protestant ethic and the spirit of capitalism. London, George Allen & Unwin, 1962 (1st edition 1905).
232. WEBER, Max. The sociology of religion. London, Methuen, 1965 (1st edition 1922).
233. WESTERMAN, D. The African today and tomorrow. Toronto, Oxford University Press, 1939, (1st edition 1933).
234. WILLIAMS, R.M. "The sociological theory of Talcott Parsons". In: BLACK, M. The Social theories of Talcott Parsons. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1961 : p. 64 - 99.
235. WISSLER, C. The Relation of nature to man in aboriginal America. New York, Oxford University Press, 1926.
236. ZOLLSCHAN, G.K. and HIRSCH, W. (eds) Explorations in social change. London, Routledge & Kegan Paul, 1964.

RGN
BIBLIOTEEK

MSRC
LIBRARY

